

KORTÁRS

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

2016 04

szám

VARGA PATRICIA MINERVA és PAPP OLÍVIA munkáival

Doboss Gyula: Filmnovella

BOGDÁN LÁSZLÓ, VARGA LILLA, FALUSI MÁRTON versei

HORVÁTH KORNÉLIA Kovács András Ferenc verseiről

TÓTH GÁBOR filozófiai esszéje az érték fogalmáról

PAPP ENDRE, STURM LÁSZLÓ, PÉCSI GYÖRGYI kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS 2016 04

PAPP OLÍVIA, Táncosnő, 2007

BUDAPESTI
OPERETTSHÁZ

MARIE
ANTOINETTE

Michael Kunze & Lévay Szilveszter
musicalje

POLYAK LILLA GUBIK PETRA, CÖMÖRI ANDRÁS MÁTÉ,
SZABÓ P. SZILVESZTER, KOCSIS DÉNES, MÉSZÁROS ÁRPÁD ZSOLT
KOREOGRÁFUS: LŐCSEI JENŐ
KARMAESTER: MAKLÁRY LÁSZLÓ
RENDEZŐ: KERO®

Készült Judo Szuzuka „Marie Marie Antoinette” című regénye alapján. Eredeti Vállalat: Inho Co., Ltd., Tokió.
Azon vállalat eredeti alkotója, (TM) Musical Company Co., Ltd. - Magyarországi jogkövető: Pentaton Koncert- és Művészügynökség.
WWW.OPERETT.HU

nők lapja | fidelio | JEGY-HU | OUFEL | | Inforádió | | RIDIKÓL | | Supertransits

TARTALOM

- 3** DOBOSS GYULA: Közös utak – Filmnovella (*regényrészlet*)
- 12** [BOGDÁN LÁSZLÓ] VASZILIJ BOGDANOV: Egyedül a kastélyban (*vers*)
- 18** VARGA LILLA: Alice tavasszal; Alice álma; Itt van az ősz (*versek*)
- 20** DIMÉNY-HASZMANN ÁRPÁD: reggelre visszatér (*vers*)
- 21** TORNAI SZABOLCS: Ádám titkos könyve (*regényrészlet*)
- 34** FALUSI MÁRTON: Barbárok (*vers*)
- 38** GOMBÁR ENDRE: egy pohár víz; Teliholdas éjjeleken; Dal a nyírfánkról; Kitalálunk szavakat (*versek*)
- 40** SZIGETHY GÁBOR: Napló múltidőben – 1956. április
- 43** SZŰCS ENDRE: Szülőföldem (*esszé*)
- 51** SZOMBATHY BÁLINT: Fény, fény, fény – Varga Patricia Minerva kiállításáról (*képzőművészet*)
- 52** TAKÁCS MIKLÓS: T. S. Eliot- és Walt Whitman-hatások Szilágyi Domokos költészetében
- 60** HORVÁTH KORNÉLIA: Versnyelvi virtuozitás – Kovács András Ferenc költészetének és az Adventi fagyban angyalok című kötetének néhány poétikai sajátosságáról
- 68** IMRE LÁSZLÓ: Az együttlétezés és a szeretet szándéka és kudarcai – Posztmodern eljárások Jókai Anna Az együttlét című művében
- 78** THIMÁR ATTILA: „Kérjük, vigyázzanak értékeikre!” – Az értékfogalom változása napjainkban
- 79** TÓTH GÁBOR: Örök értékek a változó világban – Az értékek idealitásának és realitásának filozófiai problémája az egyén és a posztmodern tömegtársadalom viszonya tükrében (1. rész)
- 88** NOVOTNY TIHAMÉR: Hieroglif mesék, személyes mítoszok – Papp Olívia zománcművész kiállításáról (*képzőművészet*)
- 90** PAPP ENDRE: „Helyére kerül végül minden” (Vári Fábián László: Ereimben az idő)
- 98** BÁNYAI TIBOR MÁRK: Jánosi Zoltán / Vállamon bárányos éggel
- 99** STURM LÁSZLÓ: Bertók László / Firkák a szalmaszállra
- 101** PÉCSI GYÖRGYI: Ferenczes István / Arghezi ← Ergézi
- 103** HAKLIK NORBERT: Méhes Károly / Néma galambok utcája
- 105** BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ: Halmai Tamás / Rezervátum; A tengerszelídítő
- 107** LUKÁCS B. GYÖRGY: Kiss Gy. Csaba / Budapest–Zágráb: oda-vissza
- 108** WÉBER ANIKÓ: Szerb Antal / Budapesti kalauz – Marslakók számára
- 110** MAYER ERZSÉBET: Szokolczay Lajos / Nagybányától Picassóig

E számunkat VARGA PATRICIA MINERVA és PAPP OLÍVIA munkáival illusztráltuk.

A borítón VARGA PATRICIA MINERVA: Avargyűrű, Aranykor 2016 I., 2016 (részlet).

Köszöntjük e számunk szerzői között a Széchenyi-díjas Imre Lászlót, Szokolczay Lajost, valamint a József Attila-díjas Falusi Mártont!

2016. április 29-én a *Kortárs* folyóirat immár harmadik alkalommal rendezi meg *Mesekocka* című gyerekirodalmi napját, melynek ez alkalommal a Deák 17 galéria ad helyet. A szakma jeles képviselőivel beszélgetéseken, játszóházakon, bemutató előadásokon és interaktív programokon keresztül napjaink gyerek- és ifjúsági irodalmával, valamint kiemelten a mese csodálatos világával foglalkozunk. Szeretettel várjuk a gyerekeket és a felnőtteket egyaránt!

A részvétel ingyenes!

Részletes program: www.kortarsonline.hu

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinothpa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelészerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Laptev: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) (Külföldön: 74 €; szomszédos országokban: 65 €.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Bp., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 06 1/303-3440. További információ: 06 80/444-444. Előfizethető közvetlenül is a következő bankszámlaszámon: 10102086-53080000-01000009. Kérjük **külföldi előfizetőinket**, hogy devizás átutalások esetén a bankszámlaszám elé írják oda a következő swiftkódot: BUDAHUHB HU82.

HU ISSN 0023-415X
Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.
Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Petőfi Irodalmi Múzeum – *Sárkányok mindig lesznek*

Rendkívül izgalmas kiállítás nyílt március elején a Petőfi Irodalmi Múzeumban *Sárkányok mindig lesznek* címmel. A sárkányok évezredek óta foglalkoztatják az emberek fantáziáját. A sárkány elleni küzdelem, a harc motívuma azzal szembesít, hogy az élet nehézségeit nem lehet kikerülni, a hősnek küzdenie kell azért, hogy létének magasabb szintjére jusson. A sárkányok bemutatása többféle megközelítést tesz lehetővé. Arra vállalkoztunk, hogy felvázoljuk a különböző kultúrkörök sárkányértelmezéseit, bemutatjuk a „tudományos” leírásukra tett kísérleteket, érzékeltetjük rendkívül termékeny jelenlétüket a képzőművészetben, de mindenekelett az irodalom sárkányait ajánljuk látogatóink figyelmébe. A PIM minden korosztály számára élményszerű találkozást nyújt a sárkányok izgalmas világával.

A tárlat 2016 novemberéig látható.

Bővebb információ a programokról:
www.pim.hu

www.kortarsonline.hu és www.kortars.com

DOBOSS GYULA

Közös utak

Filmnovella

DOBOSS GYULA (1945) Budapest

Hommage à M. Carné

Az erdőn át kanyargó országúton nyúlós fehér köd ül. Esteledik. Egy katonaköpenyes alak halad a város felé. Már csak pár méterre lehet előrelátni. Autó zúgása hallatszik távolról, majd felbukkannak a reflektorok. A katonaköpenyes megáll, a fény felé fordul, és felemeli a karját. Nagy teherautó, előtte pár lépéssel lefékez, majdnem elüti. A sofőr kilöki az ajtót, és rárivall:

– Meguntad az életed, te szerencsétlen? Majdnem rád mentem, na, mássz fel!

A katona felkapaszkodik a sofőr mellé, és egy köszönömöt mormog. A hunyorgó, borostás arcú, fáradt férfi kíváncsian pillant utasára, majd indít.

– Nem vagy valami bőbeszédű! – mondja a fiatalembernek.

– Nem.

A vezető meresztgeti a szemét, hogy valamit lásson a ködben, előrehajol, fél kézzel fogja a kormányt, a másikkal cigarettásdobozt és gyufát kotor elő a zsebéből, és a katona elé rakja. Az rágyújt, megköszöni. A sofőr beszél:

– Nem vihetlek a határsávba, előbb ki kell szállnod. Előfordulnak igazolatások, lehet, hogy az őrs is működik. Mit akarsz itt egyáltalán?

A katona megvonja a vállát, élvezettel kifújja a füstöt, maga elé néz, a szeme le-teragad, elbóbiskol. *A bástya villámhárítóján sötét árny kúszik lefelé a szakadó esőben, a bömbölő viharban. Hatalmasat villámlik. Egy szembejövő autó fénye világítja meg az utat, a katona felriad, és az árok felé rántja ordítva a volánt, hogy kikerüljenek egy csatakos, rohanó kutyát. Az autó félig megbillenve, egy kerékkal az árokba csúszva megáll. Az utas zavaros szemmel néz maga elé, mint aki nem tudja, hol van, a sofőr szitkozódva próbálja egyenesbe rángatni a kormányt s a leállt motort újraindítani.*

– Te megőrültél, nem vagy normális! Meg akarsz ölni bennünket?

– A kutya, a villámlás... – motyogja a katona, majd lassan kitisztul a tekintete, kinyitja az ajtót.

– Mit...?

– Leszállok!

– Leszállsz te, az istenedet!

Addigra utasa leugrott. A sofőr a másik oldalon kilöki az ajtót, lelép, és szembekerülve a fiatalemberrel megragadja a köpenye gallérját, de az fél kézzel lesöpri, a sofőr meghökken, ekkor veszi észre, hogy milyen kemény fickót készült észhez téríteni.

– Bocsánat – mondja a fiú –, ha elviszel még egy darabon, visszaülnék.

A megmenekült terrier már messze előttük vágat az úton. A katona megint alszik, egyenletesen zúg a motor, a vezető előregörnyedve figyel az utat, görcsösen szorítja a kormányt, így haladnak jó ideig, majd az autó fékez, a fiatalember felriad, a sofőr kinyitja neki az ajtót, felé nyújtja a fél doboz ci-

Részlet *A Merza-unoka* című, kiadás előtt álló regényből.

garettát és a gyufát. Amaz megköszöni a fuvart, kezét fognak, lekászálódik. Az eső egyre erősebben kopog a teherkocsi ablakán.

– Innen gyalog kell menned. Aztán próbálj pihenni, mert eléggé ki vagy készülve – tanácsolja a sofőr utasának, aki mindkét kezét a köpenye zsebébe mélyesztve, fölhúzott vállal, leszegett fejjel indul el. Hamarosan feltűnnek a város fényei. A kutya ott üget mellette, néha csaholva megtorpan, előreszalad, megint megáll.

– Lehet, hogy te tudod az utat – dűnnyögi.

Most szűk sikátorban halad, tétovázva fordul balra, igyekszik az utca sötét oldalán maradni. Megpróbálja a kutyát elzavarni, köveket dob hozzá, a jószág nyüszítve elrohan, és eltűnik a kanyarban. Az egyik villanykaró mögül csavargó kinézetű férfi dől rá.

– Bocs, pajtás – motyogja a részeg, a katona a támolygó alakot ellöki magától, és nekitámasztja a villanypóznának.

– Mit akarsz? – förmed rá dühödten.

– Te mit akarsz? – mondja az kásás hangon, vigyorogva. – Tudom én – folytatja –, gyere, megmutatom, hol kapsz segítséget.

Tántorogva elindul, a katona lassan, tétovázva követi.

•

Le Havre-ban vagyunk. Egy benyúló földnyelven, közvetlenül a tengerparton ferde tetejű, toldott-foldott fogadó áll magában, távol az utcától, a házaktól. A csavargó megzörgeti az ablakot, már nem is látszik annyira részegnek, valamit bekiált, kinyílik az ajtó, és egy magas, gyűrött öltönyös, szúrós szemű ember áll a küszöbön. Félrehúzódik, beengedi a jövevényeket. A helyiségben egy sparheltben tűz ropog, az asztal körül székek, a tűzhely mellett sámlí, csapzott hajú alak kuporog rajta, fölemeli a fejét:

– Na, jól nézünk ki, már katonák is látogatnak bennünket. Az egyik ember lezuhan az emeletről, a másik eltűnik, a harmadik elmegy katonának, hogy másokat öljön.

A katonaköpenyes fiatalember hozzá lép, felrántja, a falhoz löki. Érthetetlen indulat lobog benne, reagálása a részeg férfi fecsegésére nyilvánvalóan túlzó.

– Ki vagy te, hogy így beszélsz velem? – kérdezi, mire az, aki ide kalauzolta, legyint:

– Ne törődj velem! Festőművész és fatalista.

– Én ha lefestek egy úszót, akkor egy fuldokló jelenik meg a képemen. Vigyázz, nehogy a modellem légy!

A katona visszajéti a sámlira, leül az asztalhoz, és maga elé nézve szabadkozik:

– Rosszul vagyok, két napja nem ettem, a nevem Jules.

A szúrós szemű tulajdonos bólogat, mint aki mindent ért.

– Gyere velem – mondja, és egy hátsó szobába nyíló, függönnyel eltakart üveges ajtót tár ki előtte. Belépnek a helyiségbe, az ablaknál rendkívül csinos nő áll. Középhosszú a haja, fején svájci sapka, karcsú derekán szorosan megkötve egy nejlonkabát, mely megfeszül a csípőjén. A katona végigméri, nem szól, leül az asztalhoz, ahová a tulaj kolbászt, kenyeret tesz.

– Ő Nelly. Egyé!

– Jó meleg van – mondja a fiatalember, ledobja a köpenyét, alatta civil ruha, de bő szárú kincstári csizmába van begyűrve a nadrágszára. A tulajdonos, akít a többiek atyának szólítanak, otthagya őket.

– Kívánhatnál jó étvágyat! – mondja a fiú a lánynak, aki most már az ablakpárkánynak támaszkodva figyel.

– Hány éves vagy? – kérdi a lányt.

– Tizenhat.

– Én is voltam annyi.

Ekkor dörömbölnek a kinti ajtón, a lány megrémül, összefogja melle előtt az esőköpenyét, segélykérően néz a fiatalemberre.

– El kell bújniom valahová – suttogja.

A vendég tovább eszik, igyekszik fegyelmezetten csillapítani fájdalmas éhségét. A dörömböléssel látszólag nem törődik, közben kintről hangok halatszanak.

– Itt van Maurice?

– Takarodjatok – válaszol a tulaj –, mert megkeserültek!

Kezébe forgópisztoly, résnyire kinyitja az ajtót, és kilő. Távolabb egy gépkocsi áll, a gépkocsi mellett egy férfi, valaki a kormányánál, a harmadik pedig éppen fut visszafelé az autóhoz. Beugrik a kocsi mögé, fegyvert vesz elő, ő onnan, a másik pedig az autó ablakából kezd tüzelni. A vityillóban ripityára törnek a képek a falon, egy kancsó az asztalon, az ablak fatáblájából szilánkok röpködnek. A katona is előjött már, az ajtónál fél térdre ereszkedik, kifelé figyel.

– Kik ezek? – kérdi.

Közben a lövöldözők elhajtanak.

– Maurice nem sokáig fogja dobálni a láncát, ha ezek a nyomában vannak – mondja a festő. – Pedig milyen jóban voltak, nem is olyan rég – folytatja jelentőségteljesen pillantva a lányra, aki ekkor lép be a másik szobából, szemét lesüti, és csüggedten ül az asztalhoz.

– Ez a katonai köpeny és csizma nem szerencsés viselet errefelé – mondja az atya. – Rendes kabátra és téli lábbelire lesz szükséged.

– Hanyas lábad van? – kérdi ekkor a festő a fiatalembertől.

– Negyvenkettes.

– Nekem el kell mennem, mert biztosan visszajönnek – hadarja a lány.

– Én is megyek – mondja Jules –, nem akarok a terhetekre lenni, mindent köszönök. Jó lenne a ruha, de egyelőre ez is megteszi.

– Gyere vissza este – válaszol a tulaj.

Közben már virrad. Idehallatszik a kikötőből a tenger morajlása. A víz fölött sejtelmes köd kavargog, a közeli világítótoronyból alig pislákol a fény, a parti dűnéket korbácsolja a szél.

Nelly és Jules kilépnek a házból, az ajtó mellől farkcsóválva fölkerekedik a kis terrier.

– A tiéd? – kérdi a lány.

– Nem, csak hozzám szegődött. Kik ezek, ki az a Maurice?

A lány vállat von.

– Brigantik. Ő is a társuk. De most valami nézeteltérés van közöttük, és ezt a hülyét rajtam keresik, félek tőlük.

•

A fiú és a lány a határsáv felé sétálnak, a fölészántott terület egy-két csenevész fával és a drótkerítéssel csak itt-ott sejthető, mert az egészre vastag téli köd települ, melyen időnként furcsán visszaverődik a hajnali nap erőtlen fénye.

Lány: Szép ez az egész – olyan arrafelé nyugatra, mintha tenger lenne.

Fiú: Az. Miféle ezüstláncról beszéltek a többiek?

L: Mórícnak van egy furcsa szokása, lehet, hogy betegség, egy vékony ezüstláncot rázogató állandóan a bal kezében, meg is halna, ha nem lenne nála. Csak pillanatokra vágja zsebre, amikor mind a két kezére szüksége van. Időnként elkopik, és mikor már kezd darabokra esni, akkor újat vesz. Azt mondta, hogy már nem kell sokáig pedáloznia – így mondta –, és aranyláncot fog dobálni.

Zsül: Mi közöd hozzá?

Nelli: Talán elhitettem magammal, hogy biztonságban vagyok mellette.

Zs: Szereted?

N: Gyűlölöm. Menekülnék, de mindig a nyomomban van. Időnként a századosokkal és a kopóival találkozik, akkor félrehúzódnak, susmorognak. Móric fél tőlük, de valamiféle szívességet tesz nekik, tudom.

Zs: Erről a tengerszerű tájról egy régi kedves olvasmányom jut eszembe. Előtte van a történet, mintha filmen látnám. Gróf Sándor Mátyás magyar szabadságharcost és társait Sárkány és Torontál Simon elárulják. A császáriak bezárják őket a várbörtönbe. Szökni próbálnak, de csak Sándor grófnak sikerül. Valami vágató folyóba veti magát, és az messzire elsodorja. Az üldözők meg vannak róla győződve, hogy halott. Évek múlva a Trieszti-öbölben kiköt egy rejtélyes hajó, a nemzetközi zászlók mellett ott a magyar és egy fekete lobogó, rajta ezüst A betű. A matrózok sosem látott egyenruhában járnak, zárkóztak, maguk között ismeretlen nyelven beszélnek. Annyit lehet tudni, hogy a hajó tulajdonosa a rejtélyes Antekirtt doktor. Mikor Triesztben az egyik tekintélyes család gyereke beteg lesz, és az ottani orvosok nem tudják meggyógyítani, a kicsi nagynyja kiviteti magát hintón a kikötőbe. Az ott sétáló egyik A-betűs egyenruhát viselő férfinak elmondja, hogy miért jött, a csodálatos doktor segítségét kéri, és tegye meg azt a szívességet a matróz, hogy beviszi Antekirttnek a névjegyet. Az fölmege a hajóra, bekopog a kapitányhoz, elmondja röviden, amit hallott, és átadja a kártyát. Antekirtt rápillant, fölugrik, és sápadtan mered maga elé. A koronás címer alatt a számára egykor oly drága női név olvasható. A matróz sosem látta ilyen felindultnak a doktort, aki orvosi táskájába gyorsan bedobál valamilyen fiolákat, kurtán odaveti katonájának, hogy vezesse a hölgyhöz.

Következő jelenet: Antekirtt kezét csókol az elegáns asszonynak, és megnyugtatóan, hogy a kisgyerek pár óra múlva egészségesen fog felébredni. A hölgy, szemében könny, még egyszer megköszöni a doktor szívességét, az pedig hűvös eleganciával veszi cilinderét, kesztyűjét, és távozik.

Tudom, hogy ha szükségem lesz rá, csak ki kell mennem a trieszti kikötőbe, és megjelenik Antekirtt a hajóján, és segít nekem.

N: Gyönyörű történet.

Zs: Na, eleget fecsegtem. Nagyon jó veled itt sétálni, bár tudom, hogy ott az a borzalmas sáv, mögöttem pedig ez a lánctalppal letiport ország.

N: Csitt, nem szabad így beszélned! Én is úgy érzem, minden bajom elfelejtem, nem félek semmitől, és boldogan várom a holnapot.

Zs: Búcsúzzunk el, most még nagyon fontos elintéznivalóim vannak.

N: Nekem is. Gyere el este a Panamába, táncolhatunk is.

Zs: Miért nem azt mondod, hogy menjek el érted a kikötőbe, ahol ott lesz a doktor hajója is?

A lány mosolyog, és ahogy a fiúhoz simul, észrevétlenül egy kis köteg papírpénzt dug a zsebébe. Kibontakozva az ölelésből, fut le, a sikátor felé. Ebben a pillanatban a keresztutcából kifordul a fekete autó, épp előtte fékez, kiugrik belőle a százados és az egyik samesze. A lány ki akarja őket kerülni, de a százados elé áll, és megragadja a karját.

– Hol van a stricid? – kérdi.

Nelli megpróbálja kiszakítani magát a szoros fogásból, de a százados magához rántja, és az arcába vágja:

– Ez a tróger is fontosabb neked, mint én! Tudod, hogy csak én vagyok képes számodra biztonságot nyújtani.

•

Az egyenruhás Jean Gabin azt látja, hogy a lányt (Michèle Morgan!) rángatja a maffiavezér, az egyik társa segít neki, a harmadik ekkor kászálódik ki az autóból, és igyekeznek betuszkolni a kocsiba. Jules hozzájuk lép:

– Engedjétek el!

– Te milyen jogon avatkozol ebbe? – kérdezi a maffiavezér. – Megtaníthatunk kesztyűbe dudálni.

– Te meg ez a girhes vagy a nagy melák? – kérdi Jules fenyegetően, és jobbal szabályosan leüti. Egy lépést tesz a nagydarab testőr felé, az kezét a zsebébe süllyesztve tétován hátralép.

– Nono! – mondja, de aztán mind beszállnak az autóba.

Jules átkarolja szerelmét, az autó indít, az ablakon kiszól a vezér: – Ezt még megkeserülitek.

Szobabelsőt látunk, az üzlet és a lakás tulajdonosa a testes, düledt szemű, fekete szakállas, kopaszodó, gonosz arc kifejezésű Simon. A szuvenírárus orgazda és a maffiózók heves vitát folytatnak. Olyasmiről, hogy Simon nem hajlandó tovább dolgozni nekik, veszélyes lett.

A vezér és társai fenyegetően körbeveszik Simont, figyelmeztetik, hogy mindent tudnak róla, és nem lehet tőlük csak így lelépni – majd dühödten távoznak. Simon bekapcsolja a rádiót, egy recsegő csatornát fog, legyint, zenét hallgat, gúnyosan mosolyog, és az ujjával dobol a rádió tetején.

Nem sokkal később Jules jelenik meg a szuvenírbolt kirakata előtt. Márkában szorongatja a pénzt, amit a lánytól kapott, égeti a kezét a bankjegy, meg akar tőle szabadulni, és valami emléket is szeretne hagyni Nellynek, mert tudja, hogy el kell válniuk. Előbb-utóbb keresni fogják, és innen már csak egy irányba indulhat. Simon eléje siet, igyekszik szívélyes arcot vágni.

– A kirakatban van egy doboz, megnézhetem?

Simon: Igenis, monsieur, tessék. A katonák szeretnek emlékeket adni. Bizonyára egy csinos kisasszonynak.

– Bele tudná vésni azt, hogy „Nellynek Jules”?

Egy pillanatra rezzen csak meg az ördögi Simon, azután visszazökken mézesmázos nyugalmába.

– Igenis, természetesen. Egyébként akár találkozhat is a kisasszonnyal. A katonáknak, ugyebár, sosincs elég idejük.

– Nellykém – kiállt, s a másik szobából szomorú tekintettel, lehajtott fejjel, mint akit megverték, kelletlenül előjön a lány.

– Az unokahúgom – mondja Simon –, bizony, nagyon rendes, megérdemli az ajándékot.

Nelly: Miért kellett ez? Miért nem veszel okosabb dolgot?

– Nem használok a nők pénzét – mondja Jules dühödtt göggel.

Azzal fordulna sarkon, és indulna, de Simon karon fogja:

– Ugyan, vitéz úr! Foglaljon helyet, igyék velünk egy teát. Tudom, hogy siet, de talán a társaság mégiscsak tetszik önnek.

A ravasz orgazda már mindent tud a fiataleberről, galád tervet eszelt ki:

– Nellykém, hozz föl a pincéből egy palack konyakot!

A lány elsiet, örül, hogy ebből a kínos szituációból kiszabadulhat. Lent, a rekeszek között keresgélve a földön megpillantja Maurice ezüstláncát. Föltá-molyog a lépcsőn, az üveget az asztalra teszi, elájul, kezéből a lánc a földre hull. Jules föl pattan, fölemeli a lányt, egy fotelba támogatja, közben Simon vilámgyorsan fölkapja a láncot, és zsebre vágja. Mosolyogva duruzsolja:

– Olyan érzékeny a kicsikém. Mindig elájul! Ilyen volt az édesanyja is. Korán meghalt. Aztán az apja nevelte volna, de az egy bitang csavargó. Én karoltam fel.

Jules szeme villámokat szór, mikor Simonra pillant, s gyöngéden tartja a magához térő Nelly fejét.

– Jöjjön, vigyük át – mondja Simon –, hadd pihenjen szegény.

Jules karjaiban viszi át a lányt a hálóba, ott egy díványra fekteti, megsimogatja az arcát. A lány hunyorít, hogy menjen csak nyugodtan, hagyja őt.

Átsétálnak a másik szobába. Simon határozottan behúzza maga mögött az ajtót.

•

– Beszéljünk komolyan! – mondja a fiatalembernek. – Te, fiacskám, nem vagy katona, hanem szökevény vagy és ellenforradalmár. Most át akarsz menni a határon, hogy megúszd a börtönt vagy az akasztófát. Én segítek ebben neked, te segíts nekem. Közös az ellenségünk.

Hozzáhajolva folytatja:

– A százados. Meg kell ölnöd.

A fiú visszahőköl, nem tud mit mondani, de félelmes indulatok látszanak az arcán, melyet most eltorzít az a grimasz, ami gyöttri, mióta az egyik vallatáson agyba-főbe verték. Úgy érzi, meg sem tud mozdulni, lekötözték és arcul köpték. Gyilkosságra akarják fölbérelni! „Ez az ocsmány orgazda és az ávós barátai egymásnak estek, marakodnak a koncon, meg akarják úszni a disznóságukat, és Simon ehhez akar engem felhasználni.” Teljes erővel Simon arcába vág kemény öklével. Az megtántorodik, megrepedt szájából vér szivárog, előkap egy finom zsebkendőt, azzal lapogatja, és torz mosollyal sziszegi:

– Így is jó.

Zsül kifordul az üzletből, becsapja maga után a csilingelő ajtót, és öles léptekkel indulna, mikor észreveszi, hogy a lány az ajtó előtt várt rá, pórázon tartva a kis terriert. Nelli elmondja, hogy a hátsó ajtón szökött ki, most már nem fél senkitől, menekülni akar, és hogy Simon gyilkos, vagy annál is rosszabb, nem tudna többet nála lakni, még valamit elintézz, és este a vurstliban mindent el fog mesélni.

– Fogd a kutyát! Nagyon szeret téged.

Délutáni csönd telepedett a vidékre, a korábban felszakadó pára ismét összetorlódik a határ fölött, vastag gubancokban gomolyog nyugat felé. A ferde tetejű házikó úgy ül a tájban, mint egy ócska fekete kalap. A fiú az atyával beszélget:

– Jól tette, fiam, hogy visszajöttél. Egy nap alatt olyan dolgok történtek, hogy azt ajánlom, tűnj el innen a városból minél előbb. Mórícnak nyoma veszett, és ki tudja, hova lett a művész úr is. Nem állítom, hogy barátok voltak, de valamit közösködtek. Egyszer azt mondta ez a kétségbeesett, keserű ember, hogy ebben a városban mindenki besúgó, még ő is. Na, hagyjuk. Ellenben mielőtt elment, itt hagyott neked egy pár jó állapotban lévő cipőt és a kabátját. Azt mondta, hogy ő úgymint túl vastagon van öltözve.

Zsül fölveszi a cipőt, fölpróbálja a posztóköpenyt, minden ráillik. Az atya a fiókból egy útlevelet vesz elő, átnyújtja:

– Tanuld meg, hogy ki vagy, mi a neved, cseréltesd ki benne a fényképet és az aláírást. A többi stimmel, életkor, magasság. Jegyezd meg, hogy festőművész vagy. És vidd magaddal ennek a boldogtalannak a táskáját is.

Zsül hálásan néz az atyára, szavakat nehezen talál, valamit mormog arról, hogy vannak még jó emberek.

– Csak legyél ésszel, fiam, és vigyázz, Isten veled!

•

Jules a dokkon sétálgat, leül az egyik kikötőoszlopra, nézi az óriási hajót, amely pár méterre magasodik előtte, mintha egy sokemeletes ház úszott volna az orra elé. Éppen a hajó nevét silabizálja, mikor valaki a vállára teszi a kezét.

– Tekintélyes, mi? – hallatszik egy megnyerő, férfias hang.

Jules kissé meghökken, de valami volt az úriemberben, ami elűzte gyanakvását, majdnem barátságosan fordul felé, és kis híján az eredeti nevén mutatkozik be. A vállán lévő faládát maga elé húzza, feláll, kezét fognak.

– Venezuelába megy. Látom, maga festő. Szabad lélek, bizonyára. A mi foglalkozásunk nem ilyen szabad. Valaki miatt mindig aggódnunk kell, valaki mindig beteg, valaki meghal, de hát van, aki meggyógyul. Most én vagyok ennek a nagy hajónak az orvosa.

– Igen? – ámul el Jules.

– És mondja, milyen képeket fest? Remélem, nem kubistát.

Jules zavarban van, megvakarja a tarkóját.

– Neeeeem – mondja tétován.

– Engem nagyon érdekel a művészet. Mindig is festő szerettem volna lenni, de máshogy alakult – mondja a doktor. – Az izgat, hogy hogyan tudja megőrizni az alkotó ember a függetlenségét úgy, hogy mégse legyen magányos. Ne haragudjon, barátom, szívesen meghívom ide egy italra, a kocsmába.

Jules föláll, és mintha parancsnak engedelmesskedne, elindul a doktor után. Sok mindenről beszélgetnek, Jules azt mondja:

– Nem lehet az ember egyszerre boldog és magányos. Vagy magányos és nem boldog, vagy boldog, akkor nem magányos. Gyakran mi magunk rontunk el mindent.

– No, no, no – mondja a doktor. – Én azt hiszem, a művészeknek azért mindennél előbbre való a szabadságuk.

– A szabadság – néz maga elé Jules. – Az is csak úgy jó, ha nem egyedül vagyok szabad.

– Nézze, fiatalember, az jutott eszembe, hogy én most hónapokig hajón élek, biztosan lesznek ismerősök, talán barátok, sok munka, de hogy szabad lennék... Mit csinál erre felé? Nem láttam még itt a kikötőben! Átutazóban, ugye? És hová?

– Mindegy – mondja Jules –, de ebből a városból már elegendem van.

– Barátom, ha magának mindegy, akkor szálljon föl valamelyik hajóra, aztán Isten neki, majd lesz valami. Nem? He-he-he – neveti el magát az orvos.

– Mondja, monsieur, utasokat is szállít a hajó?

– Melyik, a venezuelai? Hát van rajta néhány utas. Érdeklí? Netán velünk akar jönni? Hát az nagyszerű lenne! Elintézem magának! Rendben vannak az iratai? Persze, hogy rendben! Látom magán, hogy megbízható ember.

Jules izgatott lesz, föllekedik.

– Miért is ne? Igen! Megyek én is Venezuelába. Hol találkozhatunk?

– Hát, nemsokára a hajón leszek, egész este ráérek. Holnap kihajózunk. Még ma jöjjön föl, és hozza a holmiját, de ha meggondolja magát, akkor is diszkurálgathatunk egy kicsit.

•

Vészjósló háborús vidámság fogadja este a kikötői vurstli látogatóit. Jules és Nelly egymásnak dőlve, egymást átölelve sétálnak a forgatagban. Van valami szomorúság ebben a mulató népségben és abban is, ahogy ez a két ember összekapaszkodva készül arra, hogy elváljanak. Mindketten tudják, hogy ez a sorsuk, bár most nem gondolnak rá. A dodzsemnél Jules megáll, kibontakozik a lány öleléséből, jegyet vesz, megfogja a kezét, húzza maga után, mesél:

– Gyerekkoromban is szerettem dodzsemezni, apám elvitt az Angolparkba a testvéremmel, és nagy nevetések közepette köröztünk, mint a bolondok, nekimentünk mindenkinek. Ezekben a játékokban apánk is boldognak látszott.

Csöngetnek, lejárt az előző kör, az utasok helyet cserélnek, Jules és Nelly szaladva keresgélnek az 56-os számú kocsit, amelyik olyan fürgén manőverezett az előbb. Beszállnak, indul a menet, női visítás, kacagás. Ekkor valaki leveri a fiú sapkáját, az dühödten hátranéz, a maffiavezért látja, aki szemlátomást megriad, nem tudta előre, kibe köt bele. Jules kiszáll a játék autóból, kirángatja a maffiózót a pálya szélére, orrba vágja, s miközben az lecsúszik a földre, fölébe hajol, és ezt sziszegi az arcába:

– Mondtam, hogy többet nem akarlak látni. Most megkaptad!

A lány ott áll már mellettük, barátja fejére teszi a gyűrött fejedőt, megfogja a férfi karját, és húzza: gyere, gyere menjünk innen – mondja kétségbeesetten –, ezekkel nem érdemes...

Ahogy sétálnak, mintha előre megbeszélték volna, a Panamában kötnek ki. Kivesznek egy szobát, elég rideg hely, de ha felhúzzák a redőnyt, a tenger felé látnak. Most persze akármilyen lehetne az áthatolhatatlan köd mögött, nem látszanak a hajók, a víz, csak a világítótoronyból valami meg-megvillanó sejtelem. A következő kép: Reggel a garniszálló szobájában Jules öltözködik, a lány álmosan fekszik az ágyban.

A sugárzóan szép Michèle Morgan meztelen karja a paplanon, melyet a nyakáig föl húz. Gyönyörű szeme telve gyöngédséggel és szomorúsággal.

– Az éjszaka azt mondtad, hogy szeretsz – mondja.

Jules: Biztosan álmodtam.

Nelly nevet: Látod, még álmodban is szeretsz.

Jean Gabin finoman elmosolyodik, felvonja a szemöldökét, miközben szemét behunyja. Ezt a kifejezést sokan ismerik a régi francia filmek rajongói. Most kedves, fiatal, gyöngéd és erős medve. Visszaül Nelly ágyára, ekkor koptatás. Bejön a pincér, hozza a reggelit meg egy újságot:

– Olvassák el – mondja fontoskodva –, nagyon érdekes!

Megint egy hullá, és egy katonát keresnek, az a gyanúsított.

Leteszi a tálcát a reggelivel, kimegy, behúzza maga után az ajtót. Jules szótlánul olvas, azután összefoglalja:

– Előkerült Maurice megcsönkített holtteste. Megtalálták a parton a csizmám és a köpenyem. Azt az idegen katonát keresik, akit nemrég láttak felbukkanni a városban, a kikötő környékén.

Nelly egy rémült sikolyt nyom el szája elé kapott kezével. Tágra meredt szemmel néz a férfira, aki higgadtan, már-már közömbös hangon folytatja:

– El kell mennem, de amúgy is el kellett volna mennem. Ma este indul a hajóm Venezuelába. Ha nincs ez a gyanúsítás, akkor is menekülnöm kell. Nem vihetlek magammal.

Nelly: Tudom. Akkor sem történt volna semmi másképp, ha megmondod előre. Mindig szeretni foglak és köszönöm, köszönöm.

Jules a lányra hajol, hozzászorítja arcát, szenvedélyesen megcsókolja, elbúcsúznak.

A következő kép: Februárban korán sötétedik, és a ködben különösen nyomasztó a leszálló szürkület. Jules a hajón beszélget a doktorral, látszik, hogy csekélyke poggyászát is odavitte. Ott a festőládája, egy málhazsák és pórázon, az asztal lábához kötve a kutyája. Nyugodtan fekszik az asztal alatt, csak néha nyitja ki a szemét, hálásan néz új gazdájára, egyet csóvál a farkán, és visszaejtí fejét az elülső mancsára.

– Mennyi van még indulásig? – kérdi hirtelen Jules.

– Hát, még több mint két óra, fiam. Még elbúcsúzhatsz, ha van kitől. Egy festőnek is lehetnek ismerősei. Egy lány?

•

Nelli és Simon vad szóváltásban:

– Gyűlöllek, gyilkos vagy, itt hagylak, többet ne is keress!

Simon megragadja, majdnem sír:

– Te nem tudod, mit beszélsz! Nem tudod, milyen jó dolgod van nálam! És nem érted meg, hogy milyen szörnyű jagói alkattal Rómeónak lenni. Én mindent megadok neked. Nem mehetsz el!

Nelli kiszabadítja magát, az ajtó felé fut. Simon ráveti magát, a padlóra zuhannak, meg akarja csókolni a lányt, az felsikolt, ekkor lép be Zsül, döbbenet megtorpan. Simon felugrik, hátrál, a fiú megragadja a torkát, az orgazda kést kap elő, fölemeli, hogy Zsül nyakába vágja. Az teljes erőből a falba veri Simon fejét, majd a pultról felmarkolt súllyal elkezd ütni a sátáni pofát, az orrát, homlokát. Az nyüszít, dől belőle a vér, a földre zuhan, ráng egyet, és mozdulatlanná merevedik. A lány tátott szájjal, dermedten áll. A fiatalember a vasat tartó kezére bámul, mint aki rémálomból ébred.

– Embert öltem – motyogja.

– Menekülnöd kell – suttozja Nelli.

– Igen, de gyere velem.

– Hogy tehetném, kettőnket biztosan elkapnak.

– Nem, doktor Anker mentőautóval átvisz bennünket a határsávon.

– Most menjünk innen – mondja Nelli, borzadva pillantva a véres halottra.

– Várj, szétnézek!

Kiszalad az utcára, sehol senki, csak a sötét és a nyirkos köd.

– Indulj, megyek utánad!

Zsül óvatosan kilép az ajtón, lassan halad előre, elér a sarokig, Nelli néhány méterrel mögötte. Ekkor lövés csattan, a fiú a csípőjéhez kap, megperdül. Az utca túloldalán áll a fekete gépkocsi, az ablakából újra lőnek. Az autó csikorgó gumikkal elhajt.

– Istenem – sikoltja a lány.

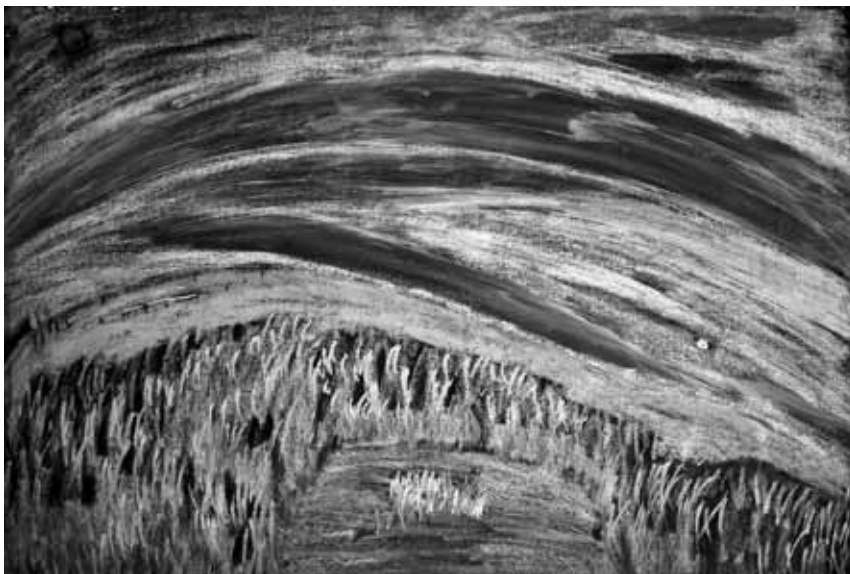
Az összerogyó férfi fölé hajol, aki ezt suttozja:

– Csókolj meg! Nincs sok időnk. Látom a fekete lobogós hajót, lassan jön felénk Antekirtt dok...

A lány megcsókolja a hátrahanyatló fejet, a fiú lehuny szemére, arcára szorítja ajkait.

•

A hajón a doktor kabinjában az asztallábihoz kötött kutya nyüszítve rángatja a pórázát, sikerül elszakítania, rohan fel a fedélzetre, visít a hajósíp, kezdik bevonni a pallót. A kis terrier az utolsó pillanatban a partra veti magát, és vágat valami felé, valahová a kikötő nyálkás macskakövein.

[BOGDÁN LÁSZLÓ] VASZILIJ BOGDANOV

Egyedül a kastélyban

Megzavarodhat a víztükör
futhat a szín-csuda, tündököl
és éles a kép.

Csak ott, hol a kezdet és a vég
egybeesik, lesz a dal
örök fiatal.

(Rilke: *Szonettek Orpheuszhoz* I. 9. Képes Géza fordítása)

1. FELRIADÁS

Felriadok. Konganak
régen elolvadt órák.
Fél-őrülten bolyongok.
Nem mehetek el hozzád.

Hiszen meg se születél.
Ötesztendős vagyok.
Sötét van a termekben.
Vékonyka angyalok

nyújtóznak a derengő,
homályos tükrök mélyén.
Lépteim visszhangoznak,
víziók meredélyén.

Ellobbannak a gyertyák,
kihuny az örökmécses.
„Mama! – kiáltom. – Mama...”
elpityeredek. Rémes,

hogy senki nincsen sehol.
Tüsszögök is. Szél van.
Csapkodnak a függönyök,
a felgyújtott kastélyban.

De hát arra a tűzre,
még húsz évet kell várni.
Elpityeredek. Félek.
Elkezdek kiabálni.

Ugrásra készen les rám
egy vörös szemű állat.
Pamlagra kucorodva
újabb rémálmok várnak.

2. AZ ANGYALOK

Ebben az újabb álomban kivilágosodnak a szobák.
 Százötven-kétszáz gyertya is ég a csillárookban,
 hatalmas állótükrök sokszorozzák a fényt.
 A sugárzásban, két példányban is látom magam,
 de már semmin sem csodálkozom. Didergek.
 Az ötéves, sírástól elgyengülő kisfiú,
 összekucorodva reszket a vörös szófán,
 s a görnyedt, fehér szakállas öregember,
 botjára támaszkodva, ide-oda kopog a termekben,
 mintha keresne valamit? Nem is látják egymást.
 A tükrökből kilépnek az angyalok.
 Fehérek, mint a nyírfák. Szigorúak.
 Iszonyú minden angyal.
 A kisfiú lehunyja szemét, imádkozik.
 Az öregember felvetett fejjel nézi az angyalokat.
 Érte jöttek volna? Magukkal viszik végre?
 Itt ér véget földi vonulása, ahol elkezdődött,
 a hatvan éve porig égett ősi kastélyban?
 De hol van az édesanyja, édesapja?
 Öreg dajkája hol van? Hát Andrej, a fivérei? A cselédség?
 Hova tűntek? A kutyák ugatását sem hallani.
 Eltévedtek volna a tavakból felszálló
 ólomszürke, alattomos ködben?
 Felfalta volna őket a patakban tanyázó,
 falánk, vörös szemű szörnyeteg?
 Csak a huzat mozgatja egykedvűen a függönyöket.
 Libegnek a gyertyák. Valahol becsapódik egy ablak.
 Hármat ütnek az órák. Sorra tűnnek el
 a tükrök mélyén a néma angyalok.
 A rém fejhangon vonít egy távoli szobában.

3. KÖDBEN

A kisfiú és az öreg
 ténferegnek a ködben.
 Megtalálják az utat,
 segít rajtuk az Isten?

„Most a kertben vagyunk.
 Csikorognak a hinták.
 Mögöttünk a tó. Látod?
 Most önti ki a tintát

egy óriási csontkéz
 a vacogó nyírfákra.
 Hallod, már itt motoszkál,
 áldozatait várja...”

„Nincs itt senki. Képzeldődsz.
 Érzékeid becsapnak.
 De a köd is eloszlik
 sugarában a napnak.

Hajnalra véget érhet
esztelen bolyongásunk.
Jöhet a perc, amelyre
olyan régóta várunk.”

„De ki vagy te, apóka?
soha nem láttalak.”
„Én te vagyok, jól figyelj,
most megláthatod magad!”

Döbbenet bámul. Vacog.
Szőke haja sugárzik.
Minden előtte áll még,
amin túl vagyok. Ásít.

„Szóval ilyen leszel
nyolcvan esztendő múlva.
Mozgó csontváz. Fejed
aszott, sárga uborka.

Túlélsz mindent. Háborút,
vegzálást, éhínséget.
Sok örömet tartogat
számodra még az élet.

Három éves már Léna,
valahol Péterváron.
Petrovszkban talákoztok
egy feltündöklő nyáron.

És többé el se váltok,
ő lesz a feleséged.
Nélküle értelmetlen
hullás lenne az élted.

És lesz egy szőszke lányod,
úgy fogják hívni, Tánya.
Rád hasonlít a szeme,
Te vagy a hasonmása.”

A tó partjára érnek,
egy ladik csikorog,
elszabadul a láncról.
A helyszín elforog.

Közel az óceán.
Normandiai sziklák,
szibériai erdők,
arcuk most megmutatják.

Szent Pétervár is itt van.
Párizs, az egész élet
fulladozik a ködben,
és lassan újraéled.

4. A LÁTHATATLAN VÁR

Elmegyünk, egyszer elmegyünk arra a régi térre,
és ott maradunk, meglátod, legalább néhány évre,
újraéljük az életünk, ott, Ravennában végre.

A sötét város messze van. Mégis oda kell jutni.
Hason kell csúszni, futni kell, futni csak, egyre futni,
éveink labirintusán valahogy át kell kúszni.

Mi várhat ott ránk, jól tudod, az örök fiatalság,
a kék tenger hullámai, az arcunk visszamoszák,
és boldog perceink szelek, süvöltve visszahozzák.

És lemarad az óceán, nem látjuk meg a tajgát.
Szent Pétervár is ködbe vész, és Szovjet-Oroszország
kusza fikció, várnak a normandiai sziklák.

Holt éveink sakktábláján valahol van egy bástya.
Zordon építmény lehet. Nem is mindenki látja.
Odáig el nem ér a szenny, hánytató kavalkádja.

Ott biztonságban lehetünk. Megkeressük a várat.
Ravennában van valahol. A mitológiánknak
centrumában várakozik. Ha akarjuk, feltámad.

Ezért kell, Léna, sürgősen Ravennába futnunk.
A bástyánk megtalálni, a várba el kell jutnunk.
És mindent faképnél hagyva végleg ott kell maradnunk.

Lehet, hogy láthatatlanok leszünk, akár a vár ott,
senki nem láthat, amikor bejárjuk majd a várost.
Egy látomásba költözünk, magunk is látomások.

Újraéljük az életünk, ott, Ravennában végre,
és ott maradunk, meglátod, legalább néhány évre,
elmegyünk egyszer, elmegyünk arra a régi térre.

Éveink labirintusán valahogy át kell jutni,
hason kell csúszni, futni kell, futni, egyre csak futni.
A sötét város messze van. Mégis oda kell jutni.

És boldog perceink szelek süvöltve visszahozzák,
a kék tenger hullámai az arcunk visszamoszák.
Mi várhat ott ránk? Jól tudod. Az örök fiatalság.

Kusza fikció, várnak a normandiai sziklák.
Szentpétervár is ködbe vész, és Szovjet-Oroszország.
És lemarad az óceán. Nem látjuk meg a tajgát.

Odáig el nem ér a szenny, hánytató kavalkádja.
Zordon építmény lehet. Nem is mindenki látja.
Holt éveink sakktábláján valahol van egy bástya.

Ravennában van valahol. A mitológiánknak
centrumában várakozik. Ha akarjuk, feltámad.
Ott biztonságban lehetünk. Megkeressük a várat.

És mindent faképnél hagyva végleg ott kell maradnunk.
A bástyánk megtalálni, a várba el kell jutnunk.
Ezért kell, Léna, sürgősen Ravennába futnunk.

Egy látomásba költözünk, magunk is látomások.
Senki nem láthat, amikor bejárjuk majd a várost.
Lehet, hogy láthatatlanok leszünk, akár a vár ott.

5. ÉBREDÉS A REPÜLŐN

Megint nem megyünk, Léna, sehova.
Tűnik kastélyunk. Elvész az álom.
Ravennába se jutunk el soha!
Láthatatlanul, esti utcákon

sem bolyonghatunk. Visz a repülő,
Amerikából Oroszországba.
Valami mélakóros, feszülő
érzés kerülget. Be vagyok zárva

egy látomásba. Újra látom
ama párizsi, kis utcákat.
Magsokszorozzák – ez nem álom! –,
visszahozzák víg kacagásod.

Gázlámpák, utcalányok áznak,
búsan nyikorgó konflisokban
lihegő párok. Még mire várnak?
Nem ők – az utca hallhatatlan.

Tizenkét ezer méter magasan.
Alattunk felhők. Varacskos disznók.
Hiába várom ötéves magam.
Eltűnt az éjben. Volt is, nem is volt.

Az ősi kastély leégett régen.
A forradalom vad viharában
vált zsarátnokká. Lángolt az éjben.
Vak voltam? Eddig miért nem láttam?

De most egyszerre tűnik fel minden,
mit életemben elvesztettem.
Hol voltam eddig? Ez az aggastyán,
e mozgó csontváz élt helyettem?

(Fordította: Bogdán László)

JEGYZET

„A versciklust – emlékezik Léna nagymama – már a repülőn kezdte írni, s otthon fejezte be. Igaza volt a másik versében – én ezeket azon ciklus egyenes folytatásának vélem –, Péterváron tél volt, hó és hideg. Pléddel a lábán ült az asztalánál, és hetekig írta a verseket, kihúzott sorokat, újakat írt be, újra fáradhatatlanul törölt, kitaróan javítgatta, aztán végre elkészült, és átadta nekem. Nem hittem, hogy tud még meglepetést szerezni, hát tudott. Én a hozzám írott verseit is általában tárgyilagosan nézem (legalábbis igyekszem objektíven megítélni, ha ez egyáltalán lehetséges?), de ez itt, a meg-megdöccenő rímek – az élet, akár egy szakadt ruha mindég fölfeslik valahol – valami más. A célzások örök fiatalságunkra és közös álmunkra, Ravennára, a germán mitológia legendás sötét városára, ahol Malevics társaságában járhattunk, úgy emlékszem, valamikor 1920 májusában – valami másra is céloznak, amit nem mondanak ki. Igen, meglepetten észleltem, hogy valami eszelős derű önti el ezt a versciklust, s az ötéves önmagával való találkozás régi, a forradalom viharában leégett kastélyukba visszatérő rögeszméjét variálja. Én a hasonmás-versekért soha nem rajongtam, de ez, ismétlem, egészen más. S a célzás Rilke angyalaira, a híres sorral: szomorú minden angyal. És a vége, tudod, a repülőút megjelenítése olyan szomorú, hogy elszorult a szívem. Vége immár az eszelős derűnek, átveszi helyét a kínos, már-már elviselhetetlen valóság. Hosszsan néztem rá, némán csókoltam meg az arcát, s kértem, másolhassam le a ciklust, hogy elküldhessem Neked, kislányom, hogy láthasd, nem volt igazad abban, hogy nincsen tovább. Van! Mindaddig, amíg élünk, még akkor is mozgó csontvázak élnek helyettünk...” Engem is megdöbbenett az újabb ciklus, anyát is. Lemásoltam a verseket, s az égi havazásokkal együtt azonnal elküldtem Mitosznak. Postafordultával jött a válasz, fordítja, s az újabb versekről hosszú levelet is írt nagyapámnak... De minderről majd részletesebben a biográfiában írok, melynek függelékében, terveim szerint, levelezésüket is közlöm majd – Tatjana Bogdanova

VARGA PATRICIA MINERVA, A fekete Bojtár számkivetettsége, 2000

VARGA LILLA (1991) Budapest

VARGA LILLA

Alice tavasszal

Mikor Alice-t megismertem, tavasszal,
tavasz volt,
Akkor ismertem meg,
napsütött tavasszal,
Egy kis eső is volt, mikor megismertem,
kora tavasz,
Kicsit a hideg fűben,
ültünk ott tavasszal,
Mikor megismertem,
tavasz volt,
Emlékszel Alice?
Én már nemigen.
Csak a nevetésedre,
akkor, ott, tavasszal.

Alice álma

Diana, ha akarsz valamit, kezdhetsz velem, amit szeretnél,
rám parancsolhatsz, hogy hanyatt, oldalt, fekvé vagy térdelve,
csak járulhassak eléd, kérdem, mit szeretnél?

Diana, imádkoznék, lábaid közé bújva, melegben,
az anyaméh gondolata, esőízzel nyelvemen – csak kérned kell,
mert itt, a hideg padon, rózsauveg-arca előtt,
kezeim összetéve nem térhetek hozzád, csak gondolatban kérlek, kérj.

Diana, szeretkezz velem – akiket, ahol férfi kéz nem érinthet,
mikor öleddel ölelsz és melleidhez szorítod arcom,
hogyan érezzelek, zöld lombosítór alatt, templomodban, így hívj magadhoz.

Diana, csak sűgva akár,
míg fel nem kel a nap, ha hívsz, szeretni foglak,
veheted ígéretnek akár, lehet szeszély, egy biztos, hívj,
szólíts magadhoz, míg álmodom.

Itt van az ősz

Alice, nézd,
hova loholnak a felhők?
három, négy, öt, már itt sincsenek,
se hold, se csillagok,
csak te meg kíváncsi két szemed,
meg a szád – az is –,
érezni az esti kakaót nyelveden,
hagyd a csikket – ősz van –,

reggelre elfújja a szél,
a hamut meg eső mossa le,

Alice – – –

Alice,
csak egy macska – minket néz,
két meztelen nőt,
ahogy megérintem a melled, hideg van,
kicsit hideg,
ha rákezd az eső, menjünk be,
olyan törékeny vagy, Lee Annácska,
hívlak sűgva olykor a takaró alatt,
ha félig alszol is már,
de mindig elmosolyodsz – – –

Alice, nézd,
hova loholnak a felhők?
csssss – – –
ellopom válaszod a szádról,
Alice, nézd,
már esik, ideje menni.

VARGA PATRICIA MINERVA, Avargyűrű, Aranykor 2015 III., 2015

DIMÉNY-HASZMANN ÁRPÁD (1977) Csermáton

DIMÉNY-HASZMANN ÁRPÁD

reggelre visszatér

háznak egy szabálytalanul verő szív négy kamrája/
 tele vérét vesztett vágyakkal, amelyek meggátolják/
 hogy közvetlenül viszonzzam nőiséged/
 talán ezért van az/ hogy az utóbbi időben
 mind többet alszol/ menekülő alvás ez/
 és amikor melléd bújok/ érzem/
 közöszlenni szeretnél/ bár már
 nem telik benne gyönyörűséged/

szirén vagy/ aki a víz színe alól integet föl/
 én lebegek/ rettegve/ hogy alá ne merüljek/
 tested szerszám/ kisajtolod magvaim/
 de azt már képtelen vagy elérni/ hogy
 mindezt éppoly romlottnak ítéljem/
 mint te/

elengedem melleid/ sugárzó törmelék/
 hagyom/ hogy ellebegjen/
 reggelre úgyis visszatér a valóság/
 lejjebb csúszok a hideg lepedőn/
 kezem a jól ismert gödörre csúszik derekadon/
 a bordák és a medencecsont közé/
 lágy/ mint a repülés/ humorú/ puha zsírgörcsbület/

kiremegek húsdoból/
 szívverésed beleragad a tenyerembe/
 eszem ágában sincs visszacsalni szemedbe a fényt/
 szép és kegyetlen/ amint rám/
 mint zsákmányodra szegezed/
 de én csak a nap árulásait látom/
 amit szeretkezésekben oldunk/

pedig állítólag nem vagyunk olyan boldogtalanok/
 hogy ekkora aljasságot kövessünk el önmagunk ellen

TORNAI SZABOLCS

Ádám titkos könyve

(regényrészlet)

TORNAI SZABOLCS (1971) Budapest

1.

Éjszaka volt. Aztán egyszer csak elkapott az örvény, és úgy kavargott körülöttem, mint szélviharban a nyárfalevelek. Minden forgott és sokszínűen villódzott, miközben egy helyben álltam megigézetten. Cseppet sem ijedtem meg. Hagytam, hogy áthasson a forgatag, és elkezdtem táncolni a villódzó színekkel. A színek barátságosan integettek, hívtak, mosolyogtak, én pedig örömmel engedtem a hívásuknak. Aztán a színkavalkád egyre élénkebbé vált, meg egyre élesebbé is, mintha egy tűzijáték kellős közepébe csöppentem volna. Nemcsak két szememmel, de egész testemmel és minden porcikámmal szívtam magamba a színeket, miközben belső sugallatra jártam táncomat. Széttárt karokkal, teljes elragadtatással forogtam, akár egy kerengő dervis, s ekkor éreztem, a színorgia eléri csúcspontját.

Ezután lassan, fokozatosan halványodni kezdett. Lassult a forgás meg a táncom is. Egyre több szürke és sötét szín jelent meg, míg végül nem volt más, csak a merő feketeség.

Moccanatlanul álltam, s tudtam, eljutottam a másik végletbe. Leroskadtam egy kék huzatú karosszékre, de hogy hogyan került oda a szék, nem tudom. Ekkor hirtelen megjelent a Hold, de csillagok nem voltak sehol. Sokáig, kívárhatalanul sokáig ültem, pedig csupán másodpercek telhettek el. Nem akartam megmozdulni. Viszont a szememet jobbra-balra, le-föl mozgattam, buzgón fürkésztem a nem létező tájat, mint egy óvatos és zsákmányra éhes vércse.

Egyszer csak halvány fénycsíkot pillantottam meg a messzeségben.

S ekkor minden izmom és idegszálam egyszerre finoman megrándult. Továbbra is a karosszékre ültem, de azt éreztem, repülni kezdek a fény felé. Aztán rájöttem, hogy akaratlagosan növelni tudom a sebességem. Így aztán szépen felgyorsítottam magam, hogy minél hamarabb a fényhez érjek.

A fénycsík fokozatosan megvastagodott.

Fényoszloppá duzzadt.

Egyre sebesebben suhantam, de már nemcsak a saját törekvésemet éreztem, hanem a fényoszlop erőteljes és ellenállhatatlan vonzását is. Annyira megbabonázott a vonzás, hogy teljesen meghökkenem, amikor már ott is voltam a hatalmas oszlop előtt. Felálltam a karosszékből, és mohón ittam magamba a fényt.

Amilyen áthatolhatatlannak tűnt messziről az oszlop, most annyira áttetsző volt.

Opálkapu előtt álltam.

A kapu barátságosan intett, hívott, mosolygott, oly tiszta fehér fényt árasztott, amelyet legtündöklőbb álmaimban sem láttam, és ébren sem tudtam elképzelni.

Micsoda tisztaság!

A tíz fejezetből álló tudatregény az idei Ünnepi Könyvhétre jelenik meg.

Annak a világnak az ígérete kecsgetetett, amelyre mindig is áhítoztam, mégsem hittem a létezésében, mert képtelenségnek tűnt.

Nyugodt voltam, de rendkívül nyugtalan is. Furcsa módon úgy éreztem, mintha magammal állnék szemközt. Ekkor, mint valami villámcsapás, belém hasított a riadalom. Döntés előtt állok! Határoznom kell, hogy belépek-e a kapun, vagy sem. Vállalom-e a halált, a visszavonhatatlan megsemmisülést, vagy sem? A kapu a határtalanság kezdete volt. Választhattam megszokott korlátoltságom és a teljes korlátatlanság között. Félttem, pedig tudtam, nem sürget senki. Bőven volt időm. Ó, mindig is erre a lehetőségre, a teljes kinyílásra vártam! Ám félelmem rettenetté nőtt, s bár tudtam, legszívesebben könnyedén átlibbennék a kapun, egy tapodtat sem voltam képes előrelépni.

Meghoztam a döntést.

Erre az opálkapu elhalványult, és nyomtalanul eltűnt. Mindent betöltött a sötétség, s mikor azt hittem, az istenek úgy büntettek meg gyávaságomért, hogy megvakítottak, a fekete semmiből előtörtek a színek, s ahogy korábban, újra magával ragadott a fénylő, villódzó kavalkád.

Kinyitottam a szemem, mélyet lélegeztem. Kókadtnak és levertnek éreztem magam, de az élet oly feltartóztathatatlanul áramlott belém, mintha infúziót kaptam volna. A könyvespolcomra pillantottam. Aztán az ablakra meg a kinti szürke és gyászos derengésre, amely hosszú évtizedek óta a reggelt jelenti. Végtelenül elkeseredett voltam, hogy elszalasztottam a menekvés lehetőségét, de hálát is éreztem, hogy még mindig élek.

Egy kastélyban lakom. Az egyetlen megmaradt épületben. Körös-körül sár-tenger. Amíg a szem ellát, nincs más, csak a kietlen pusztaság. Sosem süt a nap. Sosem láthatom a napkorongot. De alig hiányzik, már megszoktam. Ahogy azt is, hogy eszem ágában sincs elhagyni a kastélyt. Értelmetlen útra kelni. Ennyi maradt a civilizációból. Ódon épület a végeérhetetlen semmi közepén. Két mesterem él velem. Két öregember, József és András. De ritkán beszélünk. Már mindent elmondtak, amit tudtak. József és András élt akkor, mikor még volt emberiség. Mindent elmeséltek arról, hogy mi történt. Az emberek már majdnem teljesen kiszipolyozták és letarolták a Földet. Aztán a feltartóztathatatlan természetpusztítás és háborúzás közben, mint valami kozmikus büntetés, becsapódott egy aszteroida.

Mily gyakran sírták el magukat, míg visszaemlékeztek fiatal éveikre!

Nekem is elviselhetetlenül fáj, hogy nincsenek se emberek, se más élőlények, de oly sokszor idézték fel a véget, és oly sokszor ecsetelték az oda vezető okokat, hogy egy idő után meguntam sirámaikat, és már nem akartam hallani a rémhistóriát.

Ahogy vánszorognak a napok, az idő illúzió voltán töprengek. Ám minden átkozott nap fenéki kell ürítenem a keserű poharat. Meg vagyok győződve kárhozottságomról. Minden szívdobbanásomnál, minden idegszálamban, minden gondolatomnál tudom, hogy mestereim eltávozta után teljesen egyedül maradok. Hogy hamarosan én leszek az utolsó ember. Még inkább elborzadok, ha eszembe jut: ugyanarra a sorsra jutottam, mint amit Mary Shelley a 19. század elején megjósolt *Az utolsó ember* című vaskos regényében.

Ha néhanapján távoli toronyszobájukban felkerestem mestereimet, azt kértem tőlük, meséljenek a nőkről. Mert sosem találkoztam hús-vér nővel életben! Csak könyvekben és újságokban láthattam, hogy milyenek voltak a nők hajdanán. Sokat nézegettem káprázatos lényüket a fotókon, megbabonázva fürkésztem sugárzó arcukat, csábos mosolyukat, delejes tekintetüket, s akár fel voltak öltözve, akár meztelenül pózoltak, agyam és testem minden

porcikájával azt éreztem, kimondhatatlanul vonzanak. Ilyenkor mintha lázas lettem volna, s valamiféle varázslat tartott volna hatalmában.

Ó, Erősz, mennyit álmodom a nőkről!

De ébren is róluk képzelvek, mint valami holdkóros, és révületeim során is folyton velük ölelkezem. Sokáig azt reméltem, egyszer csak felbukkan egy kétségbeesett, elcsigázott nő a kormos síkságon, lélekszakadva kirohanok érte, megmentem őt, s attól kezdve együtt élünk holtig tartó szerelemben. Végső kínomban a Mindenség Urához fohászokodtam, hogy olthatatlan vágyam teljesüljön. Aztán mind a reménykedéssel, mind a könyörgéssel felhagytam. Beletörődtem abba, amibe nem lehet beletörödni. De álmaimban és révületeim során minden megtörténhet, és meg is történik...

Felnőtt fejjel csupán egyszer tettem ki lábam a kastélyból. De ezt is megbántam. Húszéves lehettem, tele voltam hittel, lelkesedéssel. Két mesterem útmutatása alapján nekivágtam a sártengernek. Persze hajnalban, bár a hajnal éppoly baljós és kábítóan homályos, mint az alkonyat. Órákig teljes némaságban caplattam, mozdulatlan volt a levegő, csak a cipőm cuppogása hallatszott. Ha viszont megálltam, falként vett körül a dermesztő csend. A kastélyban végzett meditációk során hozzászoktam a csendhez, mindennapi betevőm a némaság, de néha képtelen vagyok elkerülni azt a rémületet, amelyet a hangok hiánya idéz elő bennem. Ez ellen filozófiai problémákon való töprengéssel tudok a legjobban védekezni. Felteszem magamnak az alapvető kérdéseket: Ki vagyok én? Mi a valóság? Van-e a létezésnek végső alapja? Honnan ered a gondolat? Mi a csend forrása?

Ahogy a sárba és gondolataimba merülve tovább bandukoltam, lassan feltámadt a szél, egyre hevesebben és hevesebben fúj, míg végül süvöltő orkánná erősödött, a csend teljes ellentétévé. Fülünketítő lett a szélvihar, olyan nyira, hogy két tenyeremmel be kellett tapasztanom a két fülem, különben nem bírtam elviselni. Meg is kellett állnom, mert attól féltem, arccal belezuhanok a sárba. Ekkor ismerős, mégis különös zajra lettem figyelmes. Ráadásul magam előtt mintha valamiféle kísérteties ültetvényt láttam volna.

Csecsemősírást hallottam, és csecsemőket láttam!

A fagyos földbe nyakig beásott újszülöttek üvöltöttek torkuk szakadtából az iszonyatos szélben! Több száz fehér kobak, mint megannyi sárgadinnye, világitott a fekete és jeges agyagban. Azzal próbáltam nyugtatni magam, hogy ez csak merő képzelgés, de a rémlátomás annyira kényszerítően valóságos volt, hogy képtelen voltam egy métert is tovább haladni, és sürgősen visszafordultam a kastély felé. Szaporáztam lépteim, amennyire csak lehetett, s könnyes szemmel, zúgó fejjel már láttam ugyan a kastély imbolygó tornyait az orkánban, de még mindig fülemben hasított a csecsemők halálos bömbölése a síksági vesztőhely felől.

Volt még egy vakmerő kirándulásom, de ez még gyerekkoromban esett meg mestereim vezetésével. Hatéves lehettem, amikor József, akinek rendkívül kifinomult minden érzékszerve, legnagyobb megdöbbenésünkre azt mondta, szerinte egy kutya csahol valahol nagyon messze. Nem zártuk ugyan ki, hogy maradhatott némi élet a letarolt és agyonmérgezett földtekén, de hosszú évek óta semmi sem vallott arra, hogy rajtunk kívül más élőlény is túlélte a katasztrófát. Hogy mi hogyan éltük túl, azt csak találgatni tudtuk. Lehet, hogy mi sem éltük túl, csak villámsújtottan álmodtunk tovább.

András és én semmit sem hallottunk, még a legparányibb zajt vagy neszt sem, József vezetésével azonban elindultunk megkeresni a vélt vagy valós ebet a pusztaságban. Már vagy félórát vánszorogtunk a sárban, mikor felkiáltottam:

– Én is hallok valamit! Igen, arra!

József atyaián rám pillantott, de nem mosolygott, csak komor céltudatos-sággal haladt tovább. András merengve a sötét porfellegeket bámulta, és bosszúsna tűnt amiatt, hogy szerinte fölösleges illúzióba ringatjuk magunkat ezzel az esztelen kirándulással. Ám kisvártatva sejtelmes pöttyöt vettünk észre a láthatáron, a vigasztalan síkot fekete csomó törte meg. Aztán úgy tűnt, hogy mocorog is ott valami. Már mindhárman hallottuk a kutyaugatást.

Nemcsak én, a kisfiú reszkettem, de mestereim is remegtek az izgalomtól!

Sosem gondoltuk volna, hogy rajtunk kívül más élőlényel is találkozhatunk, és most egy szerencsétlen eb az életösztön utolsó felvillanásai közepette, a remény utolsó foszlányaiba kapaszkodva várta, hogy megmentésék, mi pedig alig bírtunk magunkkal, hogy megpillanthassuk a félhomályban.

Ki tudja, mióta ugathatott végső kétségbeesésében, azt kockáztatva, hogy e hangadással felemészti minden erőtartalékát? András némi józanságot parancsolva magának megjegyezte, a kutya hosszú ideig tetszhalott lehetett, és egyszer csak feleszmélt.

Már egészen közel voltunk hozzá. És igen, ott volt szegény pára!

Rángatta vastag láncát, amellyel egy gyökércsonkhoz volt kötve, s az ő izgalma még a miénken is túltett.

Ha eszembe jut, mindig ámulatba esem: mikor megpillantott bennünket, szeméből fénysugár lövellt ki, az élet győzedelmes fénye.

A csontsovány, éhhalál szélén álló eb szinte felrobbant a hirtelen kapott hatalmas energialökettől, midőn bizonyossá vált számára, hogy megmenekült. Egyetlen másodperc alatt több erő áradt szét benne, mint amennyit egész addigi életében felemésztett.

Láncos – így kereszteltük el ott rögtön – akkora nyargalásba kezdett, miután eloldottuk a láncát, hogy úgy tűnt, nem áll le, és végkimerülésig lohol. Körbe-körbe, aztán ide-oda futkosott, majd megint körbe-körbe, végül majdnem látótávolságon kívül szaladt, ott egy pillanatra megpihent, majd nyílegyenesen visszaroht hozzánk. Mérheteretlenül boldog volt, és mérheteretlenül hálás, amiért megmentettük. Örömeben fel-felugrált ránk, mintha ölekezni, puszizkodni akarna velünk.

Kisfiú lévén bármennyire örültem is Láncosnak, ezek a felugrásai az arcomhoz egyre inkább megijesztettek, de József és András elég határozottan ráparancsolt, és egy idő után úgy tűnt, Láncos ért a szóból, hajlandó abba hagyni az ugrálást.

Csak hogy rövidesen újra kezdte, és megint többször erélyesen rá kellett üvöltölni, mire újból lecsillapodott. Láncos egy farkaskutya és bokszer keveréke lehet, állapította meg két mesterem egyetértően, és ennek tulajdonították zabolátlan viselkedését.

Imádtam Láncost, de félttem is tőle.

Nagy vágyam volt, hogy egyedül sétáltathassam a kastély folyosóin és udvarán, és mestereim néhány hét után ezt meg is engedték nekem.

Büszke kutyatulajdonos lettem. Égi ajándék hullott az ölembe. Sokat játszottam Láncossal, és az időnkénti ugrálásait úgy-ahogy sikerült visszavernem, bár ilyenkor kis híja volt, hogy eluralkodjon rajtam a réműlet. Amikor Láncos tátott, lihegő pofájával és éles fogaival az arcom felé lendült, mindig meghűlt bennem a vér.

Egyik délután botot dobáltam Láncosnak az udvaron, önfeledten játszottunk együtt. Ám vagy tíz perc után Láncos egyre izgatottabb lett. Amikor egyszer visszahozta a botot, megint rátört az ugrálási roham. Olyannyira, hogy a földre döntött, és ugatva rajtam taposott. Pánikba estem, s ettől Láncos féktelenné vált. Beleharapott a karomba, aztán többször a mellkasomba és a hasamba.

VARGA PATRICIA MINERVA, Angyallátó hegyorom, 2014

Ömlött a vérem!

Halálfélelmemben sikerült feltápáskodnom és kirohannom az udvarról, mire Lánkos játékosan rám-rám ugrálva és nagyokat ugatva szaladt utánam. Szerencsére be tudtam vágni magam mögött az ajtót, és többet nem tudott megharapni. Mestereim rémülten nézték vérben úszó testem, és azonnal el látták sebeimet. Hisztérikusan sírtam, és makacsul követeltem, hogy kerges- sük el Láncost.

– Ádám, nyugodj meg, nem lakhat többé velünk – mondta József és And- rás, és látszott rajtuk, hogy komolyan gondolják. Ám miután bekötötték a se- beimet, Lánkos eltűnt.

Bárhol kerestük, nem volt sehol. Ugyanolyan titokzatosan tűnt el, mint amilyen titokzatosan felbukkant az életünkben. Egy hét után azonban előke- rült. Én találtam meg. Az egyik toronyszoba szekrényében bújt el, érezhette, hogy valami rosszat csinált, és alighanem attól félt, hogy újra kikötik láncsal a pusztaságban, és otthagyják.

Örültem is Lánkosnak, meg nem is.

Hiányzott, míg nem találtuk meg, de tudtam, már nem szeretnék vele élni. Erőszakos, zabolátlan viselkedésén nem lehetett változtatni. Mestereimre to- vábbra is felugrált, és láthatólag nem tartott semmiféle fenytéstől. Hamar el- feledte bűnét, és újra rakoncátlan önmaga volt.

Mestereim úgy döntöttek, altatóinjekciót adnak be neki.

Nagyon sajnáltam Láncost, de éreztem, ha valahogy nem szabadulunk meg tőle, kibíratatlan rettegés lesz az életem. Míg András gyöngéden simo- gatva és kedvesen beszélve hozzá lefogta, József egy gyors mozdulattal be- adta neki a szérumot. Ekkor Lánkos, újból hatalmas erőlködést kapva, úgy megiramodott, mintha puskából lőtték volna ki. Most azonban nem az élet fo- gadta vissza, hanem a halál zárta magába. Húsz méter szabad loholás után minden átmenet nélkül rongybábuként roskadt össze a kastélyudvar nyirkos kövezetén.

Mestereimtől úgy tudom, hogy az atlanti kultúrában általánosan elfogadott volt az a nézet, miszerint az értés csupán racionális dolog, és a racionalitás csak egy szűk képet adhat a sokszínű valóságról. Ezzel szemben én úgy lá- tom, hogy az értés, valamint a még intenzívebb felismerés két kulcsfontossá- gú mozzanat, amelyek az egész lényemre kihatnak, tudatomnak mind a raci- onális, mind pedig az irracionális felét átfogják, sőt nem ritkán átalakítják, át- rendezik. Mert ha megértek valamit, akkor ez a valami az uralmam alá kerül, és szabad lehetek. Ellenben ha valamit nem értek, akkor ez a valami fölém kerekedik, és megfoszt a szabadságomtól. Úgy vélem, ha tökéletesen érte- ném és átlátnám a helyzetemet, akkor nem lennék itt, ebben a kastélyban, a sártenger közepén.

Minden álmmal és révületemmel sokat foglalkozom, ám mostanában fő- ként egy középkori álmom köti le a figyelmem. Mint valami rövidfilmet, ezt is többször lejátszom magamban, mert minél jobban át akarom élni és meg akarom érteni.

Egy szörnyű kivégzés szemtanúja vagyok. Az eretneket középkori szokás szerint megégetik, és testéből görcsös rángatózások közepette elszáll az élet. A tömeg részint unottan, részint szájtátva bámulja a férfi kínhalálát. Ez- után megfeketedett hulláját komótosan leemelik a máglyáról.

Csak hogy az igazi attrakció ezután következik!

A férfi kormos holttestét erős hóhérok közrefogják, és végtagjait seré- nyen mozgatva megsétáltatják a tömegben. A pellengérré állításnak ez egy

merőben új változata, amelyet nemrég vezettek be a városban. Az ítéletben pontosan elő van írva a friss holttest nyilvános megjáratása.

Peckesen lépdel a fekete hulla, közben meg-megbicsaklik, míg a hóhérok néha elröhögik magukat, a tömeg pedig irtózáttal vegyes szájalommal nézi a körmönfont parádét.

A macskaköves főtéren állva tetőtől talpig eltölt a rettenet, és úgy érzem, képtelen vagyok tovább elviselni a látványt.

Ekkor azonban arra figyelek föl, hogy a hulla éledezik! Csodák csodája, már nem fogják és mozgatják a hóhérok, hanem saját erejéből jár. Most már élettől duzzadó, kivirult dalia, aki magabiztos mosollyal ballag az emberek között, és semmi jele annak, hogy az imént megégették. Lányok, asszonyok szaladnak oda hozzá, és kacagva, sivalkodva ölelgetik, csókolgatják a büszke fiatalembert. A papok hüledezve nézik, és a Sátán művének tekintik a tüne-ményt.

Ehhez hasonló az az álomom, amelyben megmar egy kígyó. Riadtan bámulom a sziszegő kígyót, aztán azt, ahogy hirtelen beleharap a lábikrámba, és tudom, semmi esélyem, pillanatokon belül meg fogok halni. Érdekes módon azonban semmiféle fájdalmat nem érzek. Miközben beletörődve várom az elkerülhetetlen halált, a hajnali ködben megjelenik előttem egy fényes tábla, amelyen gót betűkkel ez olvasható: AZ ELEVENEK ÚTJA.

S ekkor fölébredek. Ha ezt álmodom, aznap mindig szokatlanul élénk és jókedvű vagyok, s persze sokat töprengek azon, hogy kapok-e még esélyt a menekvésre.

Mestereim közelednek a századik életévük felé, így számukra nem oly elfogadhatatlan a világvége utáni állapot, számomra azonban elviselhetetlen kint jelent a tudat, hogy életem második felét teljes magányban, társtalanul, asszony nélkül kell leélnem. Álmaimban és révületeim során állandóan csábos nők társaságát vagy egy-egy képzelt szerelmemet keresem. Hol fergeteges orgiákon veszek részt, hol a szerelmi szenvedélyt hajszolom. Látomásaimban a nők annyira valóságossá válnak, hogy sikerül elhítenem magammal, hűsvér nőkkel van dolgom. Habzsolom a nőket! Én vagyok Casanova, Don Juan és Szindbád egy személyben.

Rájöttem, hogy a nők angyalok. És hogy minden angyal kimondhatatlanul érzéki! Amikor nőkkel szeretkezem a csillagok közt, újra meg újra azon ámulok, mily nagy szakértelemmel kapcsolnak össze a kozmosz kimeríthetetlen ősforrásával. Az angyaloknak, úgy látszik, ez a fő feladatuk. Minél hevesebben és odaadóbban szeretkezünk, annál inkább zúdul belém és beléjük az erő, miközben emberfeletti gyönyör áramlataiban úszunk, égi túláradásban lebegünk, lubickolunk. Csakhogy a mámoros pillanatok után minduntalan fejbe vág a rideg valóság.

Anikóval hosszú évek kísérletezgetése után ismerkedtem meg a könyvtárszobában. Visszatérő álomom, hogy megismerkedem a legkáprázatosabb nővel a mindenségben, és tudván tudva, hogy az álom véget ér, és a hölgy mindörökké eltűnik, könyörgöm neki, hogy adja meg a nevét és a címét. Vagy legalább magyarázza el, hogyan találhatom meg. De mindig addig kéreti magát és addig titokzatoskodik, hogy semmi kézzelfoghatót nem tudok meg. Minden elalvás előtt előre készülök, hogy milyen csalafinta kérdéssel húzhatnám ki választottamból az értékes információt, mégis mindig kudarcot vallok. Már majdnem kiböki, hogy mi a neve, és hol él, hol maradtak még túlélők a Földön, de aztán felébredek, vagy értelmetlenségbe fullad a faggatózás.

**VARGA PATRICIA MINERVA, „.....templomba visznek ördögös borok...” (J. A.), 2010;
Fénykövek Óvárban, 2011**

VARGA PATRICIA MINERVA,
„Mit nékem a hazugság glóriája” (Kosztolányi), 2008

A fekete Bojtár számkivetettsége sorozat első alkotása, 1998

Anikó azonban újra meg újra visszatért, miután egyszer csak ott termett előttem a könyvtárszobában. Mikor megláttam, azonnal beleszerettem.

Végzetes találkozás volt, de az egész egy pillanat törtrésze alatt ment végbe, és sok időbe telt, mire tudatosult bennem, hogy önmagam női felével ismerkedtem meg. Amikor több hónap elteltével egy este együtt ücsörögtünk a Tabánban hatalmas platánfák alatt, Anikó a következő kérdést intézte hozzám:

– Tulajdonképpen mit akarsz tőlem?

Nagyot nyeltem, egyszerűen nem értettem a kérdést. Aztán némi habozás után belefogtam válaszomba. Bármennyire is izgultam, tudtam, értelmetlen volna kertelnem, teljesen őszintének kell lennem.

– Úgy érzem, te ugyanaz vagy nőben, mint én férfiban... Amikor a könyvtárszobában találkoztunk, saját magammal álltam szemben, miközben persze tudtam, hogy te vagy előttem. Még soha senkivel nem éreztem így.

Anikó meglepetten nézett rám kék szemével, amelyek olyanok voltak, mint két hegyi tó. Mosolygott, én mégis úgy vártam válaszát, mintha ítélőszék előtt állnék.

– Érdekes, mert én is többször éreztem azt, mikor együtt voltuk, hogy tudom, mire gondolsz. Egyszer a távolból figyeltelek, és azt vettem észre, hogy szinte egy vagyok veled. Most persze nem tudtam, hogy erre gondolsz, és erről fogsz beszélni – tette hozzá nevetve. Aztán így folytatta:

– Én is nagyon közel érezlek magamhoz, és az utóbbi években te vagy az első, aki lelkileg megérintett.

Megindultságomban alig tudtam türtőztetni magam. Tűz gyulladt bennem, egész testem, minden végtagom belülről égett. Úgy elhatalmasodott bennem a lángolás, mintha magas lázam volna, amelynek csillapítására nem létezik semmilyen módszer. Később akárhányszor találkoztunk, mindig fellobbant testemben a tűz, és engesztelhetetlenül égtem belülről. Olyan voltam, mint egy kazán. Ezt egyszer el is mondtam Anikónak, bár nem volt rá szükség, pontosan tudta, mi zajlik bennem.

Viszont bármennyire is szerette volna viszonzni szerelmemet, végül nem volt képes rá. Hosszan és részletesen elmesélte, hogy az előző kapcsolata olyan fájdalmasan ért véget, hogy már képtelen bárkihez is kötődni. Volt szerelmével annyira összenőtt, több éven át együtt is éltek, hogy amikor elmúlt a szerelem, és rádöbrent, egyetlen percet sem tud eltölteni a fiúval, és szakított vele, úgy érezte, teljesen kiüresedett. Több fiúja is volt azóta, de amint komolyra fordult volna a dolog, ő azonnal elmenekült.

Velem is többször szakított. Ilyenkor tébolyodottan próbáltam elfogadni döntését, de sosem sikerült, és nem tehettem mást, visszakönyörögtem magam. Az egyik szakítása nyáron, a Sziget Fesztiválon történt, ahova már úgy indultunk el Budáról, hogy Anikó kissé rosszkedvű volt, és bennem volt a félsz, hogy megint baj lesz. A fesztiválon részint a barátnőmként viselkedett, részint pedig mintha csak barátok volnánk. Aztán a Mister Möbius koncertje közben szó nélkül eltűnt. Miután véget ért a „pszichedelikus szőnyegbombázás”, nem volt mit tennem, egy bárpultnak támaszkodva idegesen iszogattam langyos sörömet műanyag pohárból, és Seki, a basszusgitáros két pókkezén tűnődtem, miközben sokféle zene hallatszott sokféle irányból, keveredve a nyüzsgő embertömeg zajával.

Több mint egy óra elteltével azt éreztem, hogy gyengül a légzésem. Minden lélegzetvételemmel egyre kevesebb levegőt tudtam beszívni. Próbáltam mélyeket lélegezni, de ettől csak rosszabbul lettem. Leroskadtam egy műanyag székbe, már alig volt bennem erő. Amikor azt éreztem, hogy szinte semmi levegő sincsen a tüdőmben, lehunytam a szemem. Vaksötétben ültem, nem hallottam se zenét, se semmiféle zajt vagy neszt, mélységes volt a csend. Közben valami húzott lefelé, egyre lejjebb és lejjebb.

Egy idő után leértem a sötétség legmélyebb pontjára. Aztán elkezdtem emelkedni fölfelé. Lassan magamhoz tértem, és a légzésem is helyreállt. Nagyon halkán már hangokat is hallottam, szemhéjamon át halvány fényjáték is átszűrődött. Gondoltam, most kinyithatnám a szemem, és ki is nyitottam.

De nem értettem, hol vagyok!

Iszonyatos látvány tárult elém. A fesztivál nemrég önfeledten szórakozó fiataljai vérbe fagyva feküdtek a fűben, mindenki halott volt. Aztán arra lettem figyelmes, hogy távolabb két vérben úszó alak lassan és görcsösen egy mendencébe vonszolja legyilkolt társait. Felálltam székemből, de a döbbenettől földbe gyökerezett a lábam. Próbáltam rájönni, hogy mi történhetett. Talán terrortámadás? De nem láttam jelét, hogy pokolgép robbant volna. Ekkor azt vettem észre, hogy valaki állhatatosan figyel.

Anikó volt az!

Átható, mindentudó tekintettel nézett rám, oly metszően, hogy beleborzadtam. Fény sugárzott arcából, a mágikus szerelem fénye. Mindig is lenyűgözően szépnek láttam, de most szépsége emberfeletti volt. Rám mosolygott, és széttárta karjait, mutatva, lásd, ez történt. S ekkor a felismerés éles fájdalma nyíllalt belém: ő követte el a mézárilást! Kínomban felüvöltöttem. Aztán többször egymás után kiabáltam:

– Ugye, nem te tetted?!

Anikó nem szólt semmit, csak nézett rám delejes tekintettel, míg be nem borult az ég, és az addig holdvilágos tájat el nem fedte a sötétség.

Ezután sokáig nem találkoztam Anikóval. De képtelen voltam elfelejteni, és több hónapnyi kínszenvedés után sikerült elérnem, hogy újra láthassam. Egyik délutáni révületem során azt vettem észre, hogy kiszállok a testemből, és felülről nézem a kék huzatú karosszékemben ülő porhüvelyemet. Anikóra gondoltam, és miután jól megnéztem magamat lent, tekintetem felszökött az égre. Nem csodálkoztam azon, hogy máris a kastély fölött lebegek, és hogy könnyen áthatoltam több mennyezeten és a vastag tetőn is. Hosszan kémleltem a sötét porfellegeket, és hirtelen arra lettem figyelmes, hogy halvány fénypászma töri át a fekete porréteget. Aztán egyre erősödött a fény, de nem a Nap sütött, pedig reménykedtem benne, hogy megpillanthatom a Napot. Már vakított a fény, hunyorognom kellett, s ekkor Anikó arca tűnt elő. Noha messze volt, tökéletesen láttam. Arra gondoltam, ugyan rövidlátó vagyok, és szemüveget kell viselnem, de milyen jó, hogy ez álmodás vagy révülés során nem számít, sőt képes vagyok látóképességemet meg is sokszorozni, mintha nagy teljesítményű távcsövet használnék.

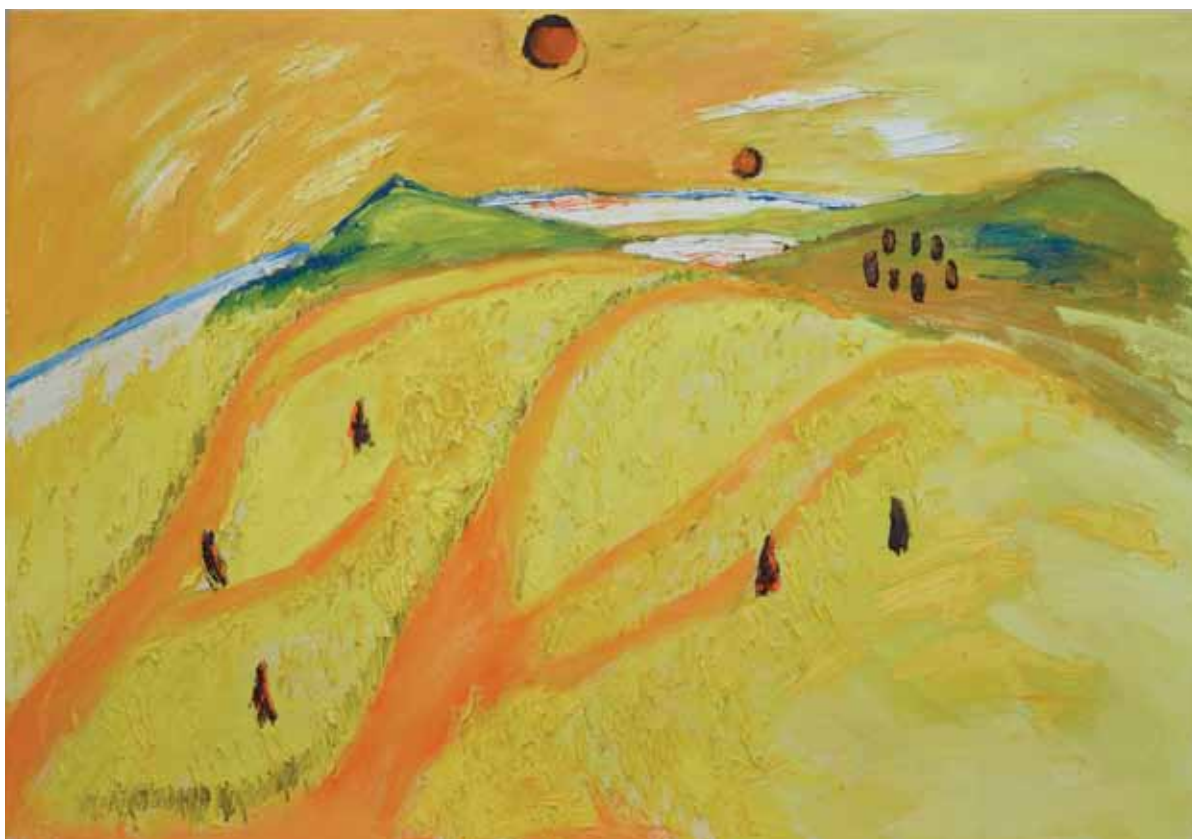
Ámulva néztem Anikó kislányos arcát, hatalmas göndör haját, mélykék szemeit, rózsaszírom ajkait. Aztán egész csodálatos alakjával előlépett a fényből. Áttetsző ruha volt rajta, jól láthattam ágyékát és kebleit. Bájos hangján üdvözölt, s én lelkesen viszonztam köszöntését. Mindig is elaléltam a hangjától, de most mindennél nagyobb öröm volt számomra, hogy hallhatom őt. Aztán igencsak meghökkentett, amit mondott.

– Ádám, a világ belül van – jelentette ki elbűvölően és határozottan. Noha váratlan volt a mondata, voltaképpen sejtettem, hogy végső kérdésekről fogunk beszélni. Filozófus lévén, és rettegve attól, hogy örökre elveszítem, rögtön rávágtam:

– Nem igaz, mert kívül is van! Bármiféle világ kívül is van, meg belül is.

– Ha így volna, akkor mindenből kettő lenne. Belőlem és belőled is kettő lenne, nem gondolod?

– Igen, mert minden a kettősségekre épül, és a kettősség a létezés egyik legfőbb vonása... Még az énemből is kettő van, ezért voltaképpen helytelen

**VARGA PATRICIA MINERVA, A fény lármája 2015 I. (Babits), 2015;
Avargyűrű, Aranykor 2015 VI., 2015**

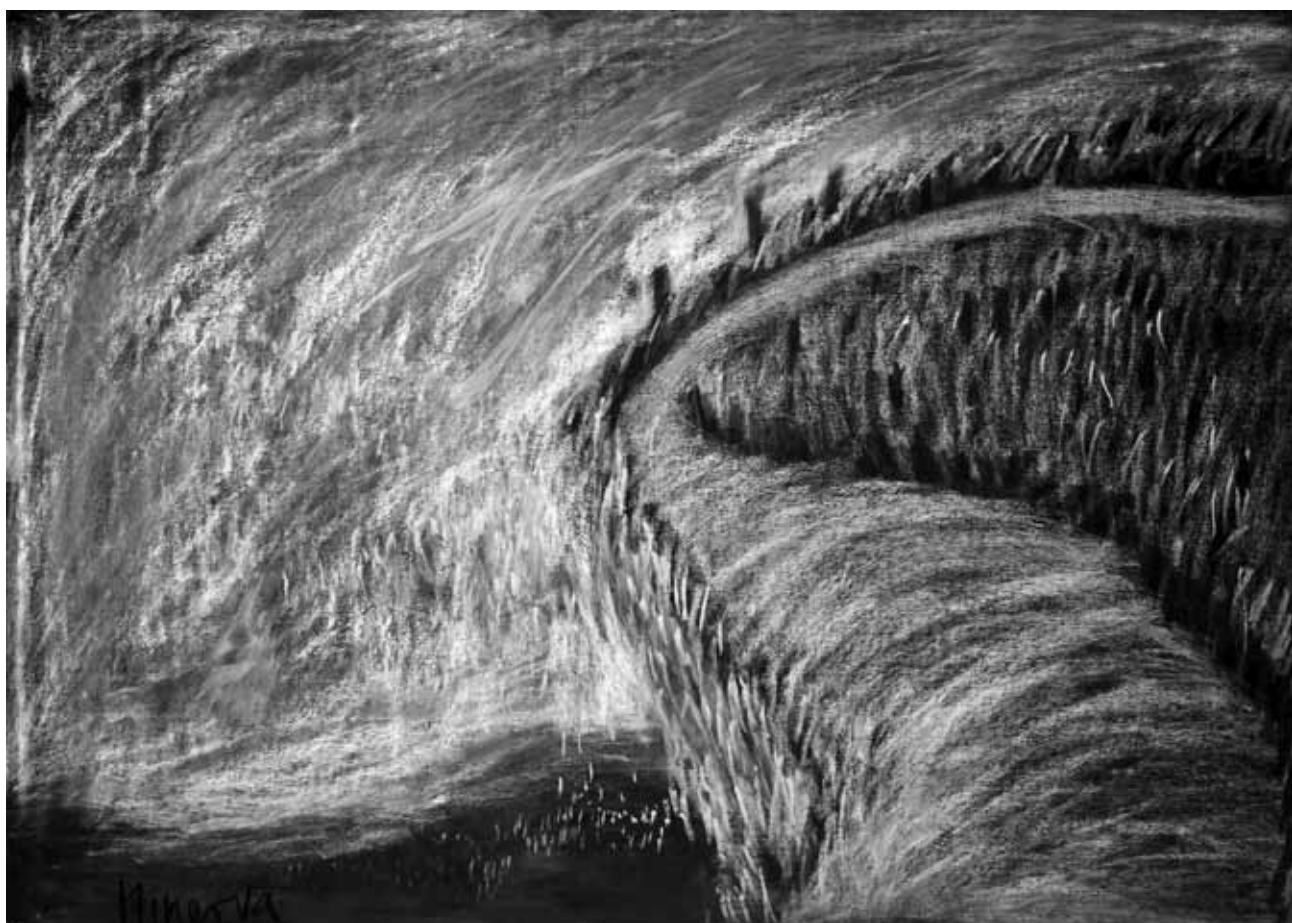
énről beszélni, s inkább úgy kellene mondani: én-én. – Igyekeztem minden fontos érvet felsorakoztatni álláspontom mellett, de Anikó félbeszakított:

– Te is tudod, hogy képtelenségeket állítasz, mániák rabja vagy.

– Lehet, hogy mániák rabja vagyok, de te akkor is létezel! Emlékezz vissza, milyen csodálatos élményekben volt részünk együtt. Tudom, hogy mindez csak álom, de ennek is megvan a maga valósága, csak egy jóval finomabb síkon. Ráadásul a létezésedet az is bizonyítja, hogy van szabad akaratod.

– Ádám, akkor most fogadd el, hogy szabad akaratomból végleg szakítok veled.

S mielőtt bármit felelhettem volna, kedvesen elköszönt, aztán egy szempillantás alatt eltűnt a porfellegekben.

VARGA PATRICIA MINERVA, Ellenállok a címadásnak, 2007

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

FALUSI MÁRTON

Barbárok

Konsztantinosz Kavafisznek

Felső. Közép. Alsó. Három
összevont településrész
haranggal temeti álmom
meggyökérszett munkagödörét.

A háromszor csavart, műemlék
körtefát, leltári fűrész
üvegburába ültették,
fogait tompára nyútták.

Felsőt, alsót húz sátrában,
árnyából kibújik Iszkáz.
Meztelen csigákra rázárjam,
behúrom a kettős cipzárt.

Középsőt felsőre, alsót középsőre
húz a falu, összehangolta harangjait,
a középső templomét mégsem hallani,
széljárás keveri a kocsmai lapjárást.
Azt beszélük, hogy bezárt a kocsmá,
rétegesen ajánlatos öltözködni.
Meleg felsőruházatot húzok
az alsóneműre. Nem mintha hideg lenne,
annyi szél fúj, hogy a három harang
háromféle hőmérsékleten rezonáljon,
de nyolcvan centi mély, negyvenötösör
negyvenötös gödörből nyolcat
alapozunk a tűzrakó oszlopainak.
Hányan lehetünk? Tizenketten,
ifjú fővárosi értelmiségiek –
így aposztrofáltak volna bennünket
kilencven előtt, most nem hívnak sehogy,
azt beszélük, hogy megszűntek a lapok,
csak nem adnak hírt róla, mert megszűntek.
Ásóval, lapáttal bontjuk el a porózus
felső réteget, az alsó szint agyagát
csákányozzuk. Valaha istálló állt itt,
vagy disznóknak hidas, patkót forgatok ki
a földből, avar sírmellékletet, trepanált
koponyát. Ilyen mélységben túl szűk a hely
a csákány lendítéséhez, körömmel
kaparunk tovább. Meglazult tejfogak
haranghúzása egy gótikus
állkapocs-panorámából. Hirdetik,
hogy lesz játszótér, ravatalozó,
kevert a szombati ultipartihoz.

Kocsma kever alsó, felső réteget,
 légörvényt, gyökércsomót. Felső
 harangszó helyére szél csavar
 alsó és középső lombkoronát.
 Zsinegeket feszítve alaprajzzá
 alakítjuk a megbolygatott kertet.
 Vizet, homokot, sódert és cementet
 talicskázunk, vulkanikus talajba
 kötnek gázpalackkal feketére perzselt
 faoszlopok. Rozsdamarástól, orbáncos
 csípéstől nyikorog, vacog a vackorszár,
 kompótot se főz be télire kompország.
Szép gyermekem, jöjj ki a rétre, hol
traktorok hangja zenél, egyetlen hét
 alatt föl kell építenünk a tűzrakót.
 Nézz föl, szeptembervégig cipzárazza-e
 vadlibavonulás a föltépett határt.
 Hozz számlát vasúti költségeidről,
 ha visszafordulsz, megtérülsz, meg nem
 erősített híresztelések zörgetik
 a kukoricást. *Történelmünk egyetlen*
asszimilációs folyamat, ezt beszélnék
 szemenszedett vezércikkek, ha betűit
 szélnek nem eresztik. Bontott grófi
 téglákat döngölünk buckás törmelékre.
 Vízszintezünk, homokot gyömöszölünk,
 spaklira sózunk, a fölösleget
 kisöpörjük, újra vízszintezünk,
 beszámozzuk a töretlenül lezárt
 éveket, félrehajítva, mi csorba élű.
 Pofont kever és oszt a kocsma, homok,
 oltott mész, víz, cement saccperkábé
 forrasztja csontjainkat, hullámszik
 az átabotában lerakott padló.
 Fejüket csóválva helyi mesterek
 tiszteletüket teszik, ingatag hittel
 azt beszélnek, építményünk összedől.
 Rossz szájízű agitátorokon,
 rajtunk köszörülő nyelvét boldog,
 boldogtalan. *Gatterral* aprítjuk
 kerekerdő alját, porhintéstől prüszög
 bocskorunk, papucsunk hintőportól.
 Hórihorgas, színpadi kóristák
 polkálnak kaszás-keresztes kőrifák
 zászlónyelével, pedig söprögetünk,
 s a téeszbe vitt NÁSZLÓ kifogástalan
 szélhámos. Minek a termelőeszköz,
 a ház? Szarért, húgyért elpasszolnák.
 Szabadulna már az önkormányzat
 e tanácstól reá szállt, szélső telek
 nyűgjei alól. Kinek is építkezünk,
 szögtelenítünk, szálkátlanítunk, hántolunk?
 Csapolást ütve, kajszuló gerenda
 szögletét csiszolva minek szálkásodunk?

Meg-megugrik görcsön gépszalag, káván
 körtecsutka, guggolástól térdszalag,
 nyeldeklő ádámcsutka, közmunkások
 fújják a füstöt, szisszentik a sört.
 Híre megy, hogy a kukoricást zörgetik,
 ettől ég kezünk alatt, körmünkre a munka.

Tetőnk föld alól föléléd,
 hajlik a lécs, cserép recseg,
 a fedélszék-eresztékek,
 szarufák és szelemenek

Makita csavarbehajtó
 forgásától kiropognak.
 Felső, Középső és Alsó:
 három különböző toldat.

Ég potyog le háromfelé,
 Felső, Középső és Alsó
 összefonnyad, bús körtelé
 facsarodik, ha elalszol.

Egyetlen hét alatt föl kell építenünk
 a tűzrakót. Azt beszélük, összedől,
 ne aggódjunk, nem tudja meg senki,
 faluhelyen így jó, nehogy feszegessük,
 miért, s a föld, ahová épül, vajon kié.
 Ébredj, három harang zúg! Vízet veszít
 barna körte, varangy-lúg, betonkoszorú.
 Süllyed a besöpört cement, kalciumot
 von el ízületeinkből a habarcs.
 Folyékony masszába mártott fandlit
 forgatunk könnyed csuklómozdulattal,
 mint eleink a kardot. Agyhártyánkat
 somló törköly dehidratálja.
 Az andráskeresztek átmeneti
 rögzítéseit, az élesre fent
 karókat szegélyeikből kiütjük.
 Visszatermeljük a földet rézsűs
 támasztéknak, csapadék alá ne mossa,
 fedélszékbe viharléceket szögezünk.
 Mi más az alkotás, mint technológia?
 Ha mástól nem is, ettől dagad keblünk.
 Felgyorsítjuk a tempót, lapot húzunk
 tizenkilence. Azt beszélük,
 kártyavárként dől össze a tűzrakó,
 mire államilag fölszerszámozott
 hadiménesen beügetnek a hettiták.
 Szmoljan felől, elfüggönyözött harci
 szekereken begörögnek a hettiták,
 a bolgár nép csergeszór-hullató
 ajándékszobájában fokossal verik
 a szmoljani emlékház makettje fölé
 függesztett harangjátékot, megfújják

a kecskebőr-dudát. Komisz térfogyasztók,
 élménytalálók, mindent a szemnek,
 semmit a kéznek, ne szorítsátok be
 lándzsátokat a satupadba, leltári
 száma van! Kelekótyán behordtuk
 a sarat, lejárt a hét, mégsem készült el
 tűzrakónk, akárki tűzrakója. Kárba
 veszett a belénk diktált, zaftos marhaszegy,
 meggyes pite, több hekto pálinka.
*Nem lesz többé folyosó, tisztaszoba
 felvonulási terület, ki innét!*
 Eloldalgunk dolgunk végezetlen.
 Azt beszélük, szakszerűbb munkaerőt
 fogadnak helyettünk, hettiták zörgetik
 a határszéli kukoricatáblát.
 Böven hagyunk hátra tárgyi mementót,
nemcsak kastélyokban születtek nagy elmék,
 olvassátok vendégkönyvünket. Micsoda
 kultúra volt a miénk, kiskocsmánk bezárt,
 nem verték a blattot, furminttal itattak,
 pajtás, ez ám a vendégszeretet!
 Három vékony rétegben majd a hettiták
 kezeljék le a fát, csiszolt lécet, szőrös
 éleket, bütüket, álljon napot, fagyot.
 Első harangszóra színtelen páclével,
 második harangszóra borovi lazúrral,
 harmadik harangszóra kecskebak vérével,
 mindig telítésig, de sose vastagon,
 mélyen beitatják, nehogy lecsöpögjön,
 száraz ecsettel az elfolyt festékcsíkot
 húzzák le azonnal, mielőtt rászárad.

Harci szekér a vaskorból
 zörgeti a kukoricást,
 három templom harangozzon,
 sós kútba tesznek a hettiták.

Fűrészrel a stihl. Nyír a flex.
 Szedetlen rohad a körte.
 Kell egy projekt, hogy kárba vessz,
 gyújtósnak vágd magad tönkre.

Kidől a szekrény, Szent Mihály,
 tűzrakót, asztalt bont a tél.
 Vacogva várjuk, jó hettiták
 mégse jönnek, hogy befejezzék.

GOMBÁR ENDRE (1938) Csobánka

GOMBÁR ENDRE

egy pohár víz

már hetek óta
 búcsúzó édesanyám
 idegen kórház
 rideg kék fényében
 egyetlen pohár nem sok
 annyi vizet sem vettél
 magadhoz
 tán a nővérek sem
 tehettek róla míg
 a fehér köpenyes orvosi kar
 az infúzió mellett döntött

már hetek óta
 haldokló édesanyám
 idegen kórház
 rideg kék fényében
 egyetlen szót nem sok
 annyi szót sem ejtettél ki szádon

ám mikor föléd hajoltam megszólaltál mégis
 szeretlek Bandikám

Teliholdas éjjeleken

a hosszú menetelésben
 egyre többen dőlnek ki
 mellőlem
 egyre-másra húzom
 ki nevüket
 telefonkönyvemben
 víg cimborá volt
 az egyik
 visszafogott volt
 a másik
 már csak álmomban
 találkozom velük
 teliholdas éjjeleken
 vannak velem
 beszélnek hozzám
 nem tudok válaszolni
 némán
 tátog csak a szám
 tudom hogy itt vannak velem
 reggelre kelve
 elfog a félelem

Dal a nyírfánkról

hány tavaszt látott már
 hó törzsű nyírfánk
 hányszor hajlították derekát
 goromba viharok
 hányszor sárgultak meg
 élet zöld lombjai
 hányszor várta ki
 jeges telek végét
 hányszor rajzolta lelkünkbe
 újabb remények
 színes virágszirmait

Kitalálunk szavakat

kitalálunk szavakat hogy elfedjük velük a valóságot
 szövegeket szerkesztünk magunk és mások megnyugtatósára
 teleírunk minden papírt nehogy fölöslegesen forogjanak a papírgyártó hengerek
 világokat építünk hamis vagy pontatlan szavakból és rátukmáljuk gyermekeinkre
 bosszankodunk ha ők másféle világokat raknak össze maguknak másféle jelekkel írt
 másféle szavakkal
 ki tudja mit jelent a falfirkák nyomasztó sokasága

VARGA PATRICIA MINERVA, Fénykarámok, 2005

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. április

Április 1.

Milyen útlevéle volt a népszerű színésznőnek, Turay Idának és férjének, az ismert kabarészerző-forgatókönyvíró Békeffy Istvánnak (nevét hol így, hol i-vel írják a lexikonok) 1957 első napjaiban, amikor 600-as Fiatjukba bepakolták életük maradékából a legszükségesebbet, és ki tudja, mikor és hol végződik „világ körül” útra indultak?

Érvényes és szabályos útlevelük volt – az biztos. Évtizedekkel később Turay Ida így mesélte Ausztriába érkezésük első óráinak történetét: „Behúzódtunk egy vendéglőbe. Csak magyar szót lehetett hallani. És gyereksírást. Ettől nagyon szomorúak lettünk. Egész éjjel teherautók jöttek-mentek, a Bécs melletti Traiskirchenbe, a gyűjtőtáborba szállították a fedélre váró embereket. Pistuka borral, sörrrel vendéglátta meg néhány honfitársát, akik azt hitték, Ausztriában élő magyarral van dolguk. Gyarapodott az asztaltársaság, féltő volt, hogy csekélyke zsebpénzünk elúszik. Pistuka ekkor elmondta, odaátról jöttünk, szabályos papírokkal. Az időgáló atyafiak lassan elszállingóztak az asztalunktól.”

Ki kaphatott s milyen indokkal „szabályos” úti papírokat 1957. januárban az illetékes, véreskező minisztertől, Münnich Ferenctől?

Tíz hónappal korábban Turay Idának még nem, férjének már volt szabályos és érvényes úti okmány. Vígjátékainak „nyugati” bemutatásáról tárgyalni az író 1956. március 1-jén érkezett barátja és társszerzője, Stella Adorján társaságában Bécsbe. Háromrészes útinaplóját 1956. április 1-jén kezdte közölni a Művelt Nép.

Volt idő – a harmincas években –, amikor szinte hetente gyorsvonatoztak barátjával kettesben Bécsbe, s most is, kártyás hagyományainak megfelelően, amíg a császárváros felé robogtak, *alsóztak*. Az engedélyezett kétszáz forint és kétszáz schilling lapult csupán a zsebükből, de Bécsben barátai és Turay Ida Itáliában élő, milliomosfeleség húga várta őket az Ostbahnhof peronján. Békeffiek azonban a Westbahnhofon szálltak le a vonatról. Nem meglepő: ott is várták őket.mikor leléptünk a vonat lépcsőjéről, két ismeretlen fiatalember sietett felénk. Az egyik bizonytalanul megszólított:

– Békeffi elvtárs?...

Ez volt az első szó, amit Bécsben hallottam.”

Hogyan lett a hajdan híres kabarészerző úrból kétszeres József Attila-díjas Békeffi *elvtárs*? Turay Ida roppant népszerű filmszínésznő a harmincas-negyvenes években, Békeffi István sokat foglalkoztatott forgatókönyvírónak van olyan éve (1940!), amikor öt filmjét is bemutatják, feleségével együtt rengeteg pénzt keresnek (el is költik!). Bár a háború utolsó éveiben Turay Ida legfőbb gondja, hogyan bújtassa-mentse zsidó származású férjét, 1945-ben az igazolóbizottság mint *polgári* színésznőt nem igazolja, sőt, az első fordulóban örökre eltiltja a színészi pályától. Békeffi István a Moszkvából hazatért kommunista Balázs Béla Fényszórá című lapját szerkeszti, és az általa írt fellebbezés eredményeként a változatlanul népszerű színésznő 1946. március 15. után ismét színpadra léphet.

Kalandosan alakul a művészpár élete. Turay Ida 1947-ben újra forgat – *Könnyű műzsa* –, de a filmet betiltják. Békeffi István sikeres színdarabjából – *Janika* – filmforgatókönyvet ír, de az 1949. május 19-én bemutatott film befejező részéből már kínosan és látványosan csöpög a kommunista reklámszöveg. A budapesti színházak államosítása (1949. május 22.) után a *kispolgári* színésznőt büntetésből kabaréüdvöskének a Kamara Varietébe száműzik; férje „dolgozik”: megírja – munkáját megbízható elvtárs, az akkor épp lelkes kommunista Méray Tibor segíti – az első igazi bolsevik reklámfilm (*Dalolva szép az élet*) forgatókönyvét. Jutulma első József Attila-díja, a másodikat 1953-ban a *Déryné* és az *Erkel* című filmek (azokat sem egyedül írta) forgatókönyvéért kapta. Azóta sem sikerült filmforgatókönyvért József Attila-díjat bezsebelni magyar írónak. És 1956. március 1-jén Békeffi István elutazhat Bécsbe színdarabja ottani bemutatójáról tárgyalni.

Megviseli a régen várt találkozás a császárvárossal: „Szorongó érzéssel fekszem le az idegen szobában. Az idegeim zaklatottak, és egy kicsit szomorú vagyok. Az ágyban naplót írok, és megeszem egy banánt.”

Árulkodó mondat: minden bizonnyal a szocializmust építő Budapesten élő Békeffi István is hét szűk esztendő után evett újra banánt. *Közelről néz-*

vést is riasztó volt a népi demokratikus Magyarország látványa, Bécsből tekintve már kétségbeejtő. A magyar író naplót ír, de mert megszokta, hogy írásaiból akkor tud megélni, ha azokat közlik, a második részt kritikusabbra hangolja: „De azt már látom, hogy a nylon-harisnyát kivéve *minden drágább, mint Pesten*.” Nem hiszem, hogy bárki, aki akkor Pesten ezt a mondatot olvasta, sajnálta a bécsi polgárokat a „drágaság” miatt.

Osztrák újságíró faggatja őket, de számára a két ismert magyar író története természetesen csak addig *izgalmas*, amíg disszidensnek gondolja őket; amikor kiderül, hogy néhány nap múlva hazamennek, a lap eltekint a velük készült interjú közlésétől.

Ma olvasva mellbe vág a napló utolsó mondata: „Ha disszidáltam volna, ma kérnék amnesztiát.” A dátum: 1956. március 11. Komolyan gondolta ezt Békeffi István?

Tíz hónap múlva feleségével „világ körüli” útra indultak, és ma furdal a kíváncsiság: milyen útlevele volt a házaspárnak? Ők csak úgy *elmehettek?* Maradhattak, ameddig akartak? 1966-ban már másodszer látogattak haza, 1967 novemberében a Vígszínházban bemutatták az író *Egy asszonygyilkos vallomásai* című darabját, ám az 1969-ben megjelent *Színházi Kislexikon*ból kifelejtették az író nevét; 1969-ben Turay Ida – aki 1966. szeptember 9-én a Film Színház Muzsikában azt nyilatkozta, hogy végleg befejezte színészi pályafutását – Budapesten tévéfilmet forgat (*A régi nyár*); 1971-ben, más források szerint 1974-ben „hazatelepültek”, és Békeffi István halála után Turay Ida még másfél évtizedig a Thália Színházban lépett boldogan színpadra. „Életem, amely bölcs felismerések, beletörődések és szelíd megalkuvások között zajlott... a hátrózottságot tulajdonképpen nélkülözte” – írta Turay Ida 1989-ben.

Miről hallgatott az író és a színésznő 1957. januárban, amikor a határ menti osztrák kocsmában elültek mellőlük a menekült magyarok, mert megtudták, hogy a házaspár szabályos és érvényes útlevelel hagyta el a szovjet hadsereg által megszállt Magyarországot?

Április 15.

Interjú a Művelt Népben a nemzetközi híró aggasztán magyar építésszel, Kaufmann Oszkárval.

Gyerekkoromban, ha kibámultam a Nagykörúton végigcsörömpölő 6-os villamos ablakából, a magas, hirdetésekkel teleragasztott palánk mögött látszott a megmaradt betonfalban tátongó hajdani színpadnyílás, a valamikori Fővárosi Vígszínház romos maradéka. 1956 tavaszán már elkezdődött a színház újjáépítése, és Kaufmann Oszkár lelkesen

nyilatkozott az épülő színház építészeti különlegeségeiről.

A lakóházak közé beszorított színházépületet úgy tervezte újjá, hogy a szomszéd házak falait áttörte, így kitágította a teret, téres-tágas előcsarnokot tervezett, elegánsan kanyarodó lépcsősorokkal, kerámiával díszített büfével, tágas, faburkolatú nézőtérrel, falba rejtett reflektorokkal. A nyolcvannégy éves műépítész lelkesen magyaráz, mesél, ismeretet, láthatóan-hallhatóan *szívecsücske* az építkezés. Talán érzi, talán tudja: ez a színház a hattyúdala.

Kaufmann Oszkár nem érte meg álmai színházának felépültét, 1956. szeptember 6-án hagyta itt örökre a földi vadászmezőket. Boldog öregember volt: már látta az általa tervezett színház épülő falait, és nem látta 1956 október–novemberében a rommá lőtt nagykörúti épületeket, épülő színházának bejárata előtt a roncs szovjet tankban szénné égett holttesteket...

Aztán 1960 őszén megnyílt a végre fölépült Fővárosi Vígszínház – az Izabella térről ide költözött Madách Színház vette birtokba az új épületet.

Azóta a Lenin körút újra Erzsébet körút. Hatvan év múltán az 1956. április 15-én megjelent Művelt Nép szakadt, megsárgult példányát olvasgatom. Az elmúlt évtizedekben számtalanszor ültem a Madách Színház nézőterén, és csak ma tudtam meg: volt egy világhírű magyar műépítész, aki számtalan színházépületet tervezett Berlintonl Tel-Avivig, s aki halála előtt megajándékozta hazáját – egy hosszú életű színházépülettel.

Április 29.

Hogy az ember alkalmilag hülyeségeket csinál, ostobaságokat gondol, szellemi torzszüleményeket az igazság megtestesítőjének ítélt – csupán emberi gyarlóságunk bizonyítéka. De ha az ember alkalmilag hülyeségeket csinál, ostobaságokat gondol, szellemi torzszüleményeket az igazság megtestesítőjének ítélt, akkor idő múltán – az *ébredés* józan pillanatában – mi a teendő?

A Művelt Nép 1956. április 29-én megjelent számában olvasom a rangos költők között számon tartott Szemlér Ferenc *A hatodik terv* című versét. Az utolsó szakasz:

*Feltépem hát a levelet,
emberiség, te vagy a címzett!
És örvendezem is veled
híradásán, melynél ma nincs szebb.
S velem az egész földgolyó
minden embere, népe látja,
mit ír a Szovjetunió
s mit ír nagy Kommunista Pártja.*

Nehéz költészetnek minősíteni e lapos, politikai áhítattól zaftos zöngeményt. Töprengök: értelmes emberek hogyan lehetnek ennyire vakok? Milyen istenverte átok homályosítja el így tehetséges emberek szemét? Mikor írta ezt a verset Szemlér Ferenc, mikor örült ilyen fenntartás nélkül annak, hogy a Szovjetunió nagy Kommunista Pártja már megint és újra meghirdette az egyetlen, örök, emberiségboldogító pártprogramot? És mikor döbbsent rá,

hogy a kommunisták megint hazudtak, megint álmoport szórtak az emberek szemébe, megint egy napra sem érvényes örök igazságaikkal akarták elszédíteni az emberiséget?

Életműünk, tetteink és alkotásaink hány százalékát törölhetjük, tekinthetjük meg nem történné, hogy még nyugodtan nézhetünk a tükörbe?

Szemlér Ferenc öreg korában hány versét igyekezett örökre elfelejteni?

VARGA PATRICIA MINERVA, Két nap alatt Óvárban, 2014

SZÚCS ENDRE

Szülőföldem

szülőföldem

SZÚCS ENDRE (1944) Budapest

1944. február 29-ének hajnalán születtem. Anyám előző éjszakán nagyon drukkolt, hogy együttlétünk a következő napig eltartson, mert a vajákos aszszonyok szerint a szökőév szökőnapján születettek boldogok és hosszú életűek lesznek. A mögötte levő 45 év meg az ezt követő 26 viszontagságos volta ellenére – úgy gondolom – boldog volt. Aztán, hogy ez a dolog hosszú lesz-e, az majd elválik. Anyám nagyon örült, amikor kijöhettünk a kórházból, mert az állapotok ott az idő tájt nem voltak rózsásak. Vaságya négy lába alá cipőbokszos tégelyeket tettek, petróleummal feltöltögetve, hogy a poloskák és a csótányok éjszaka a kismamákat ne háborgassák. Ettől ugyan hamar megszabadultunk, de odakint sem volt sokkal vidámabb az élet. Megérkeztek az oroszok és az amerikaiak, és potyogtatták a bombákat.

Széplelkű Nagyanyám színes elbeszélései nyomán szinte látom, hogy Vas megyei házunk pincéjében egy fateknőben fekszem összebugyolálva, és felettünk visítanak a bombázórepülők. Csepreg (mert így hívták szülőfalumat) az osztrák határ mellett fekszik. Jó szüleim úgy döntöttek, hogy menekülni kell. Szintén látom, hogy egy szekér az éjszaka sötét leple alatt elvisz bennünket a határig. Hallom a szekér kerekeinek nyikorgását és zörgését a makadámúton, és látom a prűszkölő lovak szájából felszálló, a hajnali hidegben megdermedt leheletet.

Arra már nem emlékszem, hogyan jutottunk el a Gmundeni-tóig, de az elbeszélések nyomán arra igen, hogy Nagyanyám a falu széléig futott a szekér után, és így kiabált a lányának: „Sarolta, meglásd, megver a Jóisten, hogy ezt a picinyt elviszitek a távoli bizonytalanba.” Szüleim visszaemlékezései szövegében itt szembesültem először azzal a dilemmával, hogy elmenni, visszamenni vagy itt maradni. És hogy miért?

Szerencsére visszajöttünk. Nagyanyám két napig sírt örömeiben, és engem szorongatott az ölében, hogy megint el ne vigyenek a nagyvilág ismeretlen szürke kódébe. Mindezek csak a képekben álmodozó gondolkodó, későbbi építész visszaemlékezései. A továbbiak már feleszmélten, a megélt, talán kissé a múlt kaleidoszkópján megszínesült emlékképek.

Jöttek az ötvenes évek. Nagyanyámékat burzsoává nyilvánították, kis cementlap- (ma mozaiklap-) üzemeckéjükét államosították. A gyönyörű, nagyméretű, tornácos házunknak csak egy kis részét tarthattuk meg, kétharmadába három családot telepítettek be. Ekkor kérdezte Anyám, hogy nem kellett volna inkább a Gmundeni-tónál maradni.

Apám egy négygyermekes, Győr megyei váltókezelő tehetséges fiaként kohómérnök lett. Hol Diósgyőrött, hol Borsodnádason, majd Csepelen, aztán Budapesten dolgozott. Én négy helyen jártam ki az általános iskola nyolc évét.

A csepregi szülőház

Miskolcon laktunk éppen, itt kezdtem az első osztályt. Egy éjjel arra ébredtem, hogy – a társasházféle házunk előtt – bürrög egy teherautó, rohangálás a lépcsőházban, goromba vezényszavak, jajgatás és sírás. Másnap reggel „Csumi” becenevű barátommal az első emeletről folytatni akartam az előző napon 2:2 döntetlennel félbeszakadt gombfocimeccsünket. Igen ám, de Csumi barátomat nem találtam, lakásuk lepecsételve.

- Elutaztak – mondja Anyám
- Gmundenbe? – kérdeztem én.
- Nem tudjuk, lehet, hogy oda – így Anyám.

Valójában a Hortobágyra vitték őket internálótáborba. Persze ezt én csak jóval később tudtam meg. Burokban neveltek bennünket, merthogy a falaknak is füle van, és egy eleven, nyitott szemű és fülű gyermek hamar mond visszavonhatatlan butaságokat. Így hát mi, gyermekek mindezekről a gazságokról semmit sem tudván, szerettük Rákosi elvtársat, mert szép, kerek, kopasz fejével mindig mosolygott, bal karjában egy szintén mosolygó kisdedet tartott, jobb kezével pedig szelíden morzsolt egy kalászt a végtelen búzatábla rengetegében.

Sohasem felejttem el: divat volt akkoriban a bemutató – záróra az általános iskolákban. A pedellus és segédje jól befűtötték brikettel a hatalmas toronyszerű vaskályhát, majd ugyanaz a két ember behozott egy méretes rézüstöt hecsedli teával, mert legfőbb érték a gyermek, kell neki a vitamin. A szülők székeken ültek a két hosszanti fal mentén, izgatottan várva kis kedvencük előmenetelét. A tanárnő sorba kérdezte a nebulókat (természetesen az előre megbeszélt témáról). Nekem népi államunk iparáról kellett beszélnem. Mint afféle jó tanuló, mama kedvence bemagoltam a következőket: „Hazánk, a szocialista Magyarország fejletlen iparral rendelkező mezőgazdasági országból fejlett mezőgazdasággal rendelkező ipari országgá fog válni.”

Fél percig néma csönd a két hosszanti falnál, majd kuncogás, mely ugyan visszafojtott, de egyre hangosabbá váló kacagássá (röhejjé azért nem mert) fajult. Akkor gondolkoztam el először, hogy itt valami nem stimmel.

Tovább folytathatnám az ötvenes évek emlékeit, hogyan ültem Apám nyakában május elsején a Hősök terén, hogyan zabáltuk magunkat degeszre az ingyenvirslivel, és szüleink mint vedelték az ingyensört, hogyan integettünk Gerő és Rákosi elvtársnak. Ezen utóbbi kedves Apánknak még verset is fabrikáltak a tehetségesebb nebulók a születésnapjára.

Aztán egyszer csak berobbant '56, október 23-án, éppen biológiaóra volt a Szemere utcai általános iskola VI.C fiúosztályában. Divéki tanár úr riadtan zárta be a nyitott ablakokat, mert az Alkotmány utca felől éneklés és kiabálás hallatszott: „Hozzák haza Rákosit, vesszen Gerő, ruszkiak haza!” Ekkor a 12 éves gyerek (talán túl korán) felnőtté kellett, hogy váljék. Én mint rajzolgató diák Kossuth-címereket festettem, és ha tudtam, kiszöktem a Kossuth térre, merthogy ott laktunk. Október 25-én hajszálon múltott, hogy nem lettem én is áldozata az ávosok golyószórózáporának. Kenyérért voltam az egyik szomszédal a Szent István körúton, és a sikeres sorban állás után boldogan csatlakoztunk a Személynök (ma Balassi Bálint) utcán vidáman éneklő, zászlókat lobogtató, a Parlament felé ballagó tömeghez. Mire a térre értünk, Anyám kétségbeesetten sikoltozott az erkélyről, hogy azonnal menjünk haza. Ösztöne megsúgta, hogy itt baj lesz. Lett is. Mire felértünk az emeletre, golyó csapódott erkélyajtónk tokszerkezetébe. Házmasterünk parancsára mindenkinek le kellett költözni a pincébe.

Ott vacogtak már a ház lakói. A szörnyű háború emléke viszonylag még közel volt (12 év). Akkor szembesültem először azzal, hogy hol élek én, mi az, hogy szülőháza, mi az, hogy megszállás, diktatúra, mi az, hogy szabadság,

amiért néha harcolni kell, és miért nagyon fontos dolog ez. Forradalmi hangulat volt mindezek ellenére. Nemre, vallásra való tekintet nélkül mindenki a lehetséges győzelem mámorában élt, annak ellenére, hogy kilátásba helyezték, hogy a házat ágyúval (!) is lőhetik, mert a háztetőről provokátorok (ávósok?, ellenforradalmárok?, ne adj' Isten forradalmárok?) tüzeltek a fegyvertelen tömegbe. Egyedül Apám, az éles eszű, racionálisan gondolkodó mérnökké vált parasztyerek ült némán a székén, és lehorgasztott fejjel a piszkos betonpadlót nézte. Aztán megszólalt: „Nézzetek a térképre, pár nap, és vége, segítség-re mi nem számíthatunk.” Ha Anyám nem lett volna amazon természetű, Apámat meglincselik.

A forradalmat leverték, nemrég helyreállított szép városunkat halomra lőtték, és vidéki városainkban is a tizenkilences bőrkabátosok rokonai és lezármazottjai élték ki kéjjel szadizmusukat. Így nagyon nehéz volt szeretni ezt a hazát. Főleg rendületlenül. Éjszakánként szüleink hálósobájából elfojtott beszélgetések, majd veszekedések foszlányai hallatszottak. Öcsémrel odakúsztunk a nagy, kétszárnyú ajtóhoz, és fülünket rátapasztottuk a küszöbnél tátongó, jó egycentis résre. Így természetesen mindent hallottunk. A diszsidálásról volt szó. Mi, dőre kiskamaszok persze szeretnénk volna elmenni. A szomszédunkban lakó idősebb fiú papája a francia követségen dolgozott, sokat utazott, és izgalmas holmikot hozott. Csabának farmernadrágja, Elvis Presley-lemeze volt, és még akkor nem beszéltünk a szülei hálósobája éjjeliszekrényéből kicsent pikáns, szexuális (még nem pornó) fotóalbumról. Hála Isten szüleink a maradás mellett döntöttek. Ebben persze komoly szerepet játszott csepregi nagyanyánk, akit Guzmits Józsefné szül. Horvát Emiliának hívtak. Természetesen „krabót” (Vas megyében így hívták a horvátokat) származású volt, de hazaszeretetével, mély istenhitével három született magyart is zsebre vágthatott volna.

Itt jut eszembe egy kedves barátom története. Anyai nagyanyjával éltek együtt, aki német származású volt, az egykori karlsruhi polgármester lányaként. Otthon németül beszéltek, s ha náluk jártam, nekem is össze kellett szednem az akkor még gyér némettudásomat. Náluk is elérkezett a döntés pillanata, egy vasárnapon a családi ebédlőasztalánál. Menni vagy maradni? Ekkor pattant fel a nyolcvanéves nagymama. Görbe botjával rácsapott az asztalra, riadtan táncoltak a kristálypoharak, csörömpöltek a meisseneni porcelántányérok, és így szólt: „Itt élnád s hálnod kel!” Mindenki összerezzen, és természetesen maradtunk. Ilyen emlékek hatására kezdtem egyre jobban büszke lenni arra, hogy ebbe az országba születtem, véletlenül magyarként, de azért negyedrészt egy kicsit horvátként. Anyai őseim 800 évig a Szent Korona országában éltek, és jól megvoltak egymással. Jellasicsot feledni tudom, mert van nekünk ott délről egy Dugovics Tituszunk, Damjanich Jánosunk és egy Knézich Károlyunk.

Leérettségiztem. Szigorú Apám állandóan felettem suhogó Damoklész-kardja miatt ezt kénytelen voltam kitűnően abszolválni. Ő kohászt szeretett volna belőlem faragni, de én ettől viszolyogva tiltakoztam, aztán némi kompromisszum folytán építésznek iratkoztam be a Budapesti Műszaki Egyetemre. Nem éreztem itt jól magamat. Miért is?

Erdélyben távoli rokonaink éltek. Szüleim minden nyáron kiküldtek Kolozsvárra. Ott szembesültem igazán azzal a ténnyel, hogy a Trianon után megmaradt csekélyke országunk csak egy része annak a mesebeli birodalomnak, melyet a Vereckei-hágón átkelő őseink magukévá tettek. A csodálatos Vas megyei gyerekkor emléke egy újabb varázslattal gazdagodott. Az egyetemen az akkor trendi Bauhaust tanították. Nekem ez nem tetszett, mert mindig Erdély, Kós Károly, a Felvidék és a Délvidék hangulatát kerestem. Ezért tanárimmal nem voltam megelégedve. Egyedül Pogány Frici bácsi és néhány gya-

korlatvezető barátsága maradt meg élményként. Pogány professzor első előadásából idéznék. A Kor, a Hely és az Ember kapcsolatáról vetített hosszasan. Átutaztuk vele a vetítógép fénypázmáján az egész világot. Egyiptomi piramisok, szfinkszek emberfeletti magánya, a görög templomok szoborszerű, de mégis nagyon emberi romjai, a velencei lagúnák festőisége, az andalúziai pációk napsütötte virágokkertjei, a görög szigetek hófehér meseháza, és hadd ne soroljam tovább, miféle csodák után a vetítő a következő pillanatot merevítette ki: szelíd, (jellegtelennek is mondható) lankás táj egy kanyargó jegenyesorral, mely egyszerre eltűnik egy hegyoldalban (illetve az annak mondható domboldalban).

Frici bácsi akkor azt mondta: hazaérkeztünk.

Dermedt csend a teremben, szipogás, azt vettem észre, hogy nekem is párás a szemem.

Akkor még nem tudtam, hogy leszek-e építész, de hogy nekem itt a helyem, az bizonyos, és ha valaha mégis házakat tervezek, azokat itt akarom csinálni, és megpróbálom azokat idevalókká formálni. Az egyetemen megpróbáltam nem odafigyelni az akkor és azóta is híresnek mondott tanáira, akik a szecessziót lassan elismerték ugyan, de a historizmust, eklektikát bűncselekménynek tartották. Egérszürke Budapestről és a halódó burzsoázia alságos gipszfiguráival telecsalt épületekről magyaráztak nekem. Én a hat elemis Nagyanyámtól és csak egy érettségivel rendelkező Anyámtól otthon azt hallottam, hogy mindezek szépek. Én rájuk hallgattam. Valamint arra a furcsa szigorú emberre, aki már akkor varázslatos számomra mesebeli házakat tervezett, és amiket mondott, arra bizony oda kellett figyelni. Az illetőt Makovecz Imrének hívták. Ha ő nincs, abbahagytam volna az egyetemet. A Duna-parti nagy épületből felém áradó egyéb összevisszaság mellett végül is a műemlékvédelemben éreztem azt a megnyugtató kapaszkodót, ami átsegít a kezdeti bizonytalanságokon. Ez a kapaszkodó egy meleg kézfogássá, majd egy életre szóló kapocsá vált.

A régi korok építészetének bővületében – annak felismerésével, hogy valamennyien Kós Károly Varjúvárából bújunk elő, fél szemmel mindig Makoveczet figyelve, de őt szolgálai sohasem utánozva – tudatosan kezdem el csinálni azt, amit ma is csinállok.

Kellett a hit és a muníció, mert elég lehangoló volt körülöttünk a világ. 1968-ban énekeltük el a „Gaudeamus igitur...”-t az ódon falak között, és mindenki szaladt utolsó diákkori vakációjára. Én természetesen Csepregbe, mint valamennyi nyáron, míg Nagyanyám élt. Augusztus vége felé jártunk, szép idő volt. Felpattantunk a biciklire, és felkarikáztunk Kőszegre. Visszafelé az volt a furcsa, hogy egyre több egyenruhás, fegyveres emberrel találkozunk. Ez itt a határsávbán általában megszokott dolog volt, de hogy ennyi? Otthon aztán halljuk az egycsatornás fali hangszórónkból (a jó kis világvevőt az órákkal együtt elvitték a ruszok), hogy dicsőséges csapataink Kádár elvtárs vezetésével bevonultak a Felvidékre. A szomszédból boldogan énekelve szaladtak át a cimboráink azzal a reménnyel, hogy visszafoglaljuk a királyi Magyarország egyik legszebb részét. Most – már tényleg felnőtként – én voltam olyan bölcs, mint Apám akkor, '56-ban a pincében.

– Fiúk, ebből csak baj lehet. Újabb évtizedekre konzerváljuk a szlovákok magyargyűlöletét.

Pár nap múlva mindnyájan el kellett foglaljuk asztalunkat a munkahelyeinken, ezért egyetemi barátaimmal szerveztünk még egy utolsó nagy túrát a Balaton-felvidéken. Sohasem felejttem el. Mint megannyi Zrínyi és Frangepán, szomorúan ittuk sörünket a nemesvámosi csárdában. Énekelni most nem volt kedvünk, nagyon rossz volt a hangulat. Arról beszéltünk, hogy ha ez itt megtörténhetett, lehet itt még akármilyen is. El kellene innen húzni a francba! Ezután

persze jól berúgtunk. Hetünk közül hárman el is mentek. Majdnem minden tankörből eltűnt lassacskán két-három ember, volt ahonnan több is. Sajnos ezek legtöbbször nemcsak bátor, hanem tehetséges is volt. Én pusztán egy éjszakát virrasztottam át. Könnyű volt a döntés nekem. Rájöttem (illetve már tudtam is), én elmenni nem tudnék. Ez számomra olyan lenne, mint mikor egy havasi gyopárt a Hortobágyra ültetnék át, vagy az árvalányhajjal próbálkozánk a Gyimesekben.

Rájöttem, hogy hálát kell adjak a Jóistennek, hogy a Föld ezen szép tájára teremtett. Megajándékozott egy gyönyörű, gazdag nyelvvvel, egy párját ritkító zenei kinccsel, de megajándékozott egy csodálatos formavilággal is, a nagyszentmiklósi, rakamazai leletek keleties burjánzásától a középkori templomaink bájos freskó-tünetményein, a Felvidék virágos reneszánsz sgrafitto díszsein, erdélyi erődtemplomaink mesevilágán át a nagy szikla alatt megbúvó Torockó hófehér menyasszonyi ruhába öltöztetett díszletéig, a gyimesi patakfalvak boronafal-kerítés-költevényéig, a dunántúli tornácok lomha, hullámszó dallamvilágáig és a vakolatdíszek madárccsicsergéséig. Elődeink, példaképeink, mint a zenében Bartók és Kodály, nálunk Lechner, majd Kós Károly, Toroczky Wiegand, Medgyasszay és a többiek, most már Makovecz is rájöttek, hogy csodálatos kincs birtokosai vagyunk. Ezt a kincset meg kell ismerni, meg kell menteni, és tovább kell adni. Ezt a nyelvet, melyen ezek bennünket megszólítottak, magunkévá kell tennünk, ezen kell beszélnünk, dalolnunk, táncolnunk, szárnyalunk, környezetet alakítanunk és hajlékot építenünk.

A kastélyok, kúriák és templomok helyreállítása mellett egyre jobban vonzott a falusi népi építészet. Igen, a régi korok falusi építésze is népművészet, olyan, mint a kerámiáink, varrottasaink, szőtteseink, pásztorfaragásaink, népdalaink, népmeséink, népi játékaink és népköltészetünk. Meg kell próbálnunk az építészetből is költészetet és játékosságot varázsolni, és ellenállni a múlt világdivatok hívságainak. Én ezt megpróbáltam.

A gyűjtőszendélyt Anyámtól örököltém, aki már kisgyermekkoromban kézen fogva cipelt végig az Ecserin és a kolozsvári szamosfalvi piacon. A Várban a FIMŰ Műemléki Osztályán első feladatként egy háborúban megsérült szecessziós lépcsőház üveglakainak helyreállítását kaptam. Igazán testre szabott munka volt. Felmérés közben átpillantottam a szomszéd ház udvarába, ahol is az enyémnél még szebb, buja szecessziós virágözön díszítette az acélszerkezetű lifttorony homlokzatait. Még egy pár kapualj, lépcsőház, függőfolyosó, és magával ragadott ez a világ. Elkezdtem gyűjteni a díszüveges házakat. Így lett ebből egy szakmérnöki diploma, majd egy doktori disszertáció *Színes üveglakok Budapest századfordulós építészetében* címmel. Evés közben jön meg az étvágy. Mellém szegődött még három építész (Dörgő Miklós, Obreczán György, Földényi György) és két üvegfestő (Fűri Judit, Gonzáles Gábor). Felosztottuk egymás között a megyéket, majd a vármegyéket is, és több éves kutatómunka eredményeként megszületett a *Megfestett fény. Díszüveges munkák a történelmi Magyarország építészetében 1945-ig*. Ez akkor, 2005-ben hézagpótló munka volt. Sem Bécsben, sem Prágában, az egykori Monarchia országaiban még sehol sem jelent meg hasonló, átfogó feloldozás.

Utolsó nagy kalandom Gyimes. Bár évente jártunk a szüleimmel Erdélybe, de Gyimest erőszakkal elrejtették előlünk. Csíkszereda után, Szépvízen, a hágó lábánál mindig állt két milicista. El is neveztem Check Point Ceaușes-

cunak, ugyanis mindig visszafordítottak. Míg nem érkezett az úgynevezett forradalom, és 1990-ben végre sikerült Gyimest meghódítanunk. De ő is meghódított bennünket. Elnyertem a Magyar Tudományos Akadémia hároméves ösztöndíját, és Zakariás Attila (sepsiszentgyörgyi építész, szintén akadémikus) barátommal komoly anyagot gyűjtöttünk össze, mely talán egyszer könyv formájában is meg tud jelenni. Szemmel láthatólag az öreg házak rohamosan fogytak, ezért négyen összeállva megvettünk egy telket, és azon egy magánkezdeményszerű falumúzeumot hoztunk létre. Jelenleg 18 ház áll az idők folyamán bővülő területen. Szomorúsággal tölt el az a tény, hogy az általunk felmért házak jó fele azóta eltűnt. Felvágták tűzifának, disznópajta (disznóól) lett belőlük, vagy aki fantáziát látott benne, messze földre vitte. Büszkeséggel gondolunk viszont arra, hogy még jó időben sok házat megmentettünk, és helyben megtekinthetően őriztük meg őket.

A régóta folyamatos nagy szerelem azért mindig a Balaton-felvidék volt. Vas megyei házunkat szívfájdalommal ugyan, de el kellett adjuk. Így költöztünk át az egykori Pannónia egyik legszebb helyére, a Káli-medencébe, és ott is a legszebb nevű magyar faluba, Szentbékállára.

Szentbékállai (családi házzá alakított présház)

Már kezdő építész koromban nagyon zavart, hogy szinte egyetlen nekem tetsző új házat sem látok ezen a szép tájon. Itt, ahol páratlanul gazdag hagyományaink vannak. A régi házak meg rohamosan tűnnek el. A déli part akkorra már elveszett. Az északi oldalon a 19. század közepén elkezdődött nyaralósodási folyamat irtotta a régi házakat. Természetesen ennek volt a reform-

Szent Donát pince, Csopak

kortól kezdődően pozitív hozadéka is, melynek szép rekvizitumai maradtak meg Almádiban, Füreden, Badacsonyan, Révfülöpön és még sok helyütt. De a szőlők lassan eltűntek, a nyaralók felkúsztak szinte a hegytetőig. Magasak, szélesek, sokfélék, hagyományörzés sehol. Szinte több a ház, mint a fa. Úgy éreztem, hogy nekem itt nagyon sok dolgom van. Azt hiszem, büszkén mondhatom, hogy több mint száz ház helyreállítása, újraépítése, műemlékké nyilvánítása dicséri az én és kollégáim munkáját.

A haza iránti szenvedélyes szeretetem olyan szép és magasztos munkákkal ajándékozott meg, mint a Központi Papnevelő Intézet, a Rózsák tere templombelső helyreállítása, a Verőcei Kárpát-haza temploma és a nyitraújlaki (felvidék) Eszterházy-emplékkápolna. Ez utóbbi sajnos nem épülhetett meg. Miközben szívvel-lélekkel és konok meggyőződéssel végeztem a dolgom, nagyon sok kritikát kaptam a túl archaikus, nem a 20–21. század fordulójával kompatibilis építészeti magatartásformámért. Ahogy öregedtem, ez egyre kevésbé zavart. Hetvenéves koromra a szakma elismerte megszállottságomat, és megajándékoztak egy Pro Architektúra-, egy Ybl Miklós- és egy Europa Nostra-díjjal is.

Így az izgalmas meccs második félidejének vége felé nyugodtan mondhatom, hogy boldog embernek érzem magam első és utolsó feleségemmel, három fiúgyermekemmel és ugyanannyi menyemmel, valamint hat unokámmal.

Boldog vagyok azért is, hogy ezen a nagyon szelíd, emberi léptékű pannon tájon születtem, itt nevelkedtem, jó borokat ihattam, és még ma is itt dolgozhatok.

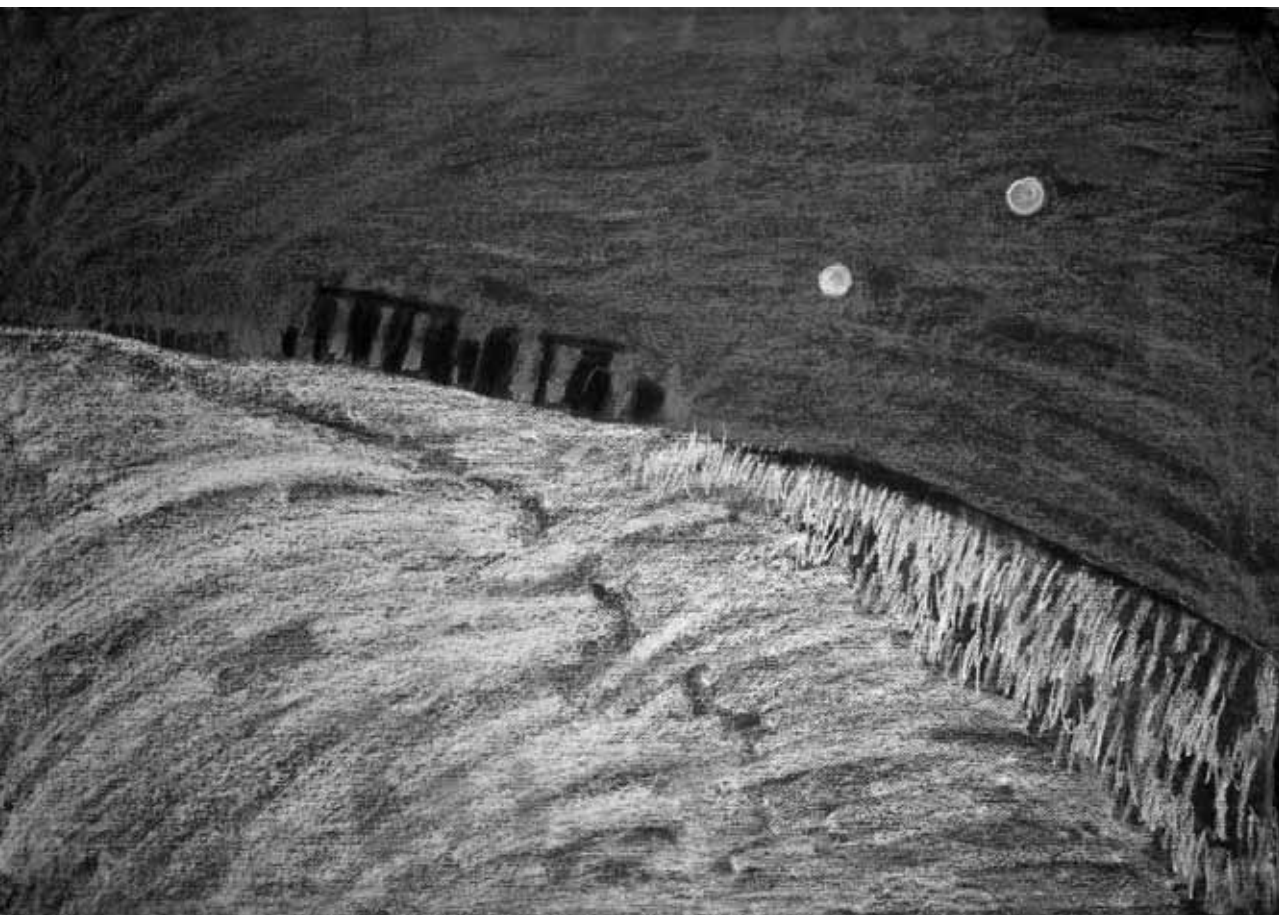
Most pedig azért vagyok boldog, hogy megkaptam ezt a megtisztelő felkérést, hogy a szülőföldről, annak tántoríthatatlan szeretetéről beszéljek. Most jöttem rá igazán, hogy gazdagabb életet éltem, mint sokan mások, mert sohasem vettem tudomást a Trianonban egyharmadára torzított hazánk jelenlegi valóságáról. Mind Erdélyben, mind a Felvidéken és a Délvidéken otthon éreztem magam, és az ott látott kincseket mindig a sajátoména is éreztem.

Eltúrtem a tízórás várakozást negyvenfokos hőségben a román határnál, az autóm kipakolását, a motozást, a magyar könyvek, újságok és a *Biblia* elkobzását.

Egy építész jó barátommal elhatároztuk, hogy odahaza mindezekről senkinek sem beszélünk, csak a szép tájakról és a tiszta, szép lelkű emberekről. Mert az a cél, hogy otthon mindezeket elmesélve senkinek se legyen kedve a megcsonkított Magyarországról a „hetedhét országba” vágyakozni. Ugyanis ennyi ízünkre szakítottak bennünket.

Gondolom, hogy ez az „egyszer volt, hol nem volt, a hetedhét országon is túl, de még az üveghegyeken is... stb.” érzélem- és mesevilág formai gazdagsága irányította mindig a kezemet, és lett belőle egy – számomra büszkén vállalható – Kárpát-medencei sokszínűség.

Budapest, 2016. Böjtelő havának 13. napján

SZOMBATHY BÁLINT

Fény, fény, fény

Varga Patricia Minerva kiállításáról

SZOMBATHY BÁLINT (1950) Budapest

Szabó Lőrinc *fénymágiáját* idézi meg ennek a tárlatnak a címe, amelyről Ignotus azt állapította meg, hogy nem arról a fényről van szó, amely világosság, s „amely színt és kontúrt ad a dolgoknak, amely besugározza a tárgyakat, összemossa és szétválasztja őket”, hanem a fény ez esetben maga a téma, a költő témája. „Fiatalság, gejzir, villany, ima! / várakozások maximuma! / anyagok mámor, ősi láz, / felhajtott értékek, tombolás!” – írta 1925-ben a fiatalság mámorától repeső költő, aki gazdagnak és összetettnek hitt lelkét a mindenség végtelen jelenségeivel és határtalanságával próbálta összenyalábolni.

Mi azonban nem tehetjük meg, hogy a Varga Patricia Minerva festményeit átható izzó energia metaforáját az elektromosságban jelöljük ki, mint tette azt Szabó. Inkább az mutatkozik kézzelfoghatónak, hogy a festőművész nyelvi értelemben sokat örökölt attól a mediterrán lelkületű eruptív piktúrától, amely a nyolcvanas évek olasz transzavantgárdjának volt a védjegye, s amelybe valóban belevetíthető a gejzir, az anyagmámor és az ősi láz ideája, csak egészen másképpen. Van azonban egy tényleges párhuzam a régi kor költője és a jelenkor festője között, mégpedig az, hogy mindkettőjüknél az a lelkület bontja ki önmagát, amely alapélményét az emberi magányosságból veszi, utat keresve a mitológiai aranykor harmóniája felé, visszaálmódva az egységes világképet és az isteni örökkévalóságot. Hiszen amerre csak néz, a művész szembekerül az emberi univerzum széttöredezetttségével és az értékek felbomlásával, amelybe nem tud és nem is kíván belenyugodni.

S bár az édeni nyugalmat keresi, Varga mégsem édeni tájakkal idézi meg a bibliai világot, hanem ellenkezőleg, lecsupaszított ősi energiát tükröző keleti motívumokat villant fel, a leglényegesebb természeti elemekre redukálva a látványt. Az aransárgák végtelen kiterjedésében és mármár bántóan expresszív csillogásában itt-ott megpillanthatjuk a lélek zarándokait, akik a dombok hajlataiban keresnek hús menedéket, kutatva a bennük lakozó Istent. Ugyanakkor a vérrel átitatott platók síkjába szent helyeket jelölő menhírek ékelődnek, visszavezetve az emlékezetet az emberiség legkorábbi emlékhelyei felé, illetve az újabb kori szentföld titokzatos birodalmába.

Varga egy mélyen szakrális beágyazódású festéssel szembesít bennünket, mégpedig úgy, hogy az embert nem egy az egyben idézi meg, hanem csupán utalásokat tesz annak jelenlétére, át-tételes sötét nyomokat szór szét a képeken, a nézőre bízva a lehetséges megfejtést, a titkok felnyitását. A Szabó Lőrinc-i realizmus Vargánál metafizikai magasságokba lényegül át. Ilyen értelemben a hétköznapi elektromosság átbukik egy spirituális halmazállapotba, fénye pedig beragyogja a szemlélő lelkét. Lélektől lélekig tart az út ember és ember között. Ebben a folyamatban a táj külső képe valójában az emberi lélek metaforája, a magára találás szent eszköze. Az élet a fényből jött, és abban is enyészik el.

Varga visszatekintő kiállítása valójában olyan, mint az imafüzér. Minden képe egy-egy eleme a láncnak, egy-egy fohász az Isten felé vezető úton. Az évszámok és a címek sok esetben nem is számítanak, hiszen a képi látvány az időtlenségbe, az öröklétbe fagy bele. A művész az idők tanújaként nyilatkozik meg, és álomképekben szól hozzánk, mutatva számunkra a megbizonyosodás mindenkori irányát. Aminek felismerése nem is esik nehezünkre, hiszen minden olyan, mintha már mi is áthaladtunk volna a Varga által rögzített élményfolyamon, mintha minden túlon túl ismerős lenne a látottakon. Kétségtelen, hogy a képek közösségi élményeket ébresztenek bennünk, az ősemlékezetbe nyúlnak vissza, belső tükröztetésre készítve a tudatalattit.

Erlin Klub Galéria, Budapest, 2015. november 19–24.

VARGA PATRICIA MINERVA (1964) Budapest

TAKÁCS MIKLÓS

T. S. Eliot- és Walt Whitman-hatások Szilágyi Domokos költészetében

Ha egy költő egy adott külföldi szerző műveit lefordítja magyarra, még nem feltétlenül lesz hatással rá. Nincs ez másként Szilágyi Domokos esetében sem, aki – másokhoz hasonlóan – pusztán megélhetési okokból is fordított. Jelen tanulmány azt kívánja bizonyítani, hogy itt nem erről van szó, a címben szereplő két világirodalmi rangú alkotó jelenléte nemcsak filológiai, hanem poétikailag is meghatározó Szilágyi életművének egy-egy szakaszában.

AZ ELIOT-HATÁS

Igaz ugyan, hogy Szilágyi T. S. Eliotnak nem szánt külön fordításkötetet, mint Walt Whitmannek,¹ sőt, a *T. S. Eliot legszebb verseinél*² csak a szövegek összehasonlításában és jegyzetelésében vett részt, mégis – az eddigi szakirodalommal összhangban azt mondhatjuk – megtermékenyítő hatással volt rá, amely különösen a *Búcsú a trópusoktól* (1969) című kötetnél szembetűnő. A versgyűjtemény hat verse nagyjából akkor készülhetett, mint a *Séták Mr. Eliot körül* című 1968-as szöveg, amelyet a készülő válogatás beharangozójának szánt. Számunkra most az a legérdekesebb ebből az írásból, hogy magyarázatot ad a nagyobb volumenű Eliot-fordítás elmaradására: „Közhely, hogy a műfordítás a világ legreménytelenebb foglalkozása. A legtöbb költőt nem lehet fordítani; Eliotot, hitem szerint: nem szabad.”³ Hasonló reménytelenségről számol be a jegyzetek bevezetőjében is: „Eliot verseit jegyzetelni szinte reménytelen vállalkozás”.⁴ Ezért csak az *Átokföldjéhez* ír jegyzeteket, amelyeket vegyít Eliot eredeti jegyzeteivel, illetve gyakorta csak kiegészíti azokat a más szövegből vett idézetek magyar fordításával, a citátumokat esetleg az eredetinel is hosszabban közli. Emellett ritkábban a csakis általa felfedezett bibliai allúziók pontos helyét és a Károli-féle fordítását adja meg. Sok egyéb magyarázatot is ad, például angliai helyszínek kapcsán, de ezeket átvehette az angol kiadásokból is – egy-két helyen ír pár soros elemzéseket is, de ezek a legritkébbak.

Az *Átokföldje* lábjegyzetelése eklatáns példája annak, hogy mennyire másképpen állt ez a szöveg az őt megelőző hagyományokhoz, s ez az újfajta attitűd maga is „évtizedekig megkerülhetetlen tradícióvá vált”.⁵ Ez az új magatartásforma leginkább a *Búcsú a trópusoktól* nyitó versében jelenik meg, a *Haláltánc-szvit*ben. Ez a nyilvánvaló kapcsolat szinte közhellyé vált a szakirodalomban, talán ezért is próbálták meg többen is megkérdőjelezni. Először Cs. Gyimesi Éva, aki a *Haláltánc-szvit* idézettechnikájánál Eliotot csak formai előzménynek tartja, funkciójában inkább szerinte inkább Esterházyval rokon.⁶ Ez azért vitatható, mert állítható ugyan, hogy Szilágyi a posztmodern előfutára, de ez azért elég nagy horderejű kijelentés, és Cs. Gyimesi monográfiájában egyáltalán nem próbálja meg máshol is alátámasztani, az Esterházy-párhuzam csak egyszeri, elejtett megjegyzés marad. Ez az idézésteknika tehát sokkal inkább Eliotra mutat vissza, mint előre, például Esterházy felé. Pécsi Györgyi éppen visszafelé tekintve jegyzi meg önkritikusan, hogy hiába gondolta úgy mindenki (ő is), hogy a *Haláltánc-szvit* jegyzetei T. S. Eliot-hatást mutatnak, valójában sokkal korábbra tehető ennek a technikának a megjelenése, hiszen „már [...] 1961-ben lábjegyzeteli a *Bájjzenget-koszorút*, miközben a költemény semmilyen modern poétikai hatásról nem árulkodik, a legkevésbé Eliotéről”.⁷ Ám közelebbről megnézve, a *Bájjzenget-koszorú* tizennégy jegyzetének többsége pusztán növény- vagy állatfajok latin nevének megadása (vagy fordítva), a többi pedig magyarító lábjegyzet, amelyek te-

¹ A Petőfi Irodalmi Múzeum által rendezett Szilágyi Domokos-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

hát egyáltalán nem szöveghelyek megjelölésére szolgálnak, mint az *Átokföldjénél* vagy éppen a *Haláltánc-szvit* esetében.

Ott már a jegyzetek ugyanis nagyon hasonlítanak az elioti jegyzetekre, és nemcsak formájukban, hanem tartalmukban is, tehát főként biblikus és Shakespeare-drámákból vett idézetek találhatóak szép számmal. Az első idézet (mintegy hommage-ként) pedig a *Gerontion* című Eliot-vers mottója, Shakespeare *Szeget szeggel* című darabjából („Thou hast nor youth nor age”), ráadásul forrásként csak Eliotot tünteti fel, Shakespeare-t már nem. Szintén a *Búcsú a trópusoktól* kötet szövege a *Hogyan írjunk verset*, amelyben szinte szó szerint megismétlődik Szilágyi Eliot-esszéjének egyik mondata: „A jó vers már azelőtt közöl valamit, mielőtt az ér- / telemig elhatolna, mondá Eliot. (Könnyű volt neki. / Vagy nem is?)” (kiemelés az eredetiben – T. M.).⁸ Az esszé mondata és a vers sorai között a különbségek csak látszólag nem szemantikaiak: a más tipográfia, tördelés a szöveg materialítására irányítja a figyelmet, és ezzel belép egy olyan értelemadó erő, amely jelentésszóródást idéz elő. Kiterjesztve erre a részletre is Borbély András *Haláltánc-szvit*ről tett megállapítását, miszerint az értelemképződés alapja nem a nyelv, hanem egy vizuális mező,⁹ a jelentés innentől kezdve nem uralható. Mintha ezt ismertete volna fel Szilágyi T. S. Eliotnál, és fordítóként mintha ezért fordult volna egy sokkal korábbi, ezért jóval könnyebben fordítható életmű, Walt Whitman felé. A *Hogyan írjunk verset* befejezésében ezért a szerző által eredetileg kurzivált *lefordítottam* az Eliot-hoz való viszonyulásban érthető úgy is, hogy az egy tradíció adaptálását jelenti: „hihetem hogy belőletek *lefordítottam* amit érdem / es / és csakúgy érdemes ha mindent”. Az érdem/érdemes kettőssége rávilágít arra, hogy a fordításban egyszerre rejlik ott a sajátban applikálható haszon („érdemes”) és a másik által elérhető kanonikus pozíció („érdem”).

A WHITMAN-HATÁS

Az előbbi versrészlet megszólítottja egyáltalán nem azonosítható Eliottal vagy Whitmannel, de mégis elgondolkodtató Cs. Gyimesi Éva észrevétele, hogy a *Kolumbusz imája* című Whitman-vers (amelyet Szilágyi Palocsay Zsigmonddal „vetélkedve” lefordított, hogy aztán még egy változatot készítsen belőle, és végül még egy, az eredetitől erősen eltérő parafrázist is) és a *Hogyan írjunk verset* között szó szerinti egyezések vannak.¹⁰ Tehát párhuzamosan van jelen az Eliot és a Whitman iránti érdeklődés. Lényeges különbség viszont, hogy, Eliottal ellentétben, Szilágyit (mint látni fogjuk) élete végéig folyamatosan és intenzíven foglalkoztatja Whitman. Ezt nemcsak az 1975-ös fordításkötet bizonyítja, hanem például két korábbi verse is: az első egy 1969 áprilisában keletkezett szöveg, *Az oszlop*, amelynek mottója Whitmantól származik: „The clock indicates the moment – but what does / eternity indicate? (Whitman) / (Az óra jelzi a pillanatot – de az örökkévaló- / ságot mi jelzi?)” A költemény ugyanúgy az Eliot-esszéjénél megismert megoldást alkalmazza, szinte egy időben keletkezett az Igaz Szóban megjelent Whitman-esszéjével, beszédes egybeesésként a *törvény* szót mindkettőben nagybetűvel írja.¹¹ Az is a szoros kapcsolatot bizonyítja, hogy a vers befejezése kifejezetten a mottót írja tovább vagy bontja ki: „Nagy ellenünk, az elmúlás / tehetetlenül rázza öklét: / van már percmutatód, öröklét!”

A másik a *Requiem (Song of Myself)*, a *Felezőidő* című kötet (1974) utolsó, tehát hangsúlyos helyen lévő verse. Bár a költő életében nem az utolsó kötete, de az utolsó általa összeállított versgyűjteménye, mert az 1976-os *Öregek könyve* egyetlen hosszúverset, illetve a szintén ebben az évben megjelent *Pimpimpáré* csakis gyermekverseket tartalmaz. Így a *Requiem* hangsúlyos helye tényleg jelentőséggel bírhat, bár megítélésem szerint a szöveg nem véletlenül került el eddig a kanonizálást. A szójátékokban rejlő centrifugális erő szétfeszíti a rekvium modalitása által biztosított értelmezési kereteket, a kettő feszültsége nem lesz termékeny, feltehető, hogy a whitmani pretextussal való összeolvasás sem eredményezne olyan interpretációt, amely más megvilágításba helyezhetné ezt a szöveget.

Talán többre juthatunk, ha eltöprengünk azon, hogy miért ragaszkodott Szilágyi egy saját Whitman-fordításkötethez. Egyértelmű, hogy az 1955-ös *Fűszálak*-kiadást¹² ismertete, hiszen a Szenczi Miklós által írt előszavát többször is idézi: először akkor, amikor bevezetőt írnak Palocsay Zsigmonddal a *Kolumbusz imája* fordításaikhoz (*Változatok egy Whitman-versre*) *Mentség és magyarázat* címmel.¹³ Aztán a fordításkötetben a versek előtt, mintegy bevezetőként szereplő, Szilágyi ál-

tal írt Whitman-életrajz is nagyban épít a Szenczi Miklós-féle, gyakori, hogy egybeesnek a megfogalmazások egy-egy életrajzi momentum elbeszélésénél. Elképzelhető, hogy Szilágyi nem is ismer- te az 1964-es, teljességre törekvő magyar Whitman-kiadást,¹⁴ fordításkötetének akkor sem a hiány- pótlás lehetett a célja, mert az általa lefordított tizennyolc versből (*Az Ének magamról* nagy opusá- ból csak részleteket közöl magyarul) tizenháromnak már eleve volt az 1955-ös kötetben is magyar fordítása. Ha idevesszük az 1964-est is, akkor minden általa is kiválasztott versnek volt már ma- gyar változata akkor, amikor ő nekilátott a munkának. Már csak ennek a ténynek az ismeretében is gondolhatunk arra, hogy itt inkább van szó költői tiszteletadásról vagy még inkább egy költői ízlés és ezáltal egy ars poetica indirekt megfogalmazásáról. A sémaszerűsége miatt általában figyelmen kívül hagyott cím, *Walt Whitman legszebb versei* tehát értelmezhető úgy is, hogy a *Szilágyi Domokos által legszebbnek tartott Whitman-versek* gyűjteménye ez a kötet, hiszen a technikai szerkesztésen kívül mindent ő csinált: ő válogatta, fordította és írta meg az előszót. Itt valóban egy egyszemélyes projektről van szó.

Szemben a Palocsay Zsigmonddal folytatott „versengésével”, amelynek tétje a *Kolumbusz imá- ja* minél jobb lefordítása volt – talán éppen ezért nem is került be a fordításkötetbe (az ő együttmű- ködésük inkább majd a *Fagyöngy* megszületésében teljesedik ki). Már említettük Cs. Gyimesi Éva felfedezését, amely erős kapcsolatot lát a Whitman-vers fordítása és a *Hogyan írjunk verset* között. De a Szilágyi-kismonográfia szerzője ennél még tovább megy, állítása szerint a *Kolumbusz imája* két, Szilágyi által készített parafrázisa (*Első változat, Második változat*) a *Búcsú a trópusoktól* összes versével fontos dialógust folytat.¹⁵ Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a későbbi recepció is igyekezett megválaszolni a fordítás és a változatok viszonyának kérdését.¹⁶ Jómagam Cs. Gyimesi igen alapos és máig érvényes elemzését két apró momentummal egészíteném ki. Az első ismételten filológiai jellegű: az eddig kevés figyelmet kapott, Szilágyinak Whitman százötvenedik születésnapjára írt esszéjében maga is elfogadja az amerikai költő szerepértelmezését: „a költészetnek ez az újvilági hajója nem ok nélkül hasonlítja magát Kolumbuszhoz”.¹⁷ Nincs ez másképp a fordításokat bevezet- ő *Mentség és magyarázat*ban sem, ott minden kommentár nélkül átveszik Szenczi Miklós értelme- zését, miszerint a hajótörött Kolumbuszban Whitman saját sorsát énekli meg.¹⁸ A különbség abban van (bár az eredeti szöveg végkicsengése valóban optimista), hogy ez a Kolumbusz már Whitmannél sem a forradalmár-felfedező kultúrhérosz szerepét kínálja, hanem egy rezignált, magányos és el- felejtett öregember távlatát, amely így az első szerep ironikus kiforgatásaként is érthető. Ezt a Whitman-versben már rejlő lehetőséget radikalizálja a két parafrázis.

Ennek bizonyítására (ez lenne a másik kiegészítem Cs. Gyimesi interpretációjához) álljon itt egy olyan részlet, amely egyben *A próféta* című vers irányába is mutat: „Is it the prophet's thought I speak, or am I raving?”¹⁹ A kérdés majdnem az „ima” legvégén hangzik el, és mélypont- ját jelenti a beszédfikciónak, a kétségbeesett és elhagyatott lírai én előtt immár saját beszéde is kérdésessé válik, önmagára is kénytelen rákérdezni, hogy ezután viszont már csak a reménykel- tő zárlat következhesen. Mint ahogyan volt róla szó, Szilágyiék ismerhették az 1955-ös kiadást, így megnézhatték azt is, hogy Faludy György hogyan ültette át ezt a sort magyarra. „Próféta vagy őrült beszél belőlem?” – olvashatjuk ott, s hogy ez lakonikusságával az egzaltált hangnemet jól visszaadó megoldás lenne, az az 1964-es kiadás Keszthelyi Zoltán-féle fordításával való össze- vetésből derül ki: „Próféta vagyok én, aki e gondolatot kimondom, vagy csak álmodozom?” Ez a körülményeskedés szerencsére hiányzik Szilágyinál is, sőt, két kérdésre bontja az eredetit, és így még inkább visszaadja a beszédhelyzethez illő modalitást: „Próféta szól belőlem? Vagy csak őrült?” Jól mondja Cs. Gyimesi, a *Kolumbusz imájának* kompozícióját végig követi az *Első változat*, de teszi ezt inverz módon, az „indulatos tagadás” jegyében,²⁰ ennek megfelelően az általam kivá- lasztott sor variációja ugyan megtalálható a parafrázisban, de relevanciája és tétje nincs többé ennek a kérdésnek: „Próféta vagyok vagy bolond – most egyremegy” (*Első változat*). Annyira nincs, hogy a *Második változat*ban már nem is találunk rá semmilyen utalást, de azt gondolom, hogy a két parafrázis tapasztalata ott van *A próféta* című versben is, összhangban Borbély András olva- sataival, aki szerint abban a szövegben nem a hit és a tagadás, hanem a külső felhatalmazás nélküli személyes tudás és konformizálódás rendje, az Ige konvencióvá válása áll szemben egymással.²¹ Ebből a távlatból válik érthetővé, hogy a két parafrázis sem csak tagad, hanem állít is, nevezete- sen azt, hogy a *Kolumbusz imájának* konvenciója nem tartható fenn tovább, a versben kínálkozó konformista szerep anakronisztikus a késő modernség horizontján. Borbély konklúziója, misze-

rint a *Búcsú a trópusoktól* poétikájából „a költészet humanista perspektívájának összeomlása olvasható ki”,²² ebben az esetben azt jelenti, hogy Szilágyi két „változata” a whitmani humanizmussal számol le.

Ez a végkövetkeztetés ugyanakkor ellentmond annak a korábbi megállapításnak, hogy míg T. S. Eliot csak egy bizonyos periódusban foglalkoztatta Szilágyit, addig Whitman végig ott volt érdeklődésének homlokterében. Szilágyi tartós Whitman-rajongása ugyanazokat a kérdéseket veti fel, mint életművének a hetvenes években végbement „klasszicizálódása”. A kettő között van összefüggés, ezt szeretném megvilágítani egy harmadik, Szilágyira hatást gyakorló költő, Méliusz József bevonásával.

A MÉLIUSZ-HATÁS

Egy friss tanulmányában Szilágyi Zsófia Júlia szögezi le teljes joggal, hogy Szilágyi esetében számolnunk kell Méliusz József hatásával is, amely 1968 körül volt a legerősebb, és az akkori avantgárd és a neoavantgárd ihletés jórészt neki volt köszönhető.²³ Feltehető viszont az is, hogy Whitman is Méliusz miatt került Szilágyi látókörébe, hiszen a költőtársnál már egy hatvanas évek eleji hosszúversben, a *Jákob létrájában* szó szerint főszereplő Whitman (József Attilával együtt), sőt, egy későbbi versében a modern költészet alapító atyjaként aposztrofálja Whitmant: „Dédapánk Whitman magamagáról írt kritikát / fontosabbat pontosabbat azóta se senki” (*Whitman dédunokái*).²⁴ Később, épp 1968-ban írja azt Méliusz Szilágyiról (más költőket is felsorolva), hogy „tud Whitmanul [sic!] költeni”.²⁵

Kortársak lévén – bár az 1909-es születésű Méliusz jóval idősebb volt Szilágyinál –, nem egyirányú, hanem kölcsönös hatásról beszélhetünk. Méliusz „másodvirágzásának”, a „whitmaningbergi hang” megtalálásának nemcsak tanúja volt a fiatalabb barát, hanem szellemi partnerként részt is vett annak alakításában.²⁶ S bár Szilágyi Zsófia Júlia szerint a Méliusz-hatásra csak kevés példát találunk kettejük levelezésében,²⁷ mégis érdemes áttekinteni a levélváltásukat közreadó kötetet²⁸ abból a szempontból, hogy igazolhatjuk-e a Whitman állandóan jelen lévő hatásáról szóló tézisünket. Szilágyinak már az első közreadott levelében (Bukarest, 1961. február 28.)²⁹ az első megemlített könyv (amit majd szeretne egyszer kölcsönkérni Méliusztól) egy olyan antológia,³⁰ amely tekintélyes számú Whitman-verset tartalmaz (nyolcat, Ezra Poundtól egyet, Eliottól hármat közölnek). Nem sokkal később (a bukaresti, 1962. május 12-i keltezésű levélben) olvashatunk arról, hogy mennyire tetszett Szilágyinak a *Jákob létrája*.³¹ Ennek lenyomata ott van a kötet függelékében megjelölt lektori véleményben is, amelyet Szilágyi írt Méliusz 1963-as, *Beszélgetés a rakparton* című verseskötetéről.³² Szilágyi valóban itt fejt ki a szabad versről alkotott nézeteit,³³ és a *Jákob létrája* megnevezése nélkül, de a vers logikáját követve rokonítja József Attilát Whitmannal: „József Attila népi hangú szegényember-versei sokkal közelebbi rokonok Whitman *Fűszálaival*, mint, mondjuk, Szabolcska protestánsötömjén-illatú [sic!] ősi nyolcásaival.”³⁴

Visszatérve a levelezéshez, ezután évekig csak a már ismert írásokhoz kapunk némi filológiai háttérrel: megtudjuk, hogy Székely Jánosék hoznak Szilágyinak majd egy Whitman-kötetet (1967. július 29-i keltezésű levél),³⁵ talán arról az 1955-ös magyar *Fűszálakról* van szó, amelyet később Palocsay Zsigmonddal közösen használnak. 1968-ban megírja Méliusznak, hogy visszakéri az Igaz Szótól azt a Whitman-esszét, ami végül 1969-ben mégis ott fog megjelenni, 1974 nyarán még dolgozik a saját Whitman-fordításkötetén (kolozsvári, 1974. július 24-én keltezett leveléből tudjuk ezt).³⁶ Az igazi meglepetés 1976-ban ér bennünket: három egymás utáni levélből (az egyik a Méliuszé) kiderül, hogy *Szilágyi nem elégedett meg tizennyolc Whitman-vers lefordításával (melyek ugye 1975-ben jelentek meg egy kötetben), hanem az egész Fűszálakat (a végső változatban több mint négyszáz vers) szerette volna megjelentetni saját fordításában!* Ezért panaszkodhatott Szilágyi az év elején, márciusban Méliusznak, hogy „ami a teljes Whitmant illeti, egyelőre még angolul sincs”.³⁷ Méliusz augusztusban rá is kérdez, hogy kapott-e visszajelzést a Kritériontól: „A lehető legnagyobb magyar Whitmanra [sic!] (fordításodban) megírtam a kiadónak az előterjesztést. Reagált-e?”³⁸ Méliuszhoz írt utolsó előtti levelében (szeptember 20-án) csak annyit ír erről, hogy visszhangtalan maradt a kezdeményezés: „A Kritériontól (!) semmi hang a Whitmanról: (!) mindenesetre köszönöm szívességedet.”³⁹

Zárásként arra a már lebegtetett kérdésre kell választ adnunk, hogy hogyan is függ össze Szilágyi Domokos költészetének alakulástörténete és a mindvégig jelen lévő Whitman-rajongás. Miért nem inkább T. S. Eliotot választotta? Pedig ha csak felületes pillantást vetünk is a kortárs angolszász irodalomkritika T. S. Eliot- és Walt Whitman-képére, akkor is rögtön látszik, hogy nemcsak az időbeli távolság, hanem a poétikai eltérések miatt is nyúlt messzebbre Eliot hatása Whitmanénél. Eliotról számtalan olyan tanulmányt találunk, amely az angol nyelvű posztmodern irodalomra tett hatását bizonyítja meggyőzően, Whitman esetében nem találunk ilyet, csakis a modernizmus első hullámáig ér el, ahová Eliotot vagy éppen Ezra Poundot is szokás sorolni.

Annak, hogy Szilágyi Whitmant találta szimpatikusabbnak (és nem csak fordíthatóbbnak), nyilvánvalóan nemcsak személyes (ezért visszanyomozhatatlan), hanem poétikai okai is voltak. A Whitman és Eliot közötti választás dilemmája lefordítható a magyar irodalom viszonylataira is, egy Kulcsár Szabó Ernő által megfogalmazott formula segítségével: „Lírájának nagy kérdése ebből eredően éppen az volt, sikerül-e úgy szintetizálni a különböző szerepértelmezésekkel összekapcsolódó látásmódbeli és hangnemi komponenseket, hogy egy új líramodellben – mondjuk, a Határ Győző-féle attraktív formanyelven egy Nagy László-típusú mentalitás legyen képes megszólalni. Szilágyi Domokos korai halála felelet nélkül hagyta ezt a kérdést...”⁴⁰ Azaz Whitman permanens jelenléte inkább arra felé mutat, hogy a kettő közül az utolsó években (nemcsak mentalitásban, de formanyelvben is) Szilágyi „visszatér” a Nagy László neve által félmjelzett költői modellhez.

De nem készülhetett el Szilágyi teljes *Fűszálak*-fordítása, és a *Búcsú a trópusoktól* után (amely egyben búcsú Eliottól is) egyáltalán nem beszélhetünk homogén életműről, így az idézetben feltett kérdés továbbra is nyitott marad.

JEGYZETEK

¹ Walt WHITMAN *legszebb versei*, vál., ford., előszó SZILÁGYI Domokos, Albatrosz, Bukarest, 1975.

² T. S. ELIOT *legszebb versei*, ford. LŐRINCZI László, SZÁSZ János, SZEMLÉR Ferenc, szövegösszehasonlítás [sic!], jegyz. SZILÁGYI Domokos, Albatrosz, Bukarest, 1970.

³ SZILÁGYI Domokos, *Séta Mr. Eliot körül = A költő (régí és új) életei. Szilágyi Domokos (1938–1976)*, szerk. KÁNTOR Lajos, Kriterion, Kolozsvár, 2008, 17–20, 19. (Eredetileg: Korunk, 1968/3, 345–348.)

⁴ T. S. ELIOT *legszebb versei*, i. m., 125.

⁵ KAPPANYOS András, *Kétséges egység. Az Átokföldje, és amit tehetünk vele*, Janus/Osiris–Balassi, Budapest, 2001, 25.

⁶ Cs. GYÍMESI Éva, *Álom és értelem. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*, Kriterion, Bukarest, 1990, 161.

⁷ PÉCSI Györgyi, *A hosszúversek Szilágyi Domokos korai költészetében*, Új Hegyvidék, 2008/1–4, 188–194, 193.

⁸ A verseket a következő kiadásból idézem: SZILÁGYI Domokos, *Összegyűjtött versek*, szerk. SZILÁGYI Zsófia Júlia, Fekete Sas, Budapest, 2006. Az eredeti mondat így hangzik: „Továbbá azt is mondotta még Mr. Eliot, hogy a jó vers már azelőtt közöl valamit, mielőtt megértené az ember.” SZILÁGYI, *Séta Mr. Eliot körül*, i. m., 18.

⁹ BORBÉLY András, *A nyelv beomlasztása. Szilágyi Domokos: Búcsú a trópusoktól (1969) = Irodalom, test, emlékezet*, szerk. BORBÉLY András, ORBÁN Jolán, PIEDNER Judit, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014, 37–56, 45.

¹⁰ Cs. GYÍMESI, i. m., 66, 73.

¹¹ „de annál szigorúbb a Törvény” (*Az oszlop*) és „[Whitman] nem hallgat: mert mégis, mindennek ellenére: ő a Törvény, a Mindenség.” SZILÁGYI Domokos, *A költő dolga avagy a százötven éves Whitman*, Igaz Szó, 1969/5, 783–786, 784.

¹² Walt WHITMAN, *Fűszálak*, szerk. KARDOS László, SZENCZI Miklós, Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1955.

¹³ SZILÁGYI Domokos, *Változatok egy Whitman-versre. Mentség és magyarázat = Uő, Élnem adjatok. Vers, próza, esszé (1956–1976)*, szerk. KÁNTOR Lajos, Kriterion, Bukarest, 1990, 112.

¹⁴ WALT WHITMAN, *Fűszálak. Összes költemények*, utószó, jegyz. ORSZÁGH László, Magyar Helikon, Budapest, 1964.

¹⁵ Cs. GYÍMESI, i. m., 70.

¹⁶ Lásd például: DEMÉNY Péter, *Miért Kolumbusz? Magány és színvonal összefüggései Szilágyi Domokos költészetében = Magány és árnyék. Egy Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálójában*, szerk. SELYEM Zsuzsa, Láthatatlan Kollégium – Transzit Alapítvány, Kolozsvár, 2008, 77–81. Vagy Székely Örs eddig publikálatlan előadását, *Határhelyzetek – Szilágyi Domokos: Kolumbusz imája* címmel (elhangzott a *Szövegpolitikák* című „Szilágyi Domokos-workshopon”, Kolozsváron, 2014. június 6-án).

¹⁷ SZILÁGYI Domokos, *A költő dolga... i. m.*, 785.

¹⁸ SZILÁGYI, *Változatok egy Whitman-versre*, i. m., 112. (eredetileg: WHITMAN, *Fűszálak*, i. m., 1955, xxi.)

¹⁹ Walt WHITMAN, *The Complete Poems*, szerk. Francis MURPHY, Penguin Books, Harmondsworth, Middx, 1975, 439. (A magyar fordítások és az eredeti angol szövegek összevetésénél is ezt a kiadást használtam.)

²⁰ Cs. GYÍMESI, i. m., 76.

²¹ BORBÉLY, i. m., 51–52.

²² Uo., 56.

- ²³ SZILÁGYI Zsófia Júlia, „Jó vers és rossz vers”. *Adalékok Szilágyi Domokos neoavantgardizmusához újvidéki publikációs kapcsán*, Híd, 2015/4, 68–81, 71, 73.
- ²⁴ MÉLIUSZ József, *Válogatott költemények (1930–1980)*, vál. és az utószót írta Szász János, Kriterion, Bukarest, 1984, 318.
- ²⁵ MÉLIUSZ József, *Az alkotóan kételkedő költő = Kényszerleszállás. Szilágyi Domokos emlékezete*, szerk., vál., összeáll. Pécsi Györgyi, Nap, Budapest, 2005, 109–113, 111.
- ²⁶ SZILÁGYI Zsófia Júlia, *i. m.*, 75.
- ²⁷ *Uo.*, 73.
- ²⁸ *Visszavont remény. Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez*, összeáll., jegyz., tan. ÁGOSTON Vilmos, Szépirodalmi, Budapest, 1990.
- ²⁹ *Uo.*, 5.
- ³⁰ *The Albatross Book of Living Verse. English and American Poetry from Thirteenth Century to the Present Day*, szerk. Louis UNTERMEYER, The Albatross Verlag, Hamburg, 1933.
- ³¹ *Visszavont remény, i. m.*, 25.
- ³² *A Beszélgetés a rakparton ürügén = Uo.*, 163–165.
- ³³ *Ahogy erre Szilágyi Zsófia Júlia is felhívta a figyelmet. SZILÁGYI Zsófia Júlia, i. m.*, 74.
- ³⁴ *Visszavont remény, i. m.*, 163.
- ³⁵ *Uo.*, 89.
- ³⁶ *Uo.*, 104, 134.
- ³⁷ *Uo.*, 145.
- ³⁸ *Uo.*, 146.
- ³⁹ *Uo.*, 147. (A felkiáltójelleket feltehetőleg a szerkesztő, Ágoston Vilmos illesztette be.)
- ⁴⁰ KULCSÁR Szabó Ernő, *Új beszédrend felé (Cs. Gyimesi Éva: Álom és értelem. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése c. kötetéről)* (1992) = *Kényszerleszállás, i. m.*, 282–283, 283.

**VARGA PATRICIA MINERVA, Avargyűrű, Aranykor 2015 II. 2015;
Angyallátó hegyoromra tartók, 2012**

VARGA PATRICIA MINERVA, Utas és Napvilág 2015 III., 2015; Utas és Napvilág 2013 IV., 2013

HORVÁTH KORNÉLIA

Versnyelvi virtuozitás

Kovács András Ferenc költészetének és az Adventi fagyban angyalok című kötetének néhány poétikai sajátosságáról

Mert az aligha véletlen, hogy a szövegköziségnek elsősorban a palimpszesztust kitüntető változata uralkodik Kovács András Ferencnél. Ez ugyanis arra enged következtetni, hogy nem a térbeliség, az egymásutániség uralja a szövegek összjátékának itt érvényesített poétikáját. Az egymáson keresztül, egymás által és egymás segítségével feltáruló, időben egymás jelentéseit gazdagító és az irodalmi régiséget csak a közbejövő formák beszédében megértető szövegköziség ezért inkább a transztextualitás (G. Genette) egyik poetológiai esetének lehet a példája.

(Kulcsár Szabó Ernő: *Poesis memoriae*)¹

Kovács András Ferenc költészetével, mint azt Kulcsár Szabó Ernő 1994-ben írta, „a kritika meglehetősen tanácstalanul néz szembe”.² S noha azóta megsokasodtak a „KAF”-interpretációk, talán még mindig nem beszélhetünk egy, a hazai kritikai s főként irodalomtudományos berkekben sajátta tett s kellőképpen reprezentált lírai korpuszról, amelynek különleges minőségét ugyanakkor mára az irodalomtudományi szakma is osztja. Azóta egyértelművé vált ugyanis, hogy itt olyan, az irodalmi formák hagyományával sajátos párbeszédet létesítő költészettel van dolgunk, amelynek dialogikus orientációja hangsúlyozottan kezdeményező jellegű, nem pedig passzív befogadó pozíciót valósít meg. A kérdés tétje az lehet, vajon miként értékelhetjük ezt a sokágú, a szövegtradícióval folytonos párbeszédben álló költészetet.

Ugyanakkor az a mára meggyökeresedett vélemény is többé-kevésbé általánosan elfogadottnak mondható, amely szerint Kovács András Ferenc – vagy az irodalomkritikai köztudatban KAF – költészete minden intertextuális előfeltételezettsége ellenére sem sorolható „egyértelműen” a posztmodern táborába, hanem egy sajátos lírai artikulációt képvisel: „Ez a líra, ahogyan nem a nyelvkritikai költészet példája, éppúgy nem számítható a »hagyományörzés« irodalmi esetei közé sem.” Illetve: „Azt lehet tehát mondanunk, Kovács András Ferenc költészete csak látszólag azokat a tartományokat fedezi fel, amelyekhez olyannyira vonzódik a posztmodern intertextualitás.”³ Ezzel szorosan összefügg az a kritikai állásfoglalás, amely szerint KAF munkásságát a költészet kultúra-teremtő szerepének keresése és akarása jellemzi, valamint hogy költészetében a lírai „én” helye lokalizálhatatlan: hol előtérbe kerül, hol mintha teljességgel kivonná magát a versbeszéd „mögül”, hol pedig ironikus versnyelvi (rímtechnikai, verselési) és intertextuális „játékaival” jelzi ottlétét s egy-szersmind meghatároz(hat)atlanságát.⁴

Egy efféle meglátásnak eklatáns példajaként szolgálhat az *Adventi fagyban angyalok*⁵ című kötet. E verseskönyv kapcsán is elmondható, hogy KAF esetében a lírai alkotásmód nem annyira egy posztmodern típusú, hanem inkább egzisztenciális alapú „szövegjáték” (ha ez egyáltalán megfelelő szónak minősülhet e költészet vonatkozásában), szövegekkel való nyelvi-poétikai bánásmód s az ebből kikutatható lehetséges „jövőkép”, világ- és létértelmezés reménye felől válhat megközelíthetővé. Maga a kötet cím önmagában létértelmező igényt sejtet a *fagy* és az *angyalok* kontrapunkciójában, illetve az *advent* ('várakozás, eljövétel') potenciálisan, grammatikailag jelzőként felkínált közvetítő megoldásában. Persze a kötet végigolvasása során számos további eltérő interpretációs lehetőség

nyílik meg a befogadó előtt. Az első, a versciklusok számbavétele után kínálkozó értelmezés egyfajta életrajzi megfeleltetésként lehetne azonosítható: az első két ciklus tematikailag világosan a szerző két kislányához kapcsolódik, így a kötet címben megjelölt „angyalok”, magukkal hozván a megváltás témáját („advent”), a szerző kislányaival válnak könnyen megfeleltethetővé. Ezt a két ciklus számos verse, például a *Krisztinkához*, a *Friss tinta, tinta, tinta!* (amelynek befejezése így hangzik: „Aludj kincsem ma hol vagy / Krisztinka tinka tinka”), a *Szapphói fragmentum*, amely a klasszikus strófában megverselt narratívaként a második gyermek, Fanni fogantatásának és születésének történeteként olvasható, vagy a *Fanni fölédred*, illetve a *Két alattódalocska* nagyon is megerősíteni látszik. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a jól érzékelhető biográfiai szituáció egzisztenciális-ontológiai perspektívába helyeződik, s éppen a *nyelvi-irodalmi-kulturális közvetítettség következményeként*. Kovács András Ferenc költészete épp e sokrétű nyelvi és irodalmi közvetítettség kikerülhetlenségének és szükségszerűségének felismeréséről tanúskodik a kezdetektől fogva. A vizsgált verskötet kapcsán utalnék itt egyfelől az első ciklus címére (*Visio: visitatio*), amely a biográfiai téma szakrális felmagasztalásaként is értelmezhető; s a kötet meg is hagyja ezt a lehetőséget, hiszen a ciklus utolsó, azonos című verse mintha a költői beszélő ön-újratereztetéséről, mintegy szakrális önfelismeréséről szólna („Mikéntha szent annunciációban. / És egyensúlyban önmagával egy”). Ugyanez a szakralizációs folyamat figyelhető meg a kötet címet egyedül és egyetlen alkalommal felhangoztató, a kötetben utolsó előttiként szereplő *Matutinum* címében és befejezésében („Atya fiú szentlélek Egy / Isten vagyok mert nem vagyok / Szoríts szívedre életem / halálom fénye benn ragyog”), amely ugyanakkor nagyon is vészterhesnek tűnő szituációból indítja el a narratíváját („Kutyák ugatnak kedvesem / Korcsok vonítanak kóborok / Vérezni kezd a böjti nap / Vétkes ködökben kóborog”), amely narratíva allegorikusan egy reggeli szerelmi együttlét történeteként is olvasható. Másfelől a számos intertextuális, szöveghagyományi, nyelvtörténeti „manifesztáció” sem kerülheti el a figyelmünket, amely rögtön a kötet első versében minimálisan két irodalmi előzményt, Shakespeare *Lear királyát* és Vörösmartyt (a töredékek Vörösmartyját) lépteti be szükségképpen az értelmezésbe (a cím: *Lear király Cordeliához*; alcím: *Vörösmarty-töredék*). Természetesen mindkettő involválja az apa-leány, illetve a szerető-szerető viszonyt, de a Shakespeare-intertextuson keresztül a *Cordelia* névhez kapcsolódó 'szív' témáját még erőteljesebben, mely témát a versszöveg elég világosan exponál: „(-----) kerge bú szívem / Cordeliám leánykám bú szívcském / Én kis bolondom (-----)”.

Hasonlóképp elvon az életrajzi megfeleltetési lehetőségektől a második, régi magyar írásmóddal megírt *Kys maghavr nyelw: emleec* című vers (amelynek mai átírását a szerző a kötet függelékében megadja), a *Szapphói fragmentum* egyértelmű antik szövegformai utalása, a *Kínai dallam (Fu An-kung után)* című mű vagy a második ciklusból a *Kopt apa verse*, amely címe szerint akár társadalompolitikai témájú darab is lehetne, valójában azonban az olvasó az intenzív három szótagos hangcsoport-ismétlődések okán – igaz, csak első olvasásra – hajlamos lehet egyfajta gyermekmondóka-ként is befogadni a *hoppaszasa – ótata – lógata – horpasza – hoppaszasa – hord haza – pótpapa – kopt apa – (rímet) koptata – hoppaszasa – kopt apa* rím sorozatnak köszönhetően. Hozzátehetjük: az életrajztól szokatlan, igencsak életbeli tárgy megszólaltatásával téríti el a két kislány témájába esetlegesen szentimentális módon belefeledkező olvasót az *1090 kisfiam* című vers, amely a szexuális folyamat – sok nővel vagy maszturbációval, lásd a kezdést: „hetedhétországban hurrá” – során létező potenciális fiú utódok gondolatával ad fricskát a kötetet pusztán a biográfia felől olvasó befogadónak.

Másfelől a kötet, Kovács András Ferencnél megszokott módon, a versekben és a verscímeiben exponált elsődleges és másodlagos témák mellett folytonosan a versírás autoreferens problematikájáról is „beszél”. Ez már az előbb idézett példákban (lásd *Krisztinka – tinta*) is kitűnik, de még nyilvánvalóbb a *Csak Fannival sétálván* című versnek a létbeli egzisztenciát a költői aktivitásban fellelő zárlatában: „Két kislányomnak édesapja itt / épp verset ír. Már nem tekint a készre: / Csak létezik. (Bár későn vette észre...)”

A költészetre, annak lehetőségére és minőségére vonatkozó autopoétikus reflexiók nemcsak erre a két ciklusra terjednek ki, hanem átszövik a kötetet. De a későbbiekben érdekes módon ritkán jelennek meg hasonló közvetlen megnyilvánulásokban (még a *Monsieur Poquelin panaszaiban* is műfaji áttétellel artikulálódnak: „Kukacmód csúf kelésben / tenyésznek így a szók!”). Ugyanakkor a második ciklust követően még erőteljesebbé válik a KAF-ra olyannyira jellemző intertextuális

VARGA PATRICIA MINERVA, Mégkövült cunami II., 2009;
„Miben hisztek ti makacs égitestek, (...) csak kerülitek egymást óvakodva” (J. A.), 2010

VARGA PATRICIA MINERVA, Kafka a tengerparton (Murakami Haruki), 2012;
Utas és Napvilág 2013 III., 2013

szövegeképítés, pontosabban a folytonos irodalmi-szövegekői beágyazottság jelzése: hiszen nem véletlen, hogy a kötetben minden ciklus egy-egy mottót is kap a címe mellé: József Attilától, Weöres-től, Baka Istvántól, Coleridge-től, Shakespeare-től, Verlaine-től és Baudelaire-től. Kovács filológiai pontosságú szöveghűség-igényét és a műfordító-költők iránti tiszteletét jelzi, hogy az idegen szerzőktől idézett szövegrészek esetében a mottóban mindig megadja a magyar megfelelő lelőhelyét és a fordító nevét is. (Az utolsó, *Sursum corda!* kötet Baudelaire-től származó mottójánál, mivel ez eleve latinul született, értelemszerűen nem, ám a kötet függelékének hatodik jegyzetében közli a Baudelaire-himnusz idézett három sorának maga által alkotott magyar nyelvű verses megfelelőjét.) Az intertextuális vonatkozások a harmadik mellett különösen a három utolsó ciklusban válnak sokrétűen meghatározó szövegszervező erővé. Az *Alekszej Asztrov verseiben* értelemszerűen, noha nem kizárólag az orosz irodalmi és kulturális utalások, a *Lázár úr Párizsban* címűben Juhász Gyula, Baka István, Jékely Zoltán, Ady, Baudelaire, Verlaine stb. mellett a legtöbbször, s ugyancsak nevének explicit említésével József Attila idéződik meg (lásd a *József Attila törmelékeit* és a *Szárszói variációk* cím alatt közreadott három verset: *Jé, a kalapja!*, *J. A. kalapja*, *The Real World*). Az utolsót pedig, noha Kosztolányi, József Attila, Weöres Sándor vagy éppen Blake is teret kap benne, a *Sursum corda!* címnek megfelelően egyértelműen a Pilinszky-féle szöveghagyomány, költői gondolkodásmód és világlátás dominálja (vö. *Introitus*, *Litánia*, *Versiculus*, *Pilinszky-portré*. *Lectio*, *Antifóna*, *Matutinum*).

Mindez a verskötet „hangulati-érzelmi” megkomponáltságára is bizonyos fényt vet. Leegyszerűsítve azt mondhatnám, az első két ciklus tematikájában, hangvételében a kötet cím három szavából leginkább talán az *angyalokhoz* köthető, míg a hatodik, a *Lázár úr...* mintegy a *fagy*tól indul az *advent* felé, amely „advent” a szakralist nagyon is nyílt módon tematizáló, noha azt mindig kontrapunktikus „közegben” színre vivő utolsó ciklusnak beszédmódját és gondolatiságát látszik irányítani. A köztés ciklusokból a *Monsieur Poquelin panasza* már a címében foglalt *panasz* szó révén is negatív, pesszimista attitűdöt jelez – s ekképp a kötet címben jelölt *fagy*hoz köthető metaforikusan –, s ennek az előzetes befogadói elvárásnak a versek megnyilatkozásai bizony eleget is tesznek. Példaként: „mennyi jelenmúlt! / Örök maholnap! / Éjben, a vártán folytonosan csak / Csattog a jelszó... Oltsd el a lámpát! / Fúdd el a lelked! / Örök csaholnak” (*Vadászat, lagzi, télidő. Hommage à Bruegel le Vieux*); „A sajátosság vértócsája” (*Kisebbségi lé*); „Beszély, csevely, / Süket szöveg / Csak ez. / Csak az”, „Klisés romkert! / Szóhordalék –”, „Hogy / Lesz malaszt, / Csak nyalni kell, / Csak nyelni kell, csak / Feszt melaszt!” (*Improvizációk Szikszai Rémusznak*); „Lecseng a pannon élvonal” (*Eastern Still Life. Csordás Gábornak*).

S ide, a „fagyhoz” csatlakozik a *Hadd-el-Kaf magyarab költeményeiből* című, Parti Nagy Lajosnak ajánlott szatirikus ciklus is, amely talán nem véletlenül a legrövidebb terjedelmű a kötetben: az első befogadásra érhető, már-már didaktikusan allegorikus szójáték (*magyar~rab~arab*) – amely az afrikai „magyarabok” felfedezésére is rájátszik referenciálisan – előrevetíti a ciklus központi, szatirikus társadalmi-politikai gondolatát, különösen a címben megadott fiktív szerzői névben a saját név monogramja (*KAF*) révén az olvasót evidens módon aktualizáló értelmezésre készítő fogásával. Azt is mondhatnám, a fiktív arab költő neve első két tagjának – „Hadd-el” – magyar jelentésével el-lentétben *KAF* „nem hagyja el” a meglehetősen nyílt, főként a „magyarkodásra”, a magyar „kivagyiságra” irányuló társadalmi-politikai kritikát, ami aligha „tesz jót” a versek esztétikai színvonalának. (Példa a *Sejk, de rutyutyu!* című versből: „Ethiópok szírek / Muzulmányok koptok / Ne féljeteek vagyunk / Kárpát kebelében / Kanásztáncot roptok [...] Ethiópok szírek / Muzulmányok koptok / Világmagyar vagyunk / Bemondták a hírek / Boldog lenni fogtok.” Hozzátehetjük: a *magyar~arab* igencsak átlátszó párhuzama némileg Kányádi 1989-es *Sörény és koponya* című kötetének talán a legkevésbé sikerült, mert direkt módon tematikus, társadalompolitikai hangvételű ciklusára, a *Dél keresztje alatt* címűre emlékeztet.) A ciklus *KAF* nyelvi, versformai és rímtechnikai virtuozitásának köszönhetően azonban mégsem válik ki drasztikusan a kötet többi része közül.

A szerző intertextuális és kulturális beállítottságát egy kivétellel maguk a cikluscímek is mutatják (1. *Visio: visitatio*, 2. *Gyermekrajzok Franciskának, Krisztinkának*, 3. *Monsieur Poquelin panasza*, 4. *Hadd-el-Kaf magyarab költeményeiből*, 5. *Alekszej Asztrov versei*, 6. *Lázár úr Párizsban*, 7. *Sursum corda!*). A szövegek többszörös nyelvi-irodalmi közvetítettségét a verscímek, alcímek, mottók és a szinte minden egyes versben halmozott, rendszerint igen nyílt, tehát az olvasók nagy többsége számára rögtön érthetővé váló szövegekői allúziók mellett a verseskönyvhöz fűzött *Hét jegyzet* című

utókommentár is jól példázza. Maga ez a függelék formájú jegyzet is szokatlan műfaj egy verskötet esetében: első pillantásra talán az Esterházytól jól ismert *Fel (nem) használt irodalom* jegyzékére (lásd például a *Bevezetés a szépirodalomba* vagy a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című Esterházy-könyveket) emlékeztetne, ám a befogadó itt nem irodalomlistát, hanem nyelv- és irodalomtörténeti adalékokat és magyarázatokat kap néhány versszöveghez, illetve egy alkalommal az egyik ciklushoz. Ezek Kovács András Ferenc műveltségének egy, a 20–21. századi költőknél szokványosnak aligha mondható sajátosságát, a régi magyar nyelvemlékek és a régi irodalmi szövegekben való tudományos szintű jártasságát is megmutatják. (Mint ismert, KAF 2000-ben egy, a magyar manierizmus jelenségeit tárgyaló tanulmánykötetet is megjelentetett – amelyet saját, a manierista stílust, világlátást, formákat és nyelvezetet tökéletes módon újraalkotó verseivel is kiegészített –, s amelynek címéül egy Rimay-vers első sorának [„Venus fajtalan hús, csipkébül tekert gúzs, elméknek bojtörjánja”] középső tagját választotta. Tehát nemcsak a „szerepjátszó” líra és a formagazdagság révén, de a régi magyar irodalom szövegszerű ismerete és költői reprodukciója okán is határozott kapcsolatba hozható Weöres Sándorral, a *Psyché* szerzőjével és a *Három veréb hat szemmel* című, az elfeledett régi magyar költők műveiből összeállított antológia egyik szerkesztőjével.)⁶ Az első jegyzet a fentebb már említett *Kys maghyar nyelv: emleec* utópisztikus-ironikus című (mert egy éppen most, illetve a 20. század végén megszületett versszöveg miként is tétélezhetné magát „nyelvemléknek”?) költeménynek nemcsak a mai helyesírás szerinti átíratát közli, de 1485-ös forrását is: „Jelen versezet tulajdonképpen egy már meglévő kis magyar nyelvemlékre vezethető vissza. Egy 1485-ös latin nyelvű levél tréfás záradékként találtak rá Enyingi Török Endre verses köszöntőjére, amelyben a szerző ennen menyasszonyát, Parlagi Krisztinát szólítja meg ekképpen: »Emericus Thewrewk kewzewn krysthynanak leghen kenweb ynhának. Zaaz yo naph keth Zaaz yo eeth hozyaya.« Azaz: »Emericus Török köszön Krisztinának, legyen könnyebb inhának, száz jó napot, kétszáz jó éjt hozzája.« Szómagyarázatként csak annyit: az »inhának« alak »jonhának« értendő. (A »jonh« jelentése: szív, lélek, ritkábban: ágyék.)”⁷ Hasonlóan a költemények mögött rejlő eredeti szövegre vonatkozik a következő három és az utolsó két jegyzet (így tudhatja meg az olvasó, hogy a *Krisztinkához* című vers mottója egy, a 15. század végén lejegyzett virágénekből származik, hogy a *Kínai dallam* a *Si King* egyik dalán alapszik, hogy a *Monsieur Poquelin panaszaiban* a kurzívval szedett két sor Petri György Molière *Mizantrópjának* fordításából származik, de részletes magyarázatot kapunk a *Sursum corda!* miseformulájára, s rövidet, de pontosat a kötet utolsó darabja címének [*Nigra sed formosa*] bibliai szöveghelyét illetően is).

Még különösebb, és KAF-nak a különféle szövegekhez való rendkívül kreatív és variatív viszonyáról igen sokat árul el az ötödik jegyzet, amely az *Alekszej Asztrov versei* ciklust kommentálva az alábbi, a 19. és 20. századi orosz irodalomban valamelyest is járatos olvasó számára teljességgel fiktívnek minősülő életrajzot közli:

„A tizenöt darabból álló versciklust a neves Andrej Preobrazsenszkij professzor közölte 1994 telén [ez a dátum »véletlenül« megegyezik a KAF-kötet megjelenésének évével! – H. K.], mementóként, egy moszkvai irodalmi lapban... A mindenkitől elfeledett Alekszej Asztrov (Szentpétervár, 1894. december 23. – Moszkva, 1985. augusztus 21.) orvos és (csak úgy melleleg) még költő is volt, s ha rejtetten is, de a XX. századi orosz líra nagy (elsüllyedt és elsüllyesztett) nemzedékéhez tartozott... Ha nem is stílári megfontolások alapján, de meghitt baráti szálak, szoros szellemi rokonságok és titkos, mondhatni, cinkosi kapcsolatok útján. Asztrov például Bulgakov kedves cimborája volt, illetve afféle háziiorvosként működött a moszkvai irodalmi és színházi berkekben. Viszontagságos életét itt nem áll módomban kellően részletezni, de volt egyetemista, katona, szanitéc, sebesült, Chagall segédje, avantgárd művész, futurista, filmszínész, később pedig párizsi emigráns, aztán a Szovjetunióba hazaszállingózó szürke körorvos, kispolgári csökevény, dalszerző, lapszerkesztő, színikritikus, patkányirtó szakember, egészségügyi megfigyelő, közben maga megfigyelt, vidékre át- és kihelyezett, ideiglenesen novgorodi lakos, kényszerlakhelyes, kamcsatkai elítélt, vlagyivosztoki munkaszolgálatos, Leningrád elszánt védője az ostrom idején, majd megint körorvos, de már Kalinyingrádban, legvégül pedig (szerény nyugdíját kipótolandó) segédkönyvtáros Moszkva egyik külvárosában, egy kerületi aggmenházban... Rokontalanul halt meg, teljesen elfelejtve: felfedezése és összegyűjtött műveinek (memoárjainak!) kritikai kiadása folyamatban van.”⁸

Az itt idézett „életrajz” fiktivitására a többször alkalmazott három pont mellett a térben és időben lehetetlennek minősíthető felsorolás Asztrov állítólagos „foglalkozásairól” (egyszerre emig-

ráns, dalszerző, „kispolgári csökevény”, kamcsatkai elítélt, munkaszolgálatos, orvos, Leningrád védője stb.), „elfeledettségének” folytonos hangsúlyozása, valamint Asztrovnak a megadott dátumok szerinti hosszú élete is utal. Ez utóbbi szerint 89 évet kellett volna élnen az orosz–japán háború, a pétervári lenini „forradalom”, az azt követő belső polgárháború, az első világháború, a Sztálin-korszak, a második világháború, a Gulag, majd a nyolcvanas évek végéig folytatódó, lassan-lassan enyhülő, de mégis diktatórikus, anyagi szempontból pedig igencsak nehéz szocialista időszakban. E tekintetben különösen megfontolandó a KAF-jegyzetnek az „elsüllyedt és elsüllyesztett orosz lírára” vonatkozó kitétele, hiszen ma már ismeretes, milyen véget ért Mandelstam, Gumiljov, Bulgakov és számos más orosz költő, író és művész a Szovjetunióban: a legnagyobb ritkaság volt a 20. századi orosz irodalomban az olyan, viszonylag hosszú életpálya, mint Anna Ahmatováé, s természetesen az is komoly elhallgatásokkal járt. Mindez a cikluscímbe megnevezett költői névre irányítja a befogadó figyelmét, aki természetesen itt is egy irodalmi szövegelőzményre talál: Asztrov (vidéki) orvos figurájára Csehov *Ványa bácsi* című drámájában. A megfelelést csak erősíti Asztrovnak a jegyzetben három alkalommal is feltüntetett orvosi hivatása. (KAF intertextuális ironiája vagy inkább paródiája persze itt is működik: a nála *Alekszej* keresztnévvel és apai név nélkül „szereplő” Asztroval ellentétben Csehov drámájában Asztrov a *Mihail Lvovics* keresztnévvel és apai nevet viseli. Hasonló „keresztmegnevezéssel” él KAF ugyanebben a ciklusban az *X-hez* című vers esetében, amelynek dedikációja – *Jelena Arkagyinához* – szintén Csehovra utal, ezúttal a *Sirály* főhősnőjére, akit a darab minden alkalommal *Arkagyinaként* nevez meg, kivéve a mű elején felsorolt személyek megnevezését, ahol *Arkagyina nem mint Jelena*, hanem mint *Irina Nyikolajevna* szerepel.)

Ezek után nem is véletlen a ciklus szövegeiben a többszörös nyílt csehovi reminiscencia, s innen érthető a híres orosz színházi rendezőknek, Sztanyiszlavszkijnek és Mejerholdnak az említése is. Ugyanakkor jellemző KAF-ra, hogy az említett két rendező mellett harmadikként feltüntetett „Gavril Nyikolajevics Tupojcszkij” (lásd a *Monsieur Bulgakovnak. Ám ugyanakkor Vszevolod Emiljovics Mejerhold, Konsztantyin Szergejevics Sztanyiszlavszkij és Gavril Nyikolajevics Tupojcszkij szíves figyelmébe is ajánlom* című és alcímű verset) ismét csak kitalált név, nem létező személy, vezetéknevének töve (*tupoj*) pedig oroszul 'buta, tuskó' jelentéssel bír.

Természetesen ez a játék Asztroval mint kitalált szerzővel és alakmással nagyon is nyílt eljárás KAF részéről: mint ismert, szerzőnk 2011-ben újabb kötetet jelentetett meg *Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka* címmel, ahol az apai név vélhetően szintén Csehovra utal (Anton Pavlovicsra), míg a keresztnév a lehetséges sok Alekszej közül talán Aljosa Karamazovra. Másfelől KAF mintának Baka István szintén kitalált szerző-főhősét, Sztjepan Pehotniját⁹ (is) tekinti, s ezért Baka művéből választja e ciklusának mottóját. Asztrov figurájának „bemutatása” azonban itt még nem érhet véget: a jegyzet szerint ugyanis egy bizonyos Preobrazszkij professzor adja ki Asztrovnak eme KAF-kötetben magyarul közölt 15 versét 1994-ben. A nevezett tudós professzort a világirodalom-történet Bulgakov *Kutyaszív* című regényének főszereplőjeként ismeri, neve pedig a regényi narratívában játszott szerepének megfelelően (ahol a lenini „forradalom” utáni közvetlen időszakban egy kutyából embert hoz létre, majd szembesülve annak javíthatatlanságával, visszaváltoztatja kutyává) 'átváltoztató'-t jelent. Innen érthetővé válnak a kutya-téma visszatérései a verseskönyv eme ciklusában (lásd *Kutyaszerepád, Epilógus Bulgakovnak*) és az utolsó ciklus már hivatkozott, kiemelkedő jelentőségű *Matutinum* című versében. Nyilvánvaló továbbá, hogy a motívum a bulgakovi reminiscencián túl a kutyának a görög antikvitásban betöltött *psychopompos*, azaz lélekvezető szerepét is realizálja (lásd például az *Asztrov-ciklusból* a *Nature mort russe. Vaszilij Bogdanovnak* zárlatát: „Lelkek küszöbén forrón átnyüszög”).

Nincs rá mód, hogy részletesen végigkövessem e ciklus orosz irodalmi allúzióit, ezért csak a *Románc, orosz románc* című verset szeretném megemlíteni, amely tökéletes s egyben játékos formai kiegyensúlyozottsága mellett Puskin, Aljosa (talán a dosztojevskiji Aljosa Karamazov?), a Volga, „Oroszthon anyácska”, a kereszt és a húsvét explikálásával az orosz „lélek” és irodalmi hagyomány, illetve Perm, Vlagyivosztk, a rács és a halott költők említésével az orosz történelmi tudat mély, bensőséges ismeretéről árulkodik. Ugyanakkor a versnyelvi virtuozitás itt sem teszi lehetővé az erdélyi alkotó számára, hogy csak egy kultúrkörből (noha azon belül több forrásból) táplálkozzon: a versben háromszor ismétlődő „bús finis” Arany *Bolond Istókjának* elejét idézi: „Ám lássa múzsám, hogyha belekezd / Bolond Istókként, és belészakad / A legderekán, vagy már kezdetin is, / alányomhatta volna: finis.” Ugyanakkor a négy alkalommal visszatérő „Szemét lehunyta Puskin is”

sor kísérteties módon József Attila 1928-as *Biztatójának* utolsó versszakában kétszer elhangzó „kerül majd egyszer asszony is” sorára emlékeztet. S ez utóbbira azért is, mert az egész, némileg rondószerű, az egyes versszakokban variatív módon, de többször egyfajta belső refrénként ismételt verssorokon alapuló szerkesztési metódust Kovács András Ferenc alighanem innen merítette.

JEGYZETEK

¹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Poesis memoriae. A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben = Uő: Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen*, Balassi, Budapest, 1994, 164. (164–195.)

² *Uo.*, 165.

³ *Vö. Uo.*, 186., 193.

⁴ OLÁH Szabolcs, *A lírai hang műfajfüggő anyagisége és megmutatkozása Kovács András Ferenc történelmen átívelő verseiben = Identitás és kulturális idegenség*, szerk. BEDNANICS Gábor, KÉKESI Zoltán, KULCSÁR SZABÓ Ernő, Osiris, Budapest, 2003, 275., 282–283.

⁵ Kovács András Ferenc, *Adventi fagyban angyalok (Versek 1994–1997)*, Jelenkor, Pécs, 1998.

⁶ *Vö. Kovács András Ferenc, Csipkéből tekert gúzs (Jegyzetek a magyar manierizmus kérdésköréhez)*, Mentor, Marosvásárhely, 2000. A kötetet 2014-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Akadémiája a honlapján közzétette, lásd <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=10986&seclD=993112&qdclid=3&libraryId=-1&filter=Kov%C3%A1cs+Andr%C3%A1s+Ferenc&limit=1000&pageSet=1>; *A Három veréb hat szemmel* másik szerkesztője a régi magyar irodalom professzoraként jól ismert Kovács Sándor Iván volt. Lásd *Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, szerk. Kovács Sándor Iván, WEÖRES Sándor, Szépirodalmi, Budapest, 1977.

⁷ Kovács András Ferenc, *Adventi fagyban angyalok, i. m.*, 119.

⁸ *Uo.*, 120–121.

⁹ *Vö. BAKA István, Szytepan Pehotnij testamentuma*, Jelenkor, Pécs, 1994.

IMRE LÁSZLÓ

Az együttlétezés és a szeretet szándéka és kudarcai

Posztmodern eljárások Jókai Anna

Az együttlét című művében

A magyar irodalom „felszabadulása” nem úgy ment végbe, ahogy sokan feltételezték, s ahogy (minden jel szerint) az utókor időpont(ok)hoz köti majd, tehát nem 1989-cel kezdődően, hanem jóval hamarabb. A hetvenes, sőt a hatvanas évektől lépésről lépésre, a nyolcvanas évek elejétől-közepétől pedig egészen nyilvánvalóan. Ez utóbbinak külpolitikai okai és háttere eléggé ismert: a Szovjetunió vezető politikusa, Gorbacsov lényegében felmondta az 1917 óta érvényben lévő elveket. Nemcsak a belső liberalizálódás gyorsult fel, hanem a szovjet katonai jelenlét megszűnését is kilátásba helyezte a kelet-európai blokkban. Általában is a több évtizedes politikai „szabályok” és kötöttségek szigorának enyhülésével – természetesen – a magyar kulturális politika is egyre nyilvánvalóbban válik „engedékeny”.¹

Ennek megfelelően *Az együttlét* (1987) az irodalompolitika instrukcióit mindig is fenntartásokkal kezelő Jókai Annának az a regénye, amely a „cenzúra”, az „elvárások” minimális figyelembevételét is mellőzhetette. Megírásának éveiben (1985–86) egyszersem a magyar széppróza hetvenes évekbeli posztmodern fordulatának hatása is „szétterül” a hazai epika csaknem egészére, ahogy például csaknem száz évvel korábban a naturalizmus is tetten érhető olyan íróinknál is, akik azért nem lettek „naturalisták”. Jókai Anna sem vált „posztmodern” íróvá (legfeljebb abban az esetben, ha a fogalmat az 1970 utáni irodalmi jelenségek gyűjtőneveként használjuk), viszont bizonyos formai, szemléleti ihletések elől nem zárkozhatott el már csak azért sem, mert a posztmodernnek mondott önreflexió, nyelvi játékosság 19. századi késő romantikus eljárások, trükkök felelevenítését jelenti.² (Még a modernista, formalista kísérletezéssel Jókai Annánál is sokkal kevésbé „vádolható” Cseres Tibor is iker-regényt vagy valami hasonlót ír a *Parázna szobrokkal*.)

AZ IKER-REGÉNY MINT EREDETI FORMAVÍZÍÓ

Az együttlét azonban inkább gondolatiságával, antropológiai szemléletével hoz újdonságot, s nem elsősorban az e téma esetén mellőzhetetlen, mert a figyelmet két „beszélő” közt megosztó iker-regény formával. Az egyik regény, az első (amely csaknem háromszor akkora terjedelmű, mint a második), egy különös fiatalember, Ladár villamosútját beszéli el. Mit lát, mit él át, mi jut eszébe a múltjából, s mi foglalkoztatja útítársait, amíg eljut a temetőig, hogy részt vehessen néger barátjának, Argil Drallának végtisztességén. E rész címe: *Az unokaöcs utazása*. Alcíme: *a huszonnyolcas villamossal a köztemetőbe*. A második rész: *A nagynéni levelei (távolban élő unokaöccséhez)*. Ez utóbbi „én”-je Kamilla néni, aki olykor egyéniségét, sőt sorsát, élettényeit is felcserélhetővé varázsolja. (Egyik levelében részletezően és igen életszerűen ír lányairól, a másokban megvallja, hogy sosem voltak gyermekei.) Egy (sőt több) női szempontú állapot- és közérzetrajzot kapunk itt. Igaz, az első részben is akadnak a férfi (Ladár) nézőpontjából eredő, de mégis nőíróra jellemző „vágások”: „Egészen fiatal nő telepszik mellé, viharos könnyedséggel. Tárt térdekkkel ül, a combfix harisnya fölött v alakban vezet a meztelen hús az árnyékos völgybe. Nem kihívó, inkább pihenő póz ez.”

A két rész között szorosán vett tematikai kapcsolódás kevés van (azon túl, hogy Kamilla néni levelei Ladárnak szólnak), annál több a hangulati és gondolati összefüggés. Mindkét monológ (hiszen ekképpen foghatjuk fel mind Ladár gondolatmenetét a villamosút során, mind Kamilla néni egymásra következő, néha igen terjedelmes leveleit, vallomásait) egyazon világ problémahalmazáról ad időnként pillanatképszerű, máskor filozofikus általánosítással társuló, megint máskor életkép-

szerű beállításokat. Ladárnak és utazópartnereinek tűnődései a társadalmi igazságosság, az életforma, a család stb., Kamilla levelei a szerelem, a szórakozások, hobbik, a halál stb. témáját érintik. Ám mégis összetéveszthetetlenül ugyanannak a világnak az anomáliái, szánandó vagy örömteli percei teszik érzékletessé, megfoghatóvá a térben és időben meghatározható (a szocializmus legutolsó periódusának Magyarországhoz tartozó) valóságélményt.

Így és ennyiben lehet újszerű a két félből összeálló mű külső formája, lényegét tekintve azonban Jókai Anna ugyanazt teszi, mint pályája korábbi szakaszaiban. Mindig is kivételes érzéke volt ugyanis ahhoz, hogy sajátos tömegszínpaddá alakítsa át epikáját. Nem teátrális tablókat értve ezen, hanem azt, hogy okos, illúziómentes, pontos megfigyelésen alapuló alakrajzai mindig is kiegészítettek egymást, egyszeri és „véletlen” rendszert alkottak, mint ezúttal a villamoskocsi utasai. A *feladat* például válhatott legemlékezetesebb művei egyikévé, mert a női főszereplők párhuzamos sorsa kiemelte, ellenpontosozta a többiekét és viszont. Az emberi kapcsolatok elégtelenségéről, az érzelmi és erkölcsi viszonyrendszerek torzulásairól szólnak Jókai Anna könyvei a legkezdetektől, tehát az „együttlét”-ről úgy, mint közös létről, s úgy is, mint életsorsok egymást meghatározó érintkezéséről. Szinte minden írása azért perlekedett, azon szorongott, azért haragudott és azon medítált (még hozzá mélyen és felelősen): roppant távolságok nehezítik az együttélést (az „együttlést”) még a család, a szerelem, a barátság vagy a házasság révén összeszőtt intim szférában is. Ladár alkalmi vitapartnerei sem lehetnek egymástól távolabb, mint Kamilla (levelei tanúsága szerint) néhány legközelebbi emberétől. „Közellét” és „távollét”, egyáltalában az együttélés keserves tapasztalatainak összessége válik a mű témájává. Másért és másképpen ugyan, mint előző műveiben, de mégis azok szerves folytatásaként.

Az *együttlét* mint iker-regény meglehetősen távoli előzményeket is felidéz. Tehát nemcsak Nádistól az *Emlékiratok* könyvét, Esterházytól a *Termelési regényt*, hanem sok-sok párhuzamos életrajzot Kemény Zsigmond *A két Wesselényi Mikósától* egészen Plutarkhoszig (tehát az első *Párhuzamos életrajzokig*), mégis mindezekről gyökeresen eltérő műfaji alakzat. Összekapcsolódik ugyan Ladár és Kamilla szövege mint két magányos alak monológja, ámde mindkettő önmagában is külön dialógusra épül. Kamilla egy valóságos vagy kitalált rokonnal, Ladár egy nemrég meghalt néger barátjával beszélget folyton, ily módon a regény négypólusú viszonylatrendszer.³ Tökéletesen eredeti formavízió tehát, amely egyenesen következik Jókai Anna előző műveinek szisztematikusan bonyolódó képleteitől. Alkat és érzékenység bravúráját igazolja korunk klasszicizálódó, „értékkonzervatív művészi világképe”.⁴

Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy belső fejlődéssel, önnön alakteremtői és komponáló eredményeivel spontán módon jutott olyan érvényes alakzathoz, amely ugyanakkor a posztmodern epika képződményeivel is mutat hasonlóságot. És persze magával a plutarkhoszi hagyománnyal is, amely úgy emelt ki és jellemezett sorsokat és karaktereket, hogy szembeállítva és párhuzamot teremtve tudott a legpontosabb lenni. Nem hagyható említetlenül Mikes *Leveleskönyve*, s további, időben közelebbi hatások is számba vehetők. Olasz Sándor például a cinema direct módszerével lát összefüggést: „a látott tényeket mintha nem rendezné megszerkesztett folyamatá, nem emel ki, nem teremt hierarchiát”.⁵ Ám a sok egyenrangúan érdekes részlet és megfigyelés egyenként és együttvéve is Ladár és Kamilla szemszögéből nyeri el értelmét.

DEVIANCIA ÉS MEGVÁLTÁSHIT

Ladárt a környezete lázadónak, extrém különcnek tartja, holott az átlagtól való különbözőése inkább nyitottság, eredetiség, olyan magatartás, amely egy torz világ értékközömbösségéhez képest látszik deviánsnak. Mivel sem politikai, sem viselkedésbeli megalkuvásra nem hajlandó, ablakpucolásból él, ám ebben is „deviáns”: a rászorulókat ingyen pucolja, s a munkadíjat saját pénzéből fizeti be a vállalati kasszába. A villamosút során gyermekkori emlékei elevenednek fel, albérleti léte, különböző hányattatásai, de e töredékekből egy teljes élet képe áll össze. Nem készen és egyértelműen azonban, hanem úgy, hogy az összeillesztés és értelmezés az olvasó feladata (is) lesz.

Ladárt idegesítik a teljesen normális emberek: „Mintha fűrészpórral lenne tele a szájuk.” Létértelmező igénye világundorral kapcsolódik össze: unja, sőt utálja környezetét. Valóságos neve: Ameli Aladár Krisztián. Ebből a Ladárt ő csinálta, mert nem tudta elviselni a szürkéséget. (Ebből is kiténik,

hogy önmagát keresve időnként nem tud különbséget tenni lényeges és jelentéktelen között.) Ezzel a névvel „máris megteremtődött egy icipici rejtélyesség, egy parányi vibrálás ebben a beinjekciózott világban, ahol nem történik soha semmi, s ha mégis: hát csak szörnyűség”. Olyasfajta magatartás jellemzi tehát, amely más korokban és helyszíneken sem hiányzik, de a nyolcvanas évek Magyarországon mégis összefügg a már politikai vezető rétege által sem komolyan vett szocialista világgal, olyan értékrenddel és viselkedési normákkal, amelyeket képmutató módon, lélektelenül és immár eszmények őszinte (akár naiv) vállalása nélkül kényszerítenek a fiatalságra.

Ladár nemcsak hazudni nem tud és nem akar pályája, boldogulása érdekében, hanem a megaluvás legcsekélyebb formáival sem tud megbékélni. Ilyesfajta beállítása spontán gesztusai révén válik életszerűvé, amikor például türelmetlenül várja a villamos indulását: „Persze, olvashatna. A tarisznyában van könyv, a *Beszélő Füzetek* éppen. De Ladár csak ha nem látják, akkor tud olvasni. Mintha a szeretkezésnél is intimebb foglalatosságot űzne. A mondatok csak a magánosságban telnek meg vérrel, így – beszorítva az izzadtságtól nedves műbőr ülésre – elviselhetetlen a betű, s valamiképpen illetlen is, minél komolyabb a könyv szellemi anyaga, annál nagyobb illetlenség ebben a közegben a lapokat feltárogatnia.” Különleges ember, aki nem volt hajlandó hazudni a történelemórán, aki „szembemegy” mindenkivel, „akinek a számára szentség az olvasás”. Tehát az ő „együttléte” a környező világgal külön és drasztikusan „elhasznuló” együttlétezés. Azért nem ül taxiba, mert viszolyog attól, hogy a sofőrrel beszélgetni kelljen. Szüntelenül figyeli magát, környezetét, állandóan reflektál mindenre.

Ez a független, a kor publicisztikus szóhasználata szerint ellenzéki fiatalember akár a kor pozitív hőse is lehetne: „A lebegő értelmiségi, aki belül kényszerül közösségi ember lenni, akinek a szellemi tőkéjével nem tud mit kezdeni – úgy lehet, nem is akar – a társadalom, megszűnvn a státusz, a neki való szerep.”⁶ Ladár szerint a konkrét személyeket kell szeretni, nem a megfoghatatlan fogalmakat, s ezzel az előírt ideológia helyett valami elementáris (leginkább a kereszténységgel rokon) humanizmus tájkára kerül kimondatlanul is. Csakhogy őt is számtalan negatív élmény ingerli szüntelenül, maga sem képes „szeretni”, hiszen a villamosvezető nő, akinek hatalmas loknikontyát nejlónháló tartja egyben, már ezzel magával felbosszantja, ahogy édesanyjának szeretete, aggódása is: „még az a legjobb, ha nem beszélgetünk, csak motoz valamit szótlánul, sőt ha ül moccanatlan, és nem is néz, mert ha néz, attól külön meg lehet örülni, mert vagy nyaldos a tekintetével, úgy működik a szeme, mint a tehén nyelve a csapzott borjúszőrön...” Ladár tehát „büszkén ápolja devianciáját”,⁷ de ingerültsége minden irányban leküzdhetetlen.

Ugyanakkor van benne valami „megváltó” ambíció (egyébiránt éppen harminchárom éves), amiből azonban csak annyira futja, hogy ne tudjon diplomát szerezni. Érettségin kegyelem kettést kap történelemből, mert nem hajlandó azt mondani, ami szerinte nem igaz. „Kizárólag a történelemtanár szimpátiáján múlott, hogy sikerült olyan tételt találni – odacsempészve –, amiben kockázat nélkül kinyithatta a száját.” (A „puha” diktatúra jellegzetes eljárása: a konfliktus jóindulatú elkerülésére tett kísérlet fölött szemet hunynak.) Magyar-filozófia szakra sem vették fel, mert mindenkit vádolt, és mindent cáfolt. „Labilis személyiség, nem szaporítják vele az amúgy is neurotizálódott értelmiséget; ez az a típus, aki semmihez sem ért, de mindenbe beleugat; ebben a bizottság megegyezett.”

Az író deskriptív bravúrja, ahogy ennek a magatartásnak a fizikai-fiziológiai megfelelőjét adja. Vagy magyarázatát? „A gesztusok túl hevesek: megmankózzák a szavakat. A mimika visszafogott, csak az orrlyuk tágul vagy szűkül: ez az öröm és a bánat; csak a szájvonal zárul vagy lazul: ez a düh és a lelkesedés. Ha a szempilla lecsukódik: ez Ladár önfegyelme. S Ladár gondolkodik, ha a fogával ráharap az alsó ajkára. Valamiféle nyáladzás: ez tehetetlenség és kétségbeesés.” Tehetetlensége és kétségbeesése azonban nem minden esetben passzív: ő meri pártját fogni az ellenőr lánynak, akivel az egyik arrogáns férfi utas szemtelenkedni kezd. Ez azonban az esetek túlnyomó többségében az egyetemes kudarc és pusztulás ellentételezése.

Ladár magatartásával rokon (szellemi, erkölcsi függetlenség, őszinteség), mégis tőle messze eső képlet néger barátja: Argil Dralla. Megértőbb, megbékélő, sőt egyetemes a világhoz való viszonya. Tizenkét éve Lusakából jött Magyarországra, itt nősült, s valami ritka vérképzési rendellenességben halt meg néhány napja. Egy lengyel–magyar származású orvosnőt vett feleségül, de gyermekük nem született. Ez utóbbival kapcsolatban teszi egyik legjellemzőbb megjegyzését: „mert gyerek nélkül nincs értelme a szerelemnek, eredetileg ez az egész azért van, csak a ti civilizációtok megmérgezte mindent, és minket se kell nagyon féltetni, a fekete ember nagyon tanulékony, ha a gonosz a

minta”. Ladár szereti, becsüli Argilt, bár az bosszantja, azért irigyli, hogy „csak úgy röpködhet” Londonba, Párizsba mint nem magyar állampolgár. (Talán ma már kissé nehezen érthető torzulás a szocialista korszak egyedeinek helyzetérzékelésében és helyzetértékelésében.) Argil „hontalansága” azonban éppen nem irigylésre méltó Ladár felől nézve, hiszen ő sem más, mint egy „magyar néger”. Ritka tapintattal van itt beépítve a regény érzelmi-etikai kompozíciójába az otthonosság–otthonatlanság, az alávetettség–függetlenség, a szabadság–megkötöttség kategóriapárok dialektikája.

Ladár Argil iránti rokonszenvében része van az Albert Schweitzer-képletnek. (Ő volt Magyarországon – de talán az egész világon – a kor legnagyobb erkölcsi tekintélye, akire még hivatkozni is lehetett.) Ladár számára is Schweitzer a felülmúlhatatlan erkölcsi példa, akinek követése, illetve a követés lehetetlensége sorsdöntő mozzanat. „Schweitzer úgy muzsikált, hogy kifejezte vele a teljesített életét, nem az élet teljesítése helyett bűgatta az orgonát. Ő a feladatát megtalálta.” Ladár itt „elszólja” magát: az ő vágya is valami, a Schweitzeréhez fogható megváltó tett lett volna: „Ez a legrohadtabb. Megkapni a vágyat, hogy leprásokat gyógyítsunk – és a lepratelepet soha meg nem kapni hozzá. S ha véletlenül, kegyelemből rábukkanunk valami effélére mégis, hol az eszköz, hol a konkrét tudás, amivel az ember aztán valóban használhat.” Ladárban tehát tényleg van valami majdnem kamaszos ábrándozás a naggyá válásra, ez frusztrált életének végső mozgatója.

EGY LEVELESKÖNYV HAGYOMÁNYAI ÉS ÚJSZERŰSÉGE

Kamilla néni leveleit (a könyv második részét) látszólag csak az köti Ladár villamosútjához, hogy a levelek neki szólnak. Valójában az „együttlét” nemcsak Ladár és Argil viszonyára, nemcsak a villamosban látott egyedek véletlen halmazára, hanem Kamilla rejtőzködő, kiismerhetetlen és kontrollálhatatlan vallomásaira is vonatkozik. Ha Ladár és Argil viszonya a világhoz problematikus és értelmezendő volt, Kamilla néni énjének még a kontinuitása is hiányzik. Még az a magyarázat sem vethető el, hogy Kamilla néni alakja a villamosút során képződik meg Ladárban, voltaképpen egy igénynek, egy hiánynak a jegyében: „Ez az a nő, ez az a nagynéni-fajta, szomorú, de a potenciális örömtől föl-földerengő arcú, akivel csak ülnék egymás mellett vagy futkosnánk kisdudolgaink után, amelyekben azért akadna egy-egy fontos is – mindegy! Egy szót sem kellene szólnunk, mert ami közöttünk van, *evidencia szintjén* lenne jelen, nem gyalázhatna bennünket se kicsinyes félreértés, a gyanakvás az értelmét veszítené, a mérgező gyanakvás.” Az *együttlét* ilyesfajta olvasata szerint a levelek tulajdonképpen azt a szférát jelentik, amelyben a megképződő együttlét csak Ladár fantáziájában létezik. Kamilla csak leveleiben, csak nyelvében funkcionál. Nem más ez, mint textuális együttlétezés, a nyelven keresztül, a fikción át formát öltő kapcsolat.

A mű értelmezésében Rónay László (idézett cikkében) csak odáig megy el, hogy még az sem bizonyos, hogy a levelek címzettje Ladár. Ugyanakkor azt is megengedi, hogy Kamilla kettős énje (az egyik attitűd a derűs, a másik a nyugtalan, a keserű) a fő téma: a kudarcokba való belefáradás, sőt az öregedés beismerése. A nagynéni levelei is az „együttlétről” szólnak, a maga világában, aztán a környezetéhez kapcsolódva, leginkább azonban egy olyan fikció távlatában, amelynek egyik oldala Kamilla néni viszonya unokaöccséhez, a másik azonban az unokaöcs által elgondolt leveleskönyv, egy képzelt viszony egymást kiegészítő együttlétezése képében. Viszont az az értelmezés is megfontolandó, amire Bárdos László céloz, hogy a dekonstruáló, sokszorozó-szétcszóró jelentésképzés szándékosan hagy bizonytalanságban, megengedve mind a Ladár képzeletében, mind a valóságban is létező Kamilla „változatot”. Alighanem valóban változatok ezek az „együttlétezésre”: „Aminek segítségével Ladár megpróbálja megmenteni és összeállítani személyiségét, megtalálni jövőjét, az visszasugárzik rá – magasabb tisztázottsági fokon, s egyúttal játékosabban, szabadabban – a Kamilla néni nevezett rokonról... A másikban tükröződő és a másikban fejleszthető tudás itt két személyiségrajzot teremtett, amelyeknek pontos, »realista« viszonya nem is tisztázható.”⁸

Kamilla „fecsegése”, amely a nénikéjének beszámoló Mikes Kelemen kollokvialis stílusára is utal, telve van életszerű és nagyon is jellemző valóságanyaggal. (A *Törökországi levelek* is precízebb és hitelesebb képe a Rákóczi-emigrációnak, mint bármely történelmi szakmunka.) Annyiban Ladár észjárásával is egyező a levélíró magatartása (nem véletlenül: hiszen rokonok?), hogy Kamilla is szenvedélyes életértelmező, és szeret portretizálni, az útjába kerülő emberek jellemzésében leli kedvét. (Öccsének „örültjei” gyanánt mutatja be őket.) Hiába nevezi aztán magát „született hazug-

nak”, minden epizódja alkalmas az egyének és a korszak jellemzésére. (Anyja betegségének, ápolásának, halálának leírása az egész Jókai Anna-életmű kiemelkedő remeklése.) De a hétfégi kertészkedés, a szórakozásokat kereső életforma jelenetei is szokás-, kor- és erkölcsrajz értékű részletek.

A társalgási hangnem a missilis levél műfaja (hiszen ezeket valóságos személynek szóló, elküldött levélnek kell tekinteni!), az évődő hangnem, a félmagán jelleg és az eredetileg franciás, de nálunk inkább Mikes leveleskönyvéből ismert modor egyszerre tanúskodik Jókai Anna stíluskövető, műfajimitáló tehetségéről, eredetivé áthangoló művészetéről. Kamilla is különböző műfajú leveleket ír, mint Mikes. Van köztük rövidebb és hosszabb, köszöntő és vigasztaló stb. Mikesből is intenzív érzelmi hullámokat vált ki az elmúlás élménye (Csáky úr, aztán Zay úrfi halála). Kamilla leveleinek összértéke és összmondanivalója is tulajdonképpen ezzel függ össze: egy végső összegzés során támadt emlékek és nosztalgiák révén nyeri el értelmét a látszólag legjelentéktelenebb epizód is.

A levelekben Ladár válaszaire is történik célzás, s ennek leginkább akkor van jelentősége, ha arra gondolunk: Ladár sűrű kudarcélményeire adott reagálásként értelmezhetők Kamilla levelei. Sőt: válaszlevelek nélkül is ihletője lehet Ladár bizonytalansága Kamilla levélíró ambíciójának, alternatívát nélkülöző kínjának: „És ha dilettáns vagyok? Egy szegény kis handabandázó pasi, semmi más, tiltakozásaival, rögeszméivel együtt is csak dilettáns, akiben a sóvárgás erős csak, az érvényes létezésre, de semmiféle eszköze nincs, hogy az áhított célhoz akár egy jottányit is közelítsen.” Akár írt ilyesmiről Ladár a nagynénjének, akár nem, abban a bizonyos „együttlétben”, együttlétező lelki-emocionális térben a nyolcvanas évek kallódó ifjúságának ürességélménye az egyik fő ihletője a Kamilla-féle megszólalásnak. (A mindennapiságban megmutatkozó transzcendens perspektíva, illetve annak igénye artikulálódik általa.) Azért páratlan telitalálat az „utazás” és a „levélírás” mint létezés- és megnyilatkozásmód, mert mindkettőnek több száz éves irodalmi hagyománya, előzménye van, s mivel mindkettő nyomatékosan hétköznapi szituációhoz kapcsolódik, az irodalmias kimódoltság minimális látszatát is nélkülözi. Az utazás (unatkozás) közbeni töprengés és a levélírás során mozgásba jövő ötletek és emlékek a legtermészetesebb módon képezik a két monológ (illetve, mint rámutattunk volt: a két dialóg) alapját.

Ugyanakkor Ladár utazása és Kamilla levélírása nagymértékben a magányos meditáció alkalma is. Kamilla tisztában is van azzal, hogy nagy dolgok, „nagy művek” egyedüllétekből fakadnak: „a magány sarkall, nem enged eltespedni, még kínzásában is gyümölcsöt érlel... Aki magányos, lelket talál ott is, ahol föl sem tétélezte. Szólnak hozzá a tárgyak, párna, paplan simogatja. Szobrok és képek sóhajtanak.” Aztán a gondolatmenet a transzcendencia irányában nyílik meg: „A harmóniának, minél áttetszőbb, annál sűrűbb magány az előfeltétele. A tanítványok, amikor aludtak a getsemáni éjszakán, nem tudták, mit cselekszenek. De az Atya tudta, amikor egyedül hagyta Mintának küldött Fiát.” Még az utazás (amely gyakran közösségi, kommersziális közhelyességbe fullad) is a filozofikus általánosítás felé terelhet. „A jó élmény, megfigyelted-e, nem a jelen időben futja ki magát. Édessége a jövőben van (amikor még csak elképzeljük), és a múltban (amikor már csak felidézünk).” Jókai Anna ezekben a mozzanatokban is hű Mikeshez: látszólag a felszín, a konkrétum irányítja rá a figyelmét hol erre, hol arra, valójában mindig alkalmat keres (és talál), hogy absztrakcióktól mentes gondolati távlatot varázsoljon az utazás és a levélírás mindennapiságának láthatárára.

A SZOCIALIZMUS VÉGNAPJAI

Ez a távoli perspektívákat képbe szövő fantázia jellemzi a regény politikai, közéleti utalásait is. A bemutatott világ (társadalmi keresztmetszetben) egy kopott, „lelakott” rezsim tárgyi valóságával sugalmazza az immár soká nem halasztható szembenézést. Szó esik ezen évek ellenzéki megmozdulásairól is, igaz (s ezzel korjellemző ereje megnövekszik), egy párthű „börkabátos” szemzőgéből: „Csavargó huligánok, jó dolgukban petőfizgetni, vonulgatni, s három napra viszik be őket, mit három, kettő, tessék-lássék, azt a kis kezelést kiheverik, rinocéroszbőrűek, és már újra az utcán, és még hősök is. Ők a hősök, mi meg le vagyunk szarva.” Az úgynevezett ellenzéki megmozdulások, március 15-i tüntetések, betiltott vagy illegális felvonulások időszaka ez. A „börkabátos” szájába adott jellemzés a hatalom egyszerre tétova és brutális reagálását adja vissza. Ladár viszont nem adja jelét, hogy azonosulna a tüntetőkkel, holott velük egy töről fakad az ő elégedetlensége, oppozíciója is.

A rendszer bírálatának elfojtása ugyanakkor Ladár múltjából is keserű emléket idéz fel. Még a művelődési házban dolgozott, s az egyik munkatárs sorra jelentgette fel az írókat a pártbizottságon: „Még dicsekedett is, így kell ezt, nem ám hagyni ezt a kis országot felforgató elemek kényé-re-kedvére, akinek ennyire rossz itt minden, a francba is, disszidáljon... Kitért belőlem. Csak két szót üvöltöttem, azt is munkaértekezleten: Te tetű!” Ez is a Ladár-képlet része: nincs türelme ahhoz, hogy valami illegális szervezkedésben vegyen részt (a bátorság ehhez nyilván meglenne benne), az indulati alapú, totális elutasítás illik hozzá. Mondanunk sem kell: a nyolcvanas években mind az illegális szervezkedők, mind a spontán elutasítók elenyésző kisebbségben voltak, a kor lényegének visszaadására azonban – Jókai Anna példája mutatja – talán ez utóbbiak mutatkoznak alkalmasnak morális választásaik folytán, hiszen nem új politikai megoldásba vetették reményüket, s nem valamely új politikai formációban keresték jövőjük szerepüket, hanem az erkölcsi újrakezdés igényével léptek fel.

A szocialista korszak végnapjaiban (az akkori szóhasználat szerint) a kapitalizálódó magyar élet is kevesebből váltott ki lelkesedést. Van ennek elutasítása a kommunista ortodoxia oldaláról is (a villamoson): „Éjszaka lumpolnak. Ilyen nájt klub, olyan diszko. Ilyen bunda, olyan farmer. Hi-Fi-torony, videó. Erotika-só! Tiszta Amerika. Dolgozni senki. Szolidaritás semmi. A közösség semmi.” A meghonosodó, akkor nyugatinak nevezett életforma külsőségei azonban egyáltalán nem azt az igényt elégítik ki, amely Ladár üresnek és hazugnak látott világát értelmessé és humánussá tehetné. A szocialista jövőkép is érvénytelen, legalábbis az ígért boldog és igazságos jövőnek semmi nyoma sem vehető ki a villamosbeliek szavaiból, akár a betegellátásról, akár a fizetésekről, akár a szellemileg-erkölcsileg nem nagyon „emelkedő” nemzet sok-sok képviselőjéről van szó. (Az író a hétköznapiság legapróbb részleteivel is mosolyt fakaszt egy közösségnek deklarált társadalom működtetésének nehézségeiről, sőt abszurdításáról: a villamosban egyeseknek melege van, mások a huzattól félnek.)

Argil álláspontja azért értékelődik fel, mert bár politikai hatalomtól származó bűnököt emleget (agyonverték egy lengyel papot, az elszakított magyar kisebbségeket nem lehet megvédeni stb.), az okokat mélyebben keresi. Ladárban is felfedezi a fehér ember egoizmusát, aki megbékél oly sokak szenvedésével, még ha egyben-másban tud is segíteni: „Csak nem ez a megoldás. Nem ez a végső orvosság, a tüneteket kezelni, amikor az okot kéne... hogy *mitől* így; miért ilyen *állat alatti* az egész?” És itt válik a temetőbe vezető villamosutazás az üdvösség keresésének útjává. Ladár nem tud bele-törődni, hogy Argil eleve áldozatnak született: „Lehettél volna gyógyító, a szó szoros értelmében. De te türelmetlenül elsietted: baleknek születél, testet rossz sejtekből építve. De nekem erőm és időm van. Nem leszek mártír. Ha kell, az alapoktól kezdem újra. Ha álom – hát álom. Álomból lesz az ige. És az igéből a kenyér.”

A Krisztus-párhuzam már korábban felbukkant. Amikor Argil toleranciát hirdet, de Ladárnak súlyos kétségei vannak: „Ezt csak Krisztus bírta. S ő sem zokszó nélkül. Egy személyben főlvállalni a világ összes bűneit. Hogy jövök én ehhez? Hiszen csak egy rész, s már abba majd beleroskadok...” Sőt: Ladárnak ahhoz is csak ritkán van türelme, hogy a körülötte lévők (például a szülei) apró gyarlóságaival megbékéljen, tehát mivel a legtöbbet, a legnagyobbat akarja, sokszor a „rész-megváltásra” sem futja az erejéből. Nemcsak arról van tehát szó, hogy Jókai Annának „ez a regénye legalább annyira szól a jeges úrról, mint az együttlét kívánatos állapotáról”.⁹ Hanem arról is, hogy a Ladár-féle lázadás (a nyolcvanas évek állapotának anarchikus elutasítása) egyoldalú, ha nem egészül ki egy egészében harmonikus és humánus világmagyarázattal. Korábbi művekben is fel-felbukkan ez a gondolat, de a szakrális fordulatnak *Az együttlét*nél meggyőzőbb indoklása nehezen képzelhető el.

Ha viszont pusztá viláგértelmező, kiutat mutató példázat volna *Az együttlét*, aligha lehetett volna ekkora hatása, sikere. Jókai Anna azonban tudván tudja, hogy az új, a korábbiaknál teljesebb igazság csak új s a korábbiaktól eltérő és meglepetésekkel teljes beszédmóddal és komponálással érhető el. *Az együttlét* újszerűségének alapja nemcsak a „nyelvi fordulat” érezhető jelenléte, nem is csupán az iker-regény forma vagy pusztán elődszövegek bravúros bújócskája, hanem mindez (sok más egyéssel együtt) adja azt a globálisan újat, azt a meggyőző erőt, aminek révén az újféleképpen mondott „rég” igazság mehökkentő és meggyőző dinamikája érvényesül. Szinte minden új és minden a régi itt, új helyzetben (a rendszerváltás küszöbén), új epikai térben (posztmodern megoldások és trükkök ütemében) nyer megfogalmazást a mindig is vallott. (A legújabbá varázsolva.)

VILLAMOSÚT MINT AZ ÉLET JELKÉPE

Nyilvánvaló eszköze ennek (bár szembetűnő volta ellenére az olvasóknak csak csekély hányada éli ezt meg tudatosan) az utazás, a helyváltztatás, mely Homérosztól számíthatóan alaphelyzete a történetmondásnak. Ezúttal is a meglepetés a fő hatótényező. A címbeli tematikai rámutatás (az unokaöcs utazása a huszonnyolcas villamoson) eleve ironikus, hiszen az igazi utaztatási epikához képest mily banális és kisszerű a temetőbe villamosozás, és mégis (itt következik az újabb „csavar”) belefér egy embersors (illetve kettő), belefér egy-két évtized, egy politikai rendszer végjátéka és még sok minden egyéb. A lealacsonyítóan vulgáris utazás mégiscsak sorsot, sorsokat fog át, miközben egy főváros mindennapjait ábrázolja világegyetemű együttutazás, együttlétezés megjelenítésével. A megelőző évtizedek novellatermésében is sokszor előforduló téma az utazás, többnyire a szocialista Magyarországról Nyugatra utazó csoport készülődésével, a „szegénység” szatírjával, e mostani utazás azonban egészen más természetű. Az maga, hogy az út célja a temető, egy temetés, nemcsak karikírozza az utazást mint műfajt, hanem filozofikus meditációt működtet az egyébként meglehetősen „földhözragadt” villamosút kontrasztjával. Rónay László szerint: „Villamosút, mint az élet jelképe.”¹⁰

A villamosutat Jókai Anna megállónként bontja fejezetekre: József körút, Nagyfuvaros utca, Te-leki tér stb. A villamosban álldogáló, üldögélő utasok aztán gesztusokkal vagy verbálisan is mintegy „bemutatják magukat” Ladárnak. Észrevétlenül is kinagyítódnak, sőt időben is hosszabbak lesznek ezek az epizódok, az elbeszélésidő meghaladja a cselekményidőt. (Bárdos László meg is jegyzi: „tovább tart elolvasni ezt az első részt, mint megtenni az utat a huszonnyolcas villamossal.”¹¹) Hát még ha belegondolunk, hogy harminc év története fér bele. Méghozzá úgy, hogy a mondottaknak nem nagyon van jövőperspektívája. Argil halála mellett Ladárnak sem a jövőjéről van szó: töprengései, bármily érdekesek, sőt olykor vonzóak, nem szándékokban és tervekben bővelkednek, sokkal inkább lemondásban és reménytelenségben. Az igazi utazási regény a felfedezés, a gazdagodás műfaja, a temetőbe vivő villamosút csüggesztő magánya a terméketlen mélabú övezeteibe vezet.

Ám nemcsak térben történik ez az utazás, s nem is csak a valóságban. Titkos, irracionális érintkezések szövődnek Ladár belső monológjában. Argil szerint ugyanis léteznek magnetikus kapcsolatok is. „Hatezer kilométerre van az anyám, de tegnap este is vele voltam. Alig egy hete beszéltem nagyapám apjával. Ült az ágyam szélén, és egészen biztatón nyilatkozott.” Látszólag mindez álom és képzelődés, valójában a regény egyik pillére. Minden, ami történik, akár Budapesten, akár a nagyvilágban, összekapcsolódik a valóságban és az emlékek világában élő szereplők érzelmi, hangulati mezőin, sokszor egymást magyarázzák éppen azokban a szavakban, amelyek a legtávolabbi pontokhoz köthetők, időnként leginkább tartalmassá válva: „Argil, veled nem volt soha unalmas. Argil, téged érdekeltelek. Nem csak te beszéltél, nem igaz, tudtál meghallgatni is, akár fél napon át, a szemmeddel hallgattál meg, és megkönnyebbedtem valahogy, mire már rohantál tovább. Mintha leoptad volna a zsákot a hátamról, titokban.” A legnagyobb jótett eme láthatatlan, sőt megfoghatatlan kapcsolatok esetében az, hogy egymás terhét, keresztjét viselhetik, szeretet révén osztozhatnak egymás sorsában.

Ez volna az igazi, az ideális együttlét a felszabadító, a megváltó szeretet jegyében. Az együttlét – jó esetben – a többi ember felé történő megnyílás az egyéniség vesztesége nélkül. Az együttlét a korunkban elképzelhető egyetlen kegyelmi állapot,¹² amit maga az irodalom képes közvetíteni. Ugyanakkor lehet az együttlét nem pusztán a magány, hanem az elzárkózó, ellenséges, taszító együttlétezés közege. Ilyen „véletlen” és irritáló együttlét a villamoson együtt utazóké, viszont együttlét a levél írójáé és olvasójáé „a fizikai távolság és a beszédszólam egyoldalúsága ellenére”.¹³

E téma egyik leginkább megrendítő interpretációja annak a „kislánynak” a monológja a szerelemről, aki számára a fiúk közeledése csak durva követelőzés formáját öltötte eddig: „a sötétben le-tapiznak, húzkodnak a klotyóra smárolni. Amelyik meg tisztességes, tanul, mint az állat. Vagy sportol, de baromira. Az meg azért nem ér rá romantikázni...” Olyan fiúról álmodozik, aki őszintén, tapintatosan, rajongva és tisztán szeretné: „és átfogná a derekam, a mellemet is engedném elborítani apró, parázsos csókjaival, és akkor megszédülne, és megszédülnék én is, ez ellen anyácskának se lehetne kifogása, és a csajok se röhögnének, hogy zihér totál szűz vagyok még...” A szerelmi „együttlét” játéka, közeledései és távolodásai ugyanannak az együttlétezésnek kivételes alkalmi, amelyek a legközvetlenebbül fiziológiáitól a legtisztábban éteri irányába terjedhetnek.

A villamoson percről percre változó összetételű „együttlétezőket” Ladár szemszögéből látjuk. Még legelviselhetőbbek a lármás, „szabados” fiatalok, akik legalább „magukat adják”. A véletlenül összekerültek sorsa aztán (akár Thornton Wildernél a *Szent Lajos király hídjában*) önműködő módon kezdi értelmezni magát és egymást. Hangulati sokféleség és tematikai hasonlóság párhuzamaira komponálható a fizikai és a spirituális együttlét. Először Ladár monológjának tűnik minden, aztán a múltbeli szereplők a saját nevükben szólalnak meg. (Argil, végül a villamos utasai is belső monológ formában nyilatkoznak meg, amint az imént idézett „kislány” is.)

Van az utasok folyton módosuló összetételében valami karneváli tarkaság. A jövők és menők különböző társadalmi, anyagi csoportokat képviselnek, olykor el is árulják politikai kötődésüket. A demizsonos férfi, a nagymama, a fekete ruhás, barna cipős asszony, a derűsen kopaszodó férfi, a „nyeszlett ritka bajuszú, tolvajképű emberke” stb. csupa visszatérő módon felidézett alak, a mozgás és a beszéd jellemző erejével.

Ez az eleven embercsoport egyfelől sokak közös élményét adja vissza, de aligha csak arra szolgál, hogy a budapesti átlagembereket jellemezze, vagy akár Ladár megfigyeléseit közvetítse. A regény olvashatóságának titka is ehhez fűződik: ahogy a villamosban ülő kíváncsian pillant a felszállókra, s elgondolkozva kíséri egy darabig tekintetével a leszállókat, az valami utánozhatatlan frissességet ad az előadásnak. A folyton új szereplők mindig valami új benyomást és kommentárt indokolnak, s a téma és a szereplők szürke hétköznapiassága ellenére izgalommal és kíváncsisággal dúsitják az elbeszélést. Nemcsak a villamosút élményét adják vissza, hanem valami sosem landoló figyelmet tartanak ébren.

PARÓDIA, IDÉZÉS ÉS POSZTMODERN TÖBBÉRTELMŰSÉG

Tárgy, helyszín és műfaj (utazási regény) groteszk parodikusságán túl is sok minden mutat a műben a posztmodern eljárások irányába. A sok mitológiai utalás ilyesfajta téma esetén éppoly képtelenség lett volna harminc-negyven évvel korábban, ahogy posztavantgard játéknak minősül a Mikes leveleskönyvére való rájátszás is, arról nem is beszélve (s erre is történik célzás), hogy Kosztolányi *Esti Kornéljából* a villamosút mint az egész élet jelképe állandó „kettős hangzattal” gazdagítja a szöveget. Összhangban van ez a különböző beszédmódok, regiszterek váltogatásával, öltözködési szokások és nyelvi, stilisztikai szintváltások tarkaságával. A levitézlett úriasszony, a népművelő értelmiségi, a még nem egészen alámerült prostituált, a mindenhez igazodó hivatalnok – mindenki a maga nyelvén beszél, ami a posztmodern karneváli színességétől is nyerhetett ösztönzést.¹⁴ A temető leírásába elbújtatott *Tetemre hívás* idézet azért mulatságos, mert éppen a tárgyhoz illő hanghordozásban megszólalva egyszerre illeszkedő és egyszerre elütő: „Halott temető. Mohás, csúszós kőangyalok. Gyom a kőpárnák repedéseiben. Értelmetlenné csonkult nevek. Láncok. Védőrácsok. Egy lélek az ajtón se be, se ki...” A temető eme részének avultsága, tönkremetségének részletezése akár a monotonia veszélyével járhatna, mígnem a közbeékelt vendégiszöveg a memóriában keresést, majd a rátalálás örömeivel elevenességet kölcsönöz az egész passzázsnek.

A mitológiai, kulturális, irodalmi stb. örökség játékba hozása (ami, persze, megvan Byronnál, Puskinnál az *Anyeginben*, nálunk a *Bolond Istókban*, *A délibábok hőisében*, a 19. századi verses regény szerves részeként) borzongató jelentésbővüléssel jár, amikor például a *Philemon és Baucis* történet igazít el az utastársak megítélésében, hogy a valóságban ez a képlet se nem egyszerű, se nem harmonikus feltétlenül: „Az egyik mindig áldozat. Nem túl biztató perspektíva. Nincs itt semmiféle legendás egytörzsűség. Még az ágak is szétfejlődtek. S aki jobb, rendszerint azt falja fel a rosszabb. Bár már az öregúr sem felelős. Legyünk igazságosak. Ismerni kellett volna régen, a szklerózis előtt. Gonosz volt-e akkor is? Van-e ilyen ereje az agyér-elmeszesedésnek, hogy kiforgassa, ellenkező előjelűvé az egész személyiséget? Vagy csak az teljesedik be, már álarc nélkül, ami a jellemképletben eredetileg is adott volt?” A *Philemon és Baucis* legenda végig jelen van e szövegrész mögött, s bár nem is cáfol, nem is erősít fel érvelve, de legalább valami fájó egyetemességet véglegesít, ami szorongató ellentétet is képez a sok szempontból taszító történésekkel és beállítással.

Az idézés más módja, ha Shakespeare szövegéhez kapcsolódva adekvát bölcséleti diskurzust nyomatékosít: „csak szó, szó, szó, a hamleti dilemma, némiképp módosulva: a tett hiánya az, ami a gondolatot halványra betegíti; inkább nem merünk gondolkodni, nehogy saját szavunkon kelljen

fogni magunkat...” (Ladár eme önmegszólító monológját egy vak utas felbukkanása indokolja.) Az ilyen „klasszikus” utalásokhoz (antikvitás, Shakespeare, Arany) képest eleve groteszk az a változat, amely az egyik utas monológjába Király Istvánnak, a kor nagy tekintélyű irodalomprofesszorának, kultúrpolitikusának gondolatait ékeli bele a mindennapok forradalmiságáról:¹⁵ „Lendület és kitarítás, illetve a mindennapok forradalmisága, ez az, amit teljes világosságában kell megvilágítani, és nem kell a dolgokat sötét szemüvegen keresztül nézni, elvtársak...” A derűs, kék szemű férfi a zakóval harmonizáló nyakkendőjét tapogatva visszahangozza Király Istvánnak azt az esszéjét, amelyet azért írt (talán a saját vagy a tanítványai körében megismert „anarchista” magatartás ellenében), hogy a fiatalság ne áhítozzon feleslegesen heroikus, forradalmi akciókra, hanem érje be azzal, hogy a közösségi felelősségérzet, a műveltség, az életszínvonal emelése a szocialista korszak aktuális feladata, s ezt vállalni, ezért dolgozni egyenértékű a valamikori romantikus hőstettekkel: „A jól szervezett akció közösségteremtő erő, és igenis a munka frontján helyállni és egyéni példával járni az élen van olyan forradalmi, mint az illegalitás, vagy teszem azt, egy rendszer megdöntése.” Az idézet itt azért „dupla fenekű”, mert nem pusztán az egyik utas gondolatmenete követi Király okfejtését, hanem a „mindennapok forradalmisága” kimondva-kimondatlanul Jókai Anna egész életművének üzenetével áll szemben, akinek szilárd, meggyőző szituáció- és hősteremtése másfajta (nem a marxista-leninista, hanem a keresztény) eszmeiséggel összhangban elveti a szocialista forradalmiság elveit. Innen nézve alapvető tévedések teszik tarthatatlanná Király tételét. (Amelynek közvetett előzménye – egyébként – az evangéliumi gondolat a meghaladott „óembertől” a mindennap meghódítandó „új ember” felé törekvésről.) Ily módon a Király-szöveg idézésével nemcsak *Az együttlét*, hanem az egész Jókai Anna-életmű által cáfolt „ál-igazág” megszólaltatása középponti kontextuális gondolat és játék egyszerre. (A könyv megjelenésének nem lehetett akadály a Király-szöveggel folytatott polémia, hiszen Királyt az MSZMP-n belül is sok támadás érte hol moralizáló, hol népies-nemzeti „eltévelyedése miatt”.)

A Király-idézettel folytatott kettős játék arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a posztmodernre oly jellemző önreflexió (az író többnyire önironikusan hozza szóba alkotó munkájának problémáit, nehézségeit) szinte elválaszthatatlan a vendégszövegek elhelyezésének és funkcionálásának rendjétől. Az első olvasat szintjén ezek az önreflexiók Ladár monológjának részei, abban az esetben például, amikor a villamoson utazva konstatálja: fele úton vannak a temetőbe menet, de a végcéltől még mindig távol: „Egy író mi mindent tudna ebből kihozni, de hát ebben is van valami kezdetleges: a mohóság, rögzíteni, rögtön, mindent, jaj, talán így nem semmisül meg, jaj, nem múlik el véglegesen, és aztán a szájalmas eredmény, a szándékhoz képest talán még a remekművek is szájalmasak.” A következő mondat már direkt játék *Az együttlét*tel, az író műhelyébe bepillantást engedő, bár nem feltétlenül órá jellemző önkomentár formájában: „Ezt az utat is, ha megírná, ami egyébként zseniális ötlet, bár vannak világirodalmi előzményei, mi mindent volna kirekeszteni kénytelen, például akiket meg se látott, s például akik őt meg se látták, vagy mit tudom én, milyen trükkkel szűkítene, bővítene...”

Bármily játékos, önironikus célzások ezek, valamennyire mégiscsak bepillantást engednek az alkotói műhelybe, magát a bepillantást is a játék terébe vonva. „Nem tudnék belenyugodni, ha író lennék, a korlátaimba. Valóban fényhordozó szeretnék lenni. Minél kevesebb segédeszközzel, minél kevesebb fikcióval, minél kevesebb önmotogatóssal. Nem kiárusítani, kiterjeszteni azt a fortyogó, sístergő, gomolygó valamit, ami én vagyok, állítólag, hanem legalább átmenetileg megszüntetni a szubjektumot... és hagyni, hogy a világ, a világ sokfélesége hasson...” Ezúttal mélyenszántó s (minden bizonnyal) nagyon is őszinte a vallomás: Jókai Anna kezdettől szisztematikusan szorította háttérbe önnön személyét, arra törekedve, hogy a világ sokféleségét adja vissza. Fikció (színes és izgalmas cselekmény) helyett maga az objektív tükrözés, hiteles visszaadás szándéka vezette. Mielőtt azonban igazán komolyan vehetnénk e vallomásokat, tudatosodik bennünk, hogy ha éppen szubjektivitását szorítja háttérbe, akkor szabad-e (lehet-e) Ladár töprengéseit oly szorosán az íróhöz kötni? A válasz azonban erre alighanem: igen.

Az irodalmi utalások (pl. a *Nyomorultakra* egy tolvajképű utas láttán, Solvejgre, Juhász Gyulára: „Szeretnék egyszer visszajönni még” stb.) a szöveg intellektualitását is fokozzák, de legalábbis olyan „éber” olvasásra készítetnek, amely nem éri be a cselekmény közvetlen appericiálásával, mert minden kép, szó többletjelentéssel (allúzióval) komplikálja a szöveg recepcióját. Ebben a vonatkozásban az előadásmód sokarcúságát a nézőpontváltás is gyarapítja, de nem egy esetben nyo-

matékosít is a vendégszöveg: „Az indus vendéglátó a vendégtől, miután minden jóval ellátta, így búcsúzik, őszinte szomorúsággal: sajnálom, hogy minden igyekezetem ellenére sem tudtam önt megszeretni...” Ezúttal nincs eligazítás arra vonatkozóan, hogy e történetnek mi a forrása, ám némi távolságot sugall. Amely távolságot az olvasás és megértés egy szempillantás alatt megszünteti. Ugyanis *Az együttlétnek*, sőt talán Jókai Anna egész életművének is alapvető élménye ez: olyan nehézzé elfogadni, megszeretni az embereket, ám ennek igényéről mégis csak nagy veszteség árán mondhatunk le.

Az idézet tehát, bármily frappáns és rövid, mélységes és fájdalmas élettapasztalatot hordoz, egyúttal dinamizálja a befogadást, amely különböző beszédmódok változtatásával is igyekszik fenntartani az olvasó éberségét: „A leírás és az emlékezés, az auktoriális és a személyes közlés, a jelen idejű és az idegen tudatokba helyezkedő beszédmód szüntelen vibrálása maga a szöveg és a jelentés...”¹⁶ Ennek oda-vissza mozgása a legközvetlenebbül érzékitől („ázott egérszag, miért éppen? Hiszen sose szagoltam még ázott egeret.”) a filozófiai általánosításig („Amit szabad a kis ökörnek, nem szabad Jupiternek.”) terjed. A feltételezett autentikus olvasás mindezeket a jelentés- és érzésközvetítő pályákat bejárja, bár nem lehet eltekinteni az egyéni nyelvérték és olvasottság folytán létező különböző szintű jelentéstulajdonításoktól. Nem a megfogalmazás (újabb nyelvfilozófiák által hangsúlyozott) falsifikációjára, meghamisító mechanizmusaira gondolhatni ezúttal, hanem az egymást tökéletesen sosem fedő individuális nyelvi megfeleltetésre.

Az együttlét az író prózája radikális megújulásának, a magyar élet nagy átalakulás előtti átmenetiségének, a posztmodern látás- és szerkesztésmód szomszédságának (és más okoknak) következtében teljesen új műformához vezetett el, minthogy korábbi pályaszakaszainak technikájához ragaszkodva a nyolcvanas évek közepének komplex (közéleti és elbeszéléstechnikai) élménykörét nem is nagyon lehetett volna visszaadni. Mint a „tantörténet” indiai vendéglátója, finom gesztussal ő is elnézést kér olvasóitól, hogy Ladárt és Kamilla nénit sem tudta nagyobb mértékben megszeretni, viszont „irodalmias” idézettechnikával, az iker-regény áthallásaival, az utazás és a levélírás budapesti és jelenkori megfelelőivel, az irodalmi tradíció nagy távlatainak bevonásával tud új és más lenni. Valójában nagyon is hű marad mindenkori énjéhez, de számot vetve egy olyan új korszakkal, amely a régi módon már aligha idézhető meg. A szeretet parancsa s annak időnkénti akadályoztatottsága pedig éppen a posztmodern elbeszéléstechnika ambivalenciáival, sokjelentésű egyértelműségével biztosítja azt a törekeny egyensúlyt, amely csak annyira távolítja el hagyományos elbeszélésmódjától, hogy hű maradjon mindenkori etikus emberképéhez.

JEGYZETEK

¹ IMRE László, *„Felszabadult irodalom?” (Műfajok válaszüjtán a XX. század második felében)*, Savaria University Press, 2007.

² IMRE László, *Egy régi regénytípus újdonságai*, *Literatúra*, 1995/4, 386–401.

³ ALEXA Károly, *Jókai Anna: Az együttlét*, *Kortárs*, 1987/11, 154.

⁴ *Uo.*, 153.

⁵ OLASZ Sándor, *Kortársunk Jókai Anna (Barangolás Jákob lajtorjáján)*, Kairosz, Budapest, 2004, 120.

⁶ ALEXA, *i. m.*, 156.

⁷ RÓNAY László, *Mértéktartó modernség (Jókai Anna: Az együttlét)*, *Új Írás*, 1987/12, 123.

⁸ BÁRDOS László, *Önismeret és beavatás (Közelítések Jókai Anna életművéhez)*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2002, 133.

⁹ OLASZ, *i. m.*, 122.

¹⁰ RÓNAY, *i. m.*, 124.

¹¹ BÁRDOS, *i. m.*, 117.

¹² ALEXA, *i. m.*, 154.

¹³ BÁRDOS, *i. m.*, 126.

¹⁴ *Uo.*, 18–20.

¹⁵ Ez a szöveg utóbb Király tanulmánykötetében is belekerült, eredeti lelőhelye azonban: *Kortárs*, 1973.

¹⁶ ALEXA, *i. m.*, 155.

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

„Kérjük, vigyázzanak értékeikre!”

Az értékfogalom változása napjainkban

Napjaink zűrzavaros világában könnyű ráébredni, hogy a globális felmelegedés, a migrációs katasztrófa, a Föld homo sapiens fajának túlnépesedése és más társadalmi és környezeti problémák háttérben egy jelentős értékrendi átalakulás, illetve egy „értékszerkezeti” válság áll. Nem egyszerűen arról van szó, hogy ma mást tartunk értéknek, mint száz évvel ezelőtt, vagy hogy a különböző kulturális közösségekhez tartozó emberek mást tartanak fontosnak életükben, mint a korábbi generációk, hanem arról, hogy az értékesnek gondolt eszméket, tulajdonságokat, tárgyakat, viszonyokat másképpen tartjuk értékesnek, mint elődeink. Más formában, más működési módban építjük be azokat életünkbe.

A legegyszerűbb példa, hogy az olyan fogalmak esetében, mint például „szabadság”, „becsületesség”, „a boldog élethez való jog”, „haladás”, „egzisztenciális függetlenség (nem kiszolgáltatottság)”, „a tudás”, rögtön megjelenik a „mihez képest?”, „ki szerint?” relativizáló szempontja és mindaz a bonyolult háló, amely átszövi az emberek hétköznapi életét. Nem könnyű manapság olyan fogalmat, személyt vagy tárgyat találnunk, akit vagy amit feltétlenül értékesnek tartunk, főképp, ha az értékeket nem próbáljuk meg átkonvertálni egy olyan általánosan elfogadott mérőeszközre, mint a pénz.

Nincs könnyebb helyzetünk akkor sem, ha annak eredünk nyomába, hogy a különböző intézmények (pl. iskola, média, igazságszolgáltatás, politika, egészségügy) milyen értékeket közvetítenek a társadalom számára. Ha megvizsgáljuk, mennyire „terhelt” az értékközvetítési folyamat (s itt nemcsak a politikai-ideológiai terhekre gondolok, hanem az összes többire, pl. szocializációs, technikai, anyagi), akkor leginkább azon csodálkozhatunk, hogy létezik még egyáltalán értékközvetítés, és léteznek még „értékek”. Amikor a mai fiatalság Toldi Miklóst lúzernek tartja, mert nem volt barátnője, amikor Édes Annában a beleváló underground sztárt látja (persze csak az, aki egyáltalában olvas), akkor fontossá válik, hogy sokat és sokszor beszéljünk az értékteremtés és értékmegőrzés fogalmairól, folyamatairól. Amikor az idősebb generációk politikai és ideológiai irányultságtól függetlenül folyamatosan bírálják egyes művészeti elismerések, díjak értékét, amikor a népszerűség, ismertség hol nagyon pozitív, hol nagyon negatív értékkategória, amikor az egyértelműen pozitív, értékteremtő munkát is támadják, mondván, miért szükséges értékes dolgokat ilyen nagy energia- és pénzügyi befektetéssel létrehozni, akkor bizonyára hasznos, ha beszélünk az érték gondolati, értelmi és érzelmi kategóriájáról. Arról, hogy e fogalom, illetve viszonyrendszer nélkül nagyjából ugyanolyan nehezen tudnánk élni, mint a gravitáció nélkül.

Ezért gondoltuk, hogy a Kortárs folyóirat pályázatot ír ki olyan írásművek létrehozására, amelynek célja, hogy az érték fogalmáról és az értékközvetítés lehetőségeiről, módjairól fontos gondolatokat foglaljanak össze. E számunktól kezdve e dolgozatokat adjuk közre, bízva abban, hogy továbbgondolásra, közös gondolkodásra ösztönöznek, vagy akár vitára sarkallják olvasóinkat.

Thimár Attila

TÓTH GÁBOR**Örök értékek a változó világban**

Az értékek idealitásának és realitásának
filozófiai problémája az egyén és a posztmodern
tömegtársadalom viszonya tükrében

1. rész

TÓTH GÁBOR (1983) Szeged

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány témája a filozófiai értékelmélet diszciplínájához kötődik.¹ Konkrét tárgya az emberi lény által befogadható, illetve elsajátítható – a nyugati eszmetörténet klasszikus korszakaiban kialakult – érték tartalmaknak a posztmodern, globalizált nyugati civilizáció társadalmi szerkezetének tükrében történő elemzése. Elemzéseim fókuszában azon problémák állnak, amelyek a modern individuum és a társadalmi együttélés vonatkozásában releváns értékek viszonyában merülnek fel. Ezek mélyebb feltárása során megmutatkozik, hogy az emberi egzisztencia alappilléreinek megváltozása az ember mint eszes lény tudatosan szervezett és irányított létének alapul szolgáló értékek felismerését és tudatosítását is újjászervezi, ennek révén pedig jelentésüket, tartalmukat és értelmüket is átformálja. Elemzésem az említett problémát általános elméleti keretek közé helyezi, és a modern nyugati eszmetörténet olyan kiemelkedő alakjainak filozófiai életművén keresztül mutatja be, mint Immanuel Kant, Friedrich Nietzsche, Oswald Spengler, Georg Simmel, José Ortega y Gasset és Nicolai Hartmann.

Tanulmányom filozófiai problémafelvetése az alábbi kérdéseket állítja középpontba: Hogyan határozható meg az értékek legsajátabb létmódja? Milyen összefüggés áll fenn egy érték ideális magánvalósága, valamint az empirikus világban megnyilvánuló formája között? Az általánosként és szükségszerűként tételezett érték tartalmakat hogyan lehetséges a modern tömegtársadalomban meglévő, reális emberi tevékenységekkel és világnézeti attitűdökkel összekapcsolni? Az anyagi javak – elsősorban a kapitalista világrend egzisztenciális és etikai vezérelvét jelentő pénz – megszerzésének és felhalmozásának „imperatívusza” enged-e teret olyan filozófiai és világnézeti szempontok érvényre juttatásának, amelyek fókuszpontjában elsődlegesen nem a mennyiségi szempontok alapján egyértelműen leírható materiális értékek állnak? A fenti kérdések teljes körű megválaszolása természetesen meghaladja írásom kereteit. Felvetésüket azért tartom szükségesnek, hogy jelezzem a probléma sokoldalúságát és széles hatókörét. Az emberi létmód társadalmi meghatározottságát e szempont fényében elemezve egy cezúra válik láthatóvá, amely a pusztán mennyiségileg megragadható, az individuum történelmi helyzetének kontingenciája által meghatározott érték szempontok és az időtlen, változásnak és pusztulásnak alá nem vetett lényegiségek régiója között áll fenn. Vizsgálódásaim célja azon kérdés tisztázása, hogy lehetséges-e a technikai haladást és az azzal összefonódó tömegtermelésen alapuló nyugati civilizációban egy olyan élet- és világszemléletet kialakítani, amely az individuum számára hozzáférhető értékek hierarchiájában a szellemi és morális tartalmakat a pusztán anyagi eszközökkel elérhető javak fölé helyezi, és a fogyasztás, valamint a társadalom anyagi gyarapodásának elvével szemben egy, az egyedi létezőket önértékként és morális öncélként tételező, a klasszikus bölcséleti hagyománnyal is összhangba hozható értéktudatot képvisel.

AZ ÉRTÉKEK FILOZÓFIAI PROBLÉMÁJA A MODERN TÁRSADALOMBAN

Egy értékelméleti háttérű filozófiai megközelítés vonatkozásában az a kérdés bizonyul a leglényegesebbnek, hogy az eltérő személyes attitűddel, habitussal és képességekkel rendelkező individuumok összességként értelmezett társadalomban hogyan funkcionálhatnak a tiszta idealitásként,

„örök”, változatlan entitásként felfogott értékek a konkrét, egyedi körülményekben és élethelyzetekben. A társadalmi mechanizmusok és az alapjukat képező értéktartalmak folyamatos változása nem teszi-e eredendően lehetetlenné abszolút és maradandó értéktartalmak tételezését? E problémafelvetéshez közvetlenül kapcsolódik az a kérdés, hogy hogyan lehetséges az értékek létének explicit filozófiai alátámasztása. Az értékek és a szubjektum viszonyának kutatása ily módon egy – a szűken vett értékproblémán túlmutató – ontológiai horizontot is megnyit: a filozófiai gondolkodás klasszikus alappilléreit jelentő értékeknek (szabadság, igazságosság, mértékletesség, méltányosság, tisztesség, szépség) a posztmodern világban bekövetkező felaprózódása, átértelmeződése vagy éppen eltűnése hat az egyének életfelfogására, illetve befolyásolja életük minőségét is: mind-egyik tényezőt egyaránt átformálja. Ebből pedig közvetlenül következik, hogy az individuumok lehetséges összességként értett társadalom egészének felépítése és működése is merőben új fogalmak és gondolkodói attitűd révén érthető meg. Az említett átértékelődési folyamat az ember lényegére irányuló filozófiai reflexiókat is kihívás elé állítja: az újszerű feltételek között az emberi létmód új alapokból kiinduló értelmezésére van szükség. E problémával közvetlenül kapcsolódik össze annak kérdése, hogy tételezhető-e *a priori* megállapított normák olyan rendszere, amelyet a társadalmi közösség minden tagja egyöntetűen elismer és általános érvényűnek tekint. Az értekezésben kiemelt hangsúly helyeződik a modern fogyasztói tömegtársadalom szerkezetének és alapelveinek elemzésére, amelyek elősegíthetik az értékek filozófiai tartalmának, illetve jelentésének a globalizált világ keretei között végbemenő átalakulásának megértését.

A pénz (poszt)modern társadalomban játszott szerepének vizsgálata felhívja a figyelmet az érték és az érdek fogalmának sajátos összefüggésére is, melynek analízise megkerülhetetlen korunk általános összefüggéseinek elemzésekor, mivel a társadalmi interakciók természetét új megvilágításba helyezi. Tanulmányomban a fenti kérdések részletes megvilágítására teszek kísérletet. Ennek kapcsán részletes elemzésekre kerül sor *A pénz filozófiája* című mű téziseire vonatkozóan, amely az európai gondolkodás történetében elsők között teszi közvetlen reflexió tárgyává a kapitalista társadalom belső mozgatórugóit és lényegi mechanizmusait. Az értekezésben fontos szerep illeti meg a modernitás léthelyzetének filozófiai értelmezéseit, amelyekben az individuum és a világ viszonyát a modern technikai apparátus és a hozzá kapcsolódó specifikus létformák szemszögéből vizsgálom: e kontextus központi eleme az Ortega, Spengler és Simmel életművében egyaránt elsődleges problémaként megjelenő válságtapasztalat, amelynek egyik fő oka a valóságot modellező teoretikus gondolkodás és a dolgok tényleges állása közötti ellentét: a lét sokfélesége ellenáll a gondolkodás szintetizáló és egyneműsítő tevékenységének: „A mi világunk azért van válságban, mert a szavak rendje már nem felel meg a dolgok rendjének. [...] Azért van válságban, mert az érzelmek sztereotip kifejezésekre és etikai formulákba fagyasztott definíciói nem illenek a tényleges érzelmekre [...] s mert a társadalmi együttélés szabályai olyan rendpanelekre épülnek, amelyek fittyet hánynak az emberi kapcsolatok tényleges egyensúlyzavaraira.”²

A globalizált világ információs társadalmá által életre hívott sajátos tevékenységek és élethelyzetek az egyének közötti kommunikáció minőségileg új formáit hívják életre, amelyekben az információs technológia működési elveinek és az innováció egyre gyorsuló ütemben megújuló eszközeinek egyeduralkodó szerep jut. E folyamatok lényegileg változtatják meg az emberek közötti interakció természetét, ezáltal az interszubjektivitás új dimenzióit tárják fel: „Ez az elektronikus médiumok használatával megszülető globális közösség-tudat az újonnan létrejövő információgazdaság hatásai által [...] gyorsítja fel napjainkban a globalizáció technológiai és immár gazdaságilag is megalapozott folyamatát.”³ Elemzésem gondolatmenete itt közvetlenül kapcsolódik Spengler, Ortega és Heidegger technikakritikai elméleteihez. E gondolkodók fő filozófiai tézisként fogalmazzák meg, hogy a technikai apparátusnak a mindennapi életbe történő mind nagyobb mértékű behatolása az individuumnak a környező világ tárgyaival kialakított viszonyában és interperszonális kapcsolataiban is döntő változásokat eredményez: a hétköznapi valóság tárgyaihoz való hozzáférés módja egyre könnyebbé és egyszerűbbé válik, miközben az egyén egyre kevésbé érti azon dolgok lényegi természetét, illetve működésmódját, melyekkel kapcsolatba kerül. E tendencia a személyes és a közösségi szférában egyaránt az elidegenedés és az elszemélytelenedés térhódításával jár együtt.

A posztmodern kor adottságainak az emberi létmód klasszikus elvek szerinti filozófiai értelmezésével való összevetésekor egy markáns oppozíció rajzolódik ki. Alapvető tény, hogy a jelen folyo-

nosan változó, új és sok esetben előre meghatározhatatlan formákban kibontakozó társadalmi viszonyai az emberi létmód gondolati megragadásának radikálisan új formáit hívták életre. Minden jel arra mutat, hogy a posztmodern valóság lényegének megértésére törekvő gondolkodónak végérvényesen le kell számolnia az abszolút érvényű magyarázatok kialakításának eszméjével, mivel az adott feltételek között bebizonyosodott, hogy működésképtelenek: „[A világ] szakadozott, kizökent, hajdani koordinátáitól megfosztott világ, miként kanonikus koordinátáitól megfosztott rendszer az a nyelv is, amelyet a művész felhasznál.”⁴ E kijelentés rámutat, hogy a társadalomfilozófia, az etika és az esztétika hagyományos fogalmi készlete nem elégséges ezen összefüggések megragadásához és értelmezéséhez. Az e problémára irányuló reflexió feltárja azt az áthidalhatatlannak tűnő „szakadékot”, amely az emberi létmód filozófiai értelmezésében az antikvitástól egészen Hegelig terjedő, az ember és a világ lényegének vizsgálatakor a valóság lezárt, harmonikus egészként történő értelmezésére támaszkodó, évszázadokon át paradigmaként érvényesülő gondolkodásmód és a posztmodern jellemző szemlélet között áll fenn. Ez utóbbit elsődlegesen a töredezettség, a befejezetlenség, a bizonytalanság és a statisztikai valószínűség jellemzi, amely útját állja az abszolút érvényű magyarázatoknak. E jelenség legerőteljesebben a gazdasági átalakulásban és az azzal összefonódó társadalmi folyamatokban nyilvánul meg.⁵ Tanulmányom egyik célkitűzése annak bemutatása, hogy a tárgyalt szerzők egyéni gondolkodói attitűdjeiktől függetlenül egyaránt beleütköznek a fenti problémába, és a végső válaszról egyöntetűen le kell mondaniuk.

Az egyik legjelentősebb kortárs esszéista, Umberto Eco elsősorban az esztétikai tapasztalatot vizsgálva mutat rá az egyetemes formák és narratívák eltűnésére. Hangsúlyozza, hogy a posztmodern realitás terepében a befogadó és a mű viszonya, valamint a szubjektum és a világ közötti összefüggés analóg módon szerveződik: mindkét problémakör legfontosabb eleme a megismerés és értékelés tárgyát képező valóság diszkontinuitása és töredezettsége. Amellett érvelek, hogy e kritérium az értékprobléma teljes horizontjára kiterjeszhető, és egybevág a hagyomány által rögzített erkölcsi elvek, társadalmi normák megváltozott természetével, amely mind az emberi lét, mind a világ általános szerkezetének metafizikai értelmét új alapokra helyezi. A filozófiának ennél fogva le kell mondania arról, hogy a szubsztancia fogalmát egységesen érvényes princípiumként alkalmazza: „A diszkontinuitás lett mind a tudományokban, mind a mindennapi életben korunk alapfogalma: a modern nyugati kultúra végérvényesen hatályaon kívül helyezte a kontinuitás, az univerzális törvény, a kauzális viszony, a jelenségek előreláthatóságának klasszikus koncepcióját. Nem kívánja tehát a világ teljes rendszerét általános képletek alapján egyszerű és határozott fogalmakkal definiálni.”⁶

Vizsgálódásaim elsődleges célja a következő kérdések és a velük kapcsolatos filozófiai problémák elemző megvilágítása: Milyen összefüggés lelhető fel az értékek, az érték mivolt metafizikai értelemben vett idealitása és a pénznek a modern kapitalista társadalomban játszott szerepe között? E funkció szerepe és rendeltetése az értékeket egyéni cselekedeteik során különböző módokon felismerő, elsajátító és alkalmazó individuumok közötti formális viszonyokra, az értéktartalmak minőségi különbségeinek mennyiségi kiegyenlítődéssé, nivellálására irányul. Ezek megértéséhez elengedhetetlen a nyugati világban a 19. század közepétől egyre jelentősebb szerephez jutó modern tömegtársadalom alapjellemezőinek vizsgálata, amely az emberi létmód valamennyi aspektusának radikális megváltozását idézte elő. Ehhez alapvető jelentőséggel bír Gustave Le Bon tömegelmélete, amelyet *A tömeg lélektana* című munkájában fejt ki. A modernitás fokozatos kibontakozása új társadalmi, gazdasági és kulturális feltételek megteremtődésével járt együtt, amelyek az emberi létmód alapszerkezetét is megváltoztatták. Ahogy Le Bon írja: „Korunk egyike azoknak a kritikus időknek, amikor az emberi gondolkodás a kialakulás útján van. Ezt [...] két alaptényező alkotja. Az első azoknak a régi vallásos, politikai és társadalmi nézeteknek lerombolása, melyekből művelődésünk elemei származnak. A második radikálisan új gondolat- és életfeltételek megteremtése a modern tudományos és ipari felfedezések alapján.”⁷

A nyugati ipari forradalom előidézte átalakulások nyomán kialakuló modern nagyvárosok fejlődése olyan feltételeket teremtett, amelyek alapjaiban változtatták meg a művészetnek a megelőző történelmi korokban rögzült státusát, illetve az egyénnek a műalkotásokhoz való konkrét viszonyát. Az emberi lét egésze olyan új feltételek közé helyeződött, amelyeket a nagyváros fizikai és szellemi közege teremtett meg. Georg Simmel a nagyvárost, illetve az urbanizált életvitelt elemző tanulmányában pontos meghatározását adja ennek az új életmódnak: „A nagyvárosi személyiség pszichológiai

VARGA PATRICIA MINERVA, Gleccser Óvárban, 2015; Hvar szigetére vágyók, 2010

VARGA PATRICIA MINERVA, A végtelen vállalása, 2016; „Vállalod-e a végtelent?” (C. G. Jung) 2015 II., 2015

VARGA PATRICIA MINERVA, Utazás és Napvilág 2015 VII., „Posztumusz humusz” (Ratkó József), 2014

VARGA PATRICIA MINERVA, Két nap alatt, 2014

VARGA PATRICIA MINERVA, „Vállalod-e a végtelent?” (C. G. Jung) 2015 I., 2015

alapja a külső és belső stimulusok gyors és szakadatlan változásaiból adódó állandó idegizgalom fokozódásában keresendő.”⁸

Látható, hogy az élet minden területén észlelhető intenzitásnövekedés olyan szempontok megjelenéséhez vezetett, amelyek a megelőző időszakokban teljességgel hiányoztak az ember és a világ sokrétű kapcsolatából. Simmel a modern individuuum életstílusának egyik kulcskategóriájaként emeli ki a nagyvárosi ember gyökértelenségét, ami abban nyilvánul meg, hogy az egyén mindennapi ügyleteit kizárólag a megélhetés számszerű paramétereinek rendeli alá. Ily módon a kalkulatív életszemlélet az egzisztencia egészét áthatja, és nem hagy teret a személyiség morális, illetve esztétikai dimenziójának kibontakozásához, belső gazdagodásához: az egyéni életmód sivárabb és egysíkú lesz, ezzel együtt be is záródik önmagába. Mindez azt eredményezi, hogy az egyén életének minősége egy állandó, viszonylag alacsony szinten reked meg: elveszíti az újdonságok élményszerű átélését és bensővé tételét biztosító nyitottság képességét, szellemileg kiüresedik és eltompul. E folyamat az önmagától és a világtól történő teljes elidegenedésbe is torkollhat, ami azt mutatja, hogy az emberi lény elfeledkezett létezése eredeti forrásairól.⁹

A német gondolkodó által kidolgozott értékfelfogás alapját egy ontológiai alapú elhatárolás képezi, amelynek értelmében az emberi megismerés hatókörébe tartozó valóság szerkezete két, egymástól természete szerint elkülönülő szférára osztható: az egyik a „lét” vagy realitás birodalma, a másik az ettől merőben eltérő tulajdonságokat hordozó értékek terrénuma. A két szegmens viszonyának legfőbb jellemzője, hogy nem adható meg semmiféle olyan közös alap, amely létszerkezetükre tekintettel összekötné őket. A természeti univerzum mint a létezés mindent átfogó egysége teljességgel közömbös az ember által létrehozott társadalmi viszonyokkal szemben – beleértve az azokhoz kötődő erkölcsi, valamint esztétikai formákat. „Azt, hogy tárgyak, gondolatok és történések értékesek, pusztán természeti létezésükből és tartalmukból sohasem olvashatjuk ki; értékek szerinti rendjük teljesen eltér a természeti rendtől.”¹⁰ Simmel e tézise kétségkívül jelentősen hatott Nicolai Hartmann ontológiai megalapozottságú értékfilozófiai rendszerére. Simmel és Hartmann filozófiai gondolatrendszereikben egyöntetűen amellet foglalnak állást, hogy az értékek ontológiai értelemben egy önálló létszférát, az objektív szellem birodalmának egy aspektusát reprezentálják, amely létére és természetére nézve független a rá irányuló szubjektív megismerő, illetve értékelő aktusoktól. A lét (a tárgyak, dolgok összessége) és az értékek „világa” között eredendő ontológiai cezúra húzódik: a két létrégió szerkezete és természete független egymástól. Simmel és Hartmann filozófiai módszereinek közös alapja abban ragadható meg, hogy a lét totalitására történő ráirányulást a spekulatív gondolkodás belső mozgatórugójaként tartják számon. Ebből következik, hogy mindkét szerző filozófiai gondolkodásmódját egyöntetűen jellemzi a szisztematikus szemléletmód iránti határozott elköteleződés, amely érvek megformálásában és a gondolatmeneteiket vezérlő fogalmak használatában is tükröződik.

A vizsgált szerzők filozófiai koncepcióiban kiemelten fontos szerep jut a 20. századi filozófiatörténet egyik legfontosabb mozzanataként számon tartott fenomenológiai megközelítésnek, amely az európai bölcsélet történetében Edmund Husserl névéhez köthető. Ezen elmélet szerint az értékek mint ideális lények vagy formák valódi tartalma a „lényegszemlélet” (eidetikus módszer) útján tárható fel. A Heidegger által kialakított – és husserli gyökerekből táplálkozó – fundamentál-ontológiai megközelítés az emberi létmód valamennyi aspektusát fenomenológiai alapon értelmezi. Ennek nyomán az ember egy egészen különleges szerkezettel bíró létező, aki azonban minden más létezőtől abban különbözik, hogy érti a létet, viszonyul hozzá, ezáltal nyitottá válik.¹¹ A nyitottság követelménye és az alternatíva nélküli, zárt válaszok elutasítása mint ismeretelméleti és egzisztenciális alaphangoltság az értékekhez történő megértő viszonyulás egyik alapfeltétele. Ezen attitűd gyakorlása elvezet a megismerés és a megértés rögzített struktúráinak felbomlásához: a statikus egzisztencia dinamikussá válik, amely az individuuum részéről folytonos értelemképződéssel és új perspektívák képződésével, valamint egymásba történő áthatolásával jár együtt. Ebben a helyzetben a megismerő, értékelő és cselekvő, vagyis a világban aktív tevékenységet végző egyénre különösen nehéz szerep hárul: az *a priori* kijelölhető „életparaméterek” hatályon kívül helyeződése megköveteli, hogy egy teljességgel bizonytalan területen keressen támpontokat.¹² A szubjektum voltaképpen egy köztes állapotban, a szubsztancia nélküli átmenetiség stádiumában van, amelyben cselekedetei lehetséges következményeit minden törekvése dacára sem képes előre jelezni. Egész jövőbeli sorsa múlhat az adott pillanatban meghozott, az adott helyzetben legalkalma-

sabbnak tűnő döntésein. E ponton az etikai gondolkodás egyik fundamentumaként tételezett szabadságprobléma rendkívüli hangsúlyt kap, mivel a választási lehetőségek pluralitásának terében az individuum magányosan és elszigetelten áll: önmagának kell saját maga számára kijelölnie személyes élete „menetét” és megteremteni az ahhoz szükséges feltételeket. Magától értetődő, hogy a személyiség kiteljesedését számos akadály és kudarckétség nehezíti: a saját szabadságába „belevetett” ember értékkiteljesítő önmegvalósítása könnyen fordulhat át önelvesztésbe vagy önpusztításba. A környező világba behelyezett egyén számára további nehézséget jelent, hogy az elemi életfeltételeit biztosító társadalom működésmódját antagonisztikus tendenciák, értékkülönbségek vagy éppen radikális értéksemlegesség jellemzi. Ebben a helyzetben az adekvát tájékozódáshoz autonómiára és a felelős döntéshozás magasán fejlett képességére van szükség. Ennek megszerzése hosszú és nehéz folyamat, amelynek során az értékek elsajátítására törekvő szubjektum sok nehézséggel találja magát szemben: „Az egyén nehezen érti meg, hogy természetes, sőt szükségszerű a különböző értékrendek egymásmellettsége, s ebből fakadóan az egyes közösségek és egyének gyakori értékbizonytalansága.”¹³ E gondolatmenetek is jelzik, hogy a toleranciát, a nyitottságot valódi elvként, etikai követelményként megjelenítő társadalmi ideál érvényre juttatása, illetve ezen eszménykép jelentőségének hangsúlyozása a modern és a posztmodern életvilág jelenségeit és törvényszerűségeit elemző filozófus számára fontos kihívást jelent.

A szubjektum számára feltáruló valóság értelmének és megítélésének relativitása a zárt és rögzített értelem-egész problematikus voltáról tanúskodik. Vizsgálódásom egyik legfontosabb módszertani elve, hogy a megismerő és értékelő szubjektum számára a megismerés tárgyain keresztül feltáruló valóság értelem-vonatkozását összekapcsolja az érték-meghatározottsággal. Ebből következik, hogy a megismerés és a megértés aktusaihoz értéktartalmak kapcsolódnak: egy értelemmel felruházott entitást és ezek összefüggését szükségszerűen értékhorozóként kell elgondolni. E ponton épül be írásom tematikájába az értékprobléma konkrét társadalmi, illetve társadalomfilozófiai aspektusa, amely felvet egy nagyon fontos kérdést: kijelölhető-e az etikai normák és szabályok olyan rendszere, amelyet az adott társadalmi szerkezet minden egyes tagja abszolútként és megváltoztathatatlanul ismer el? Általánosságban a probléma gyökere abban a viszonyban rejlik, amely az értékek szférájának idealitás-jellege és a mindennapi valóság működése között áll fenn.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹<http://plato.stanford.edu/entries/value-theory> (letöltés: 2015. december 21.)

² Umberto Eco, *Nyitott mű*, Európa, Budapest, 2006, 313.

³ *Értékválság – értékváltás*, szerk. KARIKÓ Sándor, Áron Kiadó, Budapest, 2004, 174.

⁴ Eco, *i. m.*, 313.

⁵ „A társadalom egy szabályozott, állami irányítás alatt lévő monopolizmussal jellemezhető kapitalizmusból áttér egy szabályozatlan (»disorganised«) struktúrába, amelyben nagyobb a verseny, kevésbé szabályozott a rendszer, és jellemző rá a posztmodernizmus egyik vonása, a kulturális fragmentáció.” <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/ujkormanyzas/BugovicsZ.pdf> (letöltés 2015. december 29.)

⁶ Eco, *i. m.*, 258.

⁷ Gustave LE BON, *A tömegek lélektana*, Belső Egészség Kiadó, 2002, 9.

⁸ *Városszociológia*, szerk. SZELÉNYI Iván, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973, 252.

⁹ E probléma széles hatókörét mutatja, hogy a 20. század első felében alkotó jelentős – és jelen tanulmányban közvetlenül nem tárgyalt – európai gondolkodók csaknem kivétel nélkül vizsgálódás tárgyává tették. Lásd többek között Heidegger „Akárki” (*Das-Man*)-elemzését, Freudnak a modern kultúra irracionálisáról és a személyes élet értékeit zsákutcába vezető vagy elpusztító hatalmáról szóló fejtegetéseit vagy az abszurd camus-i fogalmát.

¹⁰ Georg SIMMEL, *A pénz filozófiája*, Osiris, Budapest, 2004, 19.

¹¹ *Értékválság... i. m.*, 58.

¹² *Erkölc és változás*, szerk. CZIRJÁK József, JÁVORSZKI András, SZABÓNÉ GONDOS Piroska, Kaposvár, 1994, 151.: „Az egyén [...] egyértelműségekre vágyik, biztos fogódzókra. S ez a vágy a mai világban teljesen illuzórikus.”

¹³ *Uo.*, 11.

PAPP OLÍVIA, Egyedtűl, 2006

PAPP OLIVIA, *Varázsló kerije*, 2008; *Beszélgető állatok*, 2008

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

NOVOTNY TIHAMÉR

Hieroglif mesék, személyes mítoszok

Papp Olívia zománcművész kiállításáról

Általában szeretem valami személyes megfigyelésből, élményből indítani írásaimat, ám a bevezetőnek ezt a hangnemét most elhagynám. Elhagynám, mert Papp Olívia zománcművésznél ezerszer jobban ismerem az édesapát, Kőrösi Papp Kálmán festőművészt, akivel igen sok mély, egészen az álmok és az érzelmek világáig hatoló őszinte beszélgetésben volt már részem. Vele kapcsolatban tehát meg mernék kockáztatni egy olyasfajta közvetlenséget vagy bensőségességet, amelyet Olívia esetében nem, mert ennek híján ez a szerep nem lenne sem udvarias, sem hiteles.

Közben azért azt is el kell áruljam, hogy Olívia édesanyja Edvi Illés Aladár [1870–1958] világot járt festő-grafikus, az egykori Képzőművészeti Egyetem nemzedékeket oktató tanára rokonságához tartozik. Kiállító művészünk tehát mind apai, mind anyai részről egészen rendkívüli géneket örökölt, amelyek legalábbis részben felelősek azért a kiáradóan gazdag, színes és fantáziadús képi világért, amelynek egy kamaratárlatnyi szeletével az Adeline Galériában is találkozhattunk. A Papp Olívia-féle vizuális világ azonban – mint képuniverzum, mint szemléleti egész – mégiscsak jóval bonyolultabb lelki, szellemi, személyiségbeli és kulturális összetevők eredménye, túlmutat a kézügyességért felelős géneken. Apa és lánya kapcsolatából annyi mindenestre egyből észrevehető, hogy mindkettőjüknél kiemelt jelentőségű a dolgok, fenomének, események és teremtmények csillogközi szerepeltetése. Olívia esetében például minden kicsi és nagyobb forma, minden megalkotott parány és színszigetből összeízesített megnövelt méretű geometrikus-organikus tárgy és lény a világegyetem kozmikus hátterének viszonylatába kerül.

Különösen a modern művészet absztrakt irányzataiban, de például a középkori keresztény festészetben és az ortodox ikonművészetben is létezik ez a dolgokat, absztrakt jeleket, elemeket, jelenségeket, tárgyakat, szenteket, angyalokat a teremtett világ egyetemleges tengerében vagy szféráiban lebegtető, úszkáltató szemlélet. Kandinszkijnál, Giottónál és Rubljovnál például ez a levitáltatás, ez a lubickoltatás nem az elkülönülés, nem az elszigetelődés és nem is a szétesség kifejeződése, hanem épp ellenkezőleg: a megbonthatatlan összetartozás, a részeknek valamiféle teremtő és gondviselő akarat szerinti, gravitáción túli erőterbe, imaginárius egészbe kerülése.

Ez a szemlélet, ez a gondolkodás persze egyaránt asszociálja bennünk a víz, a tenger, az óceán vagy a levegő, sőt a kozmikus végtelen képzetét is, amelyben úsznak, lebegnek, repülnek, összeállnak és szétválnak Olívia folytonosan születő és átalakuló fantázialényei. Ám ilyen értelemben ez a vizionáriusi, ez a látnoki magatartás felébreszti bennünk a „tudattalan óceánjának” azon metaforáját is, amelynek feneketlen mélységéből szinte megjósolhatatlan gyakorisággal és milyenségben bukkannak fel és merülnek alá ezek a csodaképződmények.

Békés világ ez. Nincsenek benne agresszív elemek, fenyegető, gyilkos ösztönmegnyilvánulások, egymás megsemmisítésére törő akaratok. Nyugodt, önmegmutató társalgásokat, „szeplőtelen fogantatásokat”, jó értelemben vett szofisztikált, kifinomult diskurzusokat, kiegyensúlyozott testbeszédeket, mozdulatpillanatokba épített szent bölcselkedéseket tapasztalni a képi teremtmények között.

Papp Olívia zománctábláin nincsenek az ember-állatlényeit, látszólag indoklás nélküli formáit, tárgyait, eszközeit korlátozó előírások, ellenben vannak olyan rejtett, függőlegesen és ívesen (boltívszerűen) meghúzható visszatérő kompozíciós erővonalai, illetve alig-szimmetriái, amelyek köré fűződnek, rakódnak, ízesülnek absztrakt-organikus motívumai. Képein minden, ami lehetséges, az

Adeline Galéria, Budapest, 2016. január 6–23.

valami boldog önfeladásban valósul meg. Munkáiban minden, ami test, ami lélek, ami szellem, az önálló formát kap, majd az állandó szétválásban és összeállításban újra és újra átváltozik és átalakul valamiből valamivé. Ily módon a nehezen meghatározható és körülírható testrészformái lélekrészformákká, lélekrészformái szellemrészformákká, szellemrészformái testrészformákká minősülnek és rajzolódnak át. Mi több, színes képződményeinek ez a rendkívül ösztönösen és felszabadultan kezelt folytonos metamorfózisa adja zománcainak legfőbb varázsát.

Emberszerű állatlények és állatszerű emberlények, bioformák és fantáziatárgyak szabadulnak, szöknek ki a keze alól, és cseperednek fel a fantáziája által, a néző pedig a kötetlen asszociációk valóságfelettségében áll vagy lubickol megigézve.

Papp Olívia képi világa az alakváltó *sürrealizmus*, az elbeszélő *irrealizmus* és a fantasztikus *díszítőrealizmus* ötvözete, kereszteződése. Hieroglif gondolkodása mögött réges-régi mesék és mítoszok, emberi történetek és az alkotó magánmitológiai húzódnak meg, ezek adják képírásának a szövetét, kötőanyagát.

De könnyen belátható, hogy a tudat alatt működő klasszikus, modern és jelenkori művészettörténeti toposzok, minták és modellek ugyanúgy irányítói művészetének, mint a háttérben meghúzódó hasonló meghatározottságú képszerkesztési elvek. Vizuális világa tehát önálló karakterű, de korántsem rokontalan jelensége a kortársi képzőművészetnek. A példákat hosszasan sorolhatnánk az említett Vaszilij Kandinszkijtől Jorge Camachóig, Joan Mirótól Yves Tanguy-ig, Ujházi Pétertől Borgó György Csabáig...

A művész nő technikájával kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy mindig egy-egy parányi tusrájzból indul ki. Ezeket nagyítja fel, de csak a meghatározó kontúrvonalakat viszi át a zománcfelületre. Majd ezután – egy szokatlan hasonlattal élve – úgy égeti ki lemezeit, mint más a süteményeit, csak az ő „tésztaí” sokkal díszesebbek lesznek, mint másokéi, mert nem egyszerre, de sokszor ki-be téve alakítja, módosítja, színezi alaplapjait.

Ugyanakkor azt kell mondanunk, hogy Papp Olívia a ráérzés ösztönösségével ragaszkodik a zománc technika közvettségéhez, bár alkotás közben valószínűleg használ előre elkészített színmintákat is. Mindent összevetve: ő fest a zománcal, és ez a különös a művészetében. Mert pontosan ez a fáziseltolódás, ez a késleltetés inspirálja, termékenyíti meg a fantáziáját. Ezt úgy lehetne kellően érzékeltetni, ha elképzelnénk, hogy egy olajfestő csak akkor tudná folytatni a festés műveletét, ha már előjöttek, előhívódtak az előzőleg felrakott színei. Ezért joggal vetődik fel bennünk a kérdés: vajon Olívia miért nem fest vászonra, hiszen az valószínűleg könnyebb út lenne számára. Vajon azért-e, mert ötvös szakon végzett a Képzőművészeti Gimnáziumban, s ez a világ ösztönösen vitte a zománcművészet felé? Vagy inkább azért-e, mert a világért sem akarná siettetni a magában érlelődő-fejlődő szín- és formaéhség-evolúciónak várandós folyamatait?

A választ jelen pillanatban nem tudjuk megadni, ám ez a titok is csak növeli Papp Olívia alkotásainak rejtélyességét.

PAPP OLÍVIA (1971) Budapest

PAPP OLÍVIA, Festőnő, 2014

PAPP ENDRE (1967) Vindornyalak

PAPP ENDRE

„Helyére kerül végül minden”

Vári Fábián László: Ereimben az idő

Jellemző vonása Vári Fábián László költészetének, hogy verseskötetei válogatásokat foglalnak magukba. A *Széphistóriák* (1991), az első gyűjtemény óta minden könyvben az új darabok mellett jelentős hányadot foglalnak el a már korábbiakban könyvformátumot látott versek is. Ezek tematikájuk vagy egy aktuálisan fontosnak érzett tulajdonságuk miatt sorolódnak ciklusokba. A versek amolyan „vándorok”, újracsoportosítva kerülhetnek egymás mellé, alkalmi egységet alkotva. Nem csupán az új opusokkal találkozunk az olvasó kézbe véve az éppen aktuális könyvet, hanem mindig e költészet praktikusán tálalt esszenciájával.

Miért e „redundancia”?

Nem csupán az évek alatti szűkös verstermés és a jelenlét szükségének paradoxona magyarázza. A régiséghez való viszonyulás miatt is cselekszik így Vári Fábián László. Költőként azt a benyomást kelti, hogy még a romantika előtti szerephez, a tanulást és a mintakövetést becsben tartó poeta doctusi alapálláshoz kapcsolódik. A versírás számára mesterség. Követi a formai előírásokat és a hagyományos elvárásokat, az adott keretek minél mívesebb kitöltésére törekszik. Versmanufaktúrája avatott kezű mestere ő. Lassan dolgozik, gondosan alakít. Műhelyéből „kézimunka” által készült egyedi darabok kerülnek ki. Könyvei is olyanok hát, mint egy kézműves „tisztaszobája”: kiállítva benne a portéka, az éppen teljes életmű. Egyes darabok valamiért előre vagy kiemelt polcra, akár az ablakba állíthatnak, mások hátrább sorolódnak, esetleg a szekrény mélyére kerülnek, újak találják meg helyüket a kollekciónban – megvilágítva vagy takarásban, de ott az egész!

Az első pályaszakasz munkálkodását összefoglaló – amelyet a szovjet éra szellemi leszorítottsága és a lírikus személyes háttérbe állítottsága egyformán jellemez –, a még 1992-es *Kivont kardok közt* mellett talán Vári Fábián László legfontosabb – az eddigi legterjedelmesebb, sok új költeményt magába foglaló – verseskötete a mostani, az *Ereimben az idő*. A költői „beérés” kötetének is nevezhető. Letisztult, sajátta formált hang, szemléleti bölcsesség, arányosság és kedvteli poétai játék jellemzi. Megannyi személyes vallomás alakítja összetéveszthetetlenül „Vári Fábián-ossá”.

Négy ciklusba sorolódnak a művek. A kezdő verscsoportban költői önképek, összegzések, lét-szemléleti számvetések sorakoznak alapvetően az elégia hangulati kikötőjében partot érve. Jelentős opusok: *Ereimben az idő*, *Fekete rímek*, *Az alagút végén*, *Ítélet*, *Az angyal és a hold*, *Már ma éjjel*, *Aztán visszatért*, *Tarts meg*, *Végül*, *Képeslapok Genovából*, *Ráolvasás*, *Napfelkelte*, *Eljön értem*, *Az asztalon pompa* illeszkednek az időben minduntalan visszatérő téma: az emberi élet értéke és méltósága, a halállal való szembenézés megszólaltatói közé.

A téma természetesen többféle viszonyulást is megenged. Az *angyal és a hold*ban amolyan szarkasztikus változatot eredményez. Telesírja a sztratoszférát, „hogyan Istenem, mi lesz veled”, állítja magáról, a „bús bolondról” az éjszaka szenvedője. S szánandó állapotának oka: az internet anonim, álneves bátrinak kommentjeit olvassa, s félti a bőrét, mert azt veszi észre, hogy „nyiszálják nyakam a fészukon”. Az öngúny oldja a szituációt:

*Nincs annak semmi sorja:
a szerelmet rég nem gyakorolja,
csak emlékeit dajkálgatja,
nevelgeti a vén gigász.*

Igazi drámát hordoz azonban a *Már ma éjjel*. Túlvilági látogatás kísérői lehetünk, ahol a fiú találkozni akar elhunyt szüleivel. A bekopogtatás amolyan hetyke, Vári Fábián-os: „A csillagkapu alatt megállok, / mutassátok, mi van mögöttem?” De durván rászólnak – „Kuss legyen már!” –, mert az égben is razzia van: egy nyíri zsvány elkötötte az Isten lovát – micsoda akasztófahumor! Mégis megtörténik a viszontlátás, amely szíven ütő döbbenetet okoz: „megláthatom, ha azt akartam, / apám s anyámat rabruhában”. Örök sorsa a szülőknek a rabság. S nem véletlen a „csillagkapu” mögötti látvány. Szovjet munkatábor ez, kenyérsorban állnak az „üdvözültek”. Az anya vak jósként jövendöl szörnyűséget, s félti fiát az üldözőktől, akik az életére törnek. Mit tehet az üldözött? Legjobb, ha szülőjére hallgat: „De imádkozz, mert már ma éjjel / elkérhetik a lelkedet!” Párversként állítható e mellé az *Aztán visszatért*. Egy régi – harminckilenc márciusi – árvíz riadalmas emlékéből növeszti fel az életben maradásért folytatott küzdelem vízióját. A család, a nagypapa és az anya haláltusája elevenedik meg az irgalmatlan pusztításban. „Kiválóan” ért a tragédia fokozásához a költő. Mert mi a túlélés távlata?

*Anyám felsírt, a sodrony nyiszorgott.
Aztán visszatért belé a lélek...
Maradék élete kilenc nap kóma.
Már csak a viszontlátástól félek.*

Van, hogy úgy érzi, idegen lélek szállja meg testét és elméjét, szavait „halomra vágja”, agyát pásztázza. Oltalomnak a könyörgés marad az irgalom atyjához (*Magányomat magamra*).

Az időszödő verselő szájáról már leggyakrabban a fohász rebben. Képeslapokat küld Genovából, ahol bábeli forgatagot lát, a tenger szennyet hullámszik, s fennáll a lehetőség, hogy „egy reggel majd csadorban kel fel a nap”. Itt hát az ideje, hogy az Úr cselekedjen. A *Fekete rímek* Babits Mihály *Fekete országának* mintájára alliterál, s borítja gyászba a tájékozódás horizontját. Három dolog képes csak ellentételezni: a hófehér galamb, a lágyabb poézis és a Megváltó öt tiszta sebe. Programozóként is megjelenhet a versben az Úr. Fiának Földre küldése nem más ekként, mint a rendszerhibát javító újraprogramozás (*A Gikhon partjain*). A teremtés- és megváltástörténetnek a lelketlen és mechanikus technikai világgal való egybejátszása kétségtelenül elidegenítő hatású. Bizonytalanságot, illetve bizalmatlanságot sugároz.

Az önmentés lehetősége villan fel az *Ítéletben*. „Zúdult alá a ciános oldat”, írja a költő, beazonosíthatóan a tiszai ciánszennyezés környezet- és élővilág-romboló katasztrófájára emlékezve. Mint ha azt akarná mondani a „kimért, kemény hóhérlégényeknek”, hogy úgy kell nektek, hát csináljátok, s állig begombolkozva, testetlen és árnyatlan lényekkel áll odébb. A *Földről régóta* is ezt a rezignált hangot viszi tovább. Benne van a keserű létfelmérésben az „együtt Uramisten!” kétségbeesése mellett – „teremtőm ne terhelj jobban / rakd meg szögekkel szívemet / mielőtt utolsót robban” – a Földről való elszökés groteszk utánisága is:

*jönne bár már egy úrleány
kinek csak hozzám lesz köze
szívem a diadém homlokán
és fotocellára jár öle
nyakamra ezüstitű kerül
vonyíthatok az úrbe fel
milyen lehetett emberül
a Földről régóta semmi jel*

Az *alagút végén* vacogtató és egyben reménytelen világvégét mutat meg – madáchi láttatással. Olyan végállapotot, ahol a lelkek fázva összegömbölyödnek.

Érdemes a maga egészében idézni egy páratlan darabot, egy képverset, a *Ráolvasást*:

A
 FÖLD
 FOGANT
 É L E T E T
 MIKÉNT AZT
 ISTEN AKARTA
 ÉLET KELTETTE
 NEMEK SZERELMÉT
 SZERELEM TÁPLÁLTA
 SZÉP VÁLTOZÓ VILÁGÁT
 A VÁLTOZÓ VILÁGBAN
 ELFAJZOTT SZERELEM
 NEM TUDHAT NEMZENI
 KÉPTELEN SZÜLNI
 FIÁT FELFALJA
 MEGRONTJA
 LÁNYÁT
 KÍNOK
 NÉLKÜL
 HOZZA
 VILÁGRA
 RENDELT
 HALÁLÁT*

*„Aki e nyílhegyet magának megszerzi, fölmondja a reggeli-esteli imával, annak magva sohase szakadjon, lánya ne legyen se meddő, se céda, lábas jószági hízzanak kővérrre! Földjének halmai-völgyei láttán gondoljon egyre csak szerelmes párjára, s arra, hogy tudhattak ezt-azt a vének.”

Különös szertartásra hívnak a sorok: antitézis és szintézis feszül benne egymásnak – a versben és a toldalékban. Gyónás lehet ez a fekete ima, amely leveheti a rontást a megrontott emberfiáról? Csakhogy az áldás csupán kísérszöveg... Van az a pillanat a líra magyarázatában, amikor fenn kell hagyni a hangsúlyt. Ez az!

Elégikus megnyugvás következik be, mikor az „énekes koldus” vezeti el a „madárlelkét” az *Eljön értem* áhítatában. S az „esztéta modernség” esztétikája, a minden látványnak és tárgyi elemnek a kifejezés szépségében való poétikus feloldódása teljesedik ki *Az asztalom pompa* panorámájában. Az ősz természeti analógiájában válik érzékletessé az Istennel történő találkozásra elkészült ember utolsó vágya:

*Perceit pergeti, elfogy november:
 harminc nap, s lejár mandátuma.
 Nyomul mögötte a vén dac-ember –
 jöjjön el királya, karácsonya!*

A depresszió és a kétség árnyaival szemben mondja:

*Ülök a toronyban
 hét halállal szemben,
 mögöttem hét jövő.
 Mondd, melyik az enyém?*

*Hagyd lelkem egy kócsag
 szájába lehelnem,
 ó, idő ódon ága,
 tarts meg, jó remény!*

(Tarts meg)

A *Végülben* mint Balassi-reinkarnáció szól: „Egyik fejem babám ölében, / másik egy török kopja hegyén.” Ilyen az, mikor nagyvonalú magával a költő, ha már mester szintre jutott az „azonosságiparban”! Miért ne lehetne egyszerre szerelmesként és hősként több helyen? Erősz és Thanatosz labdázik a koponyákkal – kezdetektől ezek a líra távlatai. S azonosító jegye ez a látóhatár e költészetnek is. És testamentuma – nincs szüksége többre – csupán egyszerűen szép:

*Helyére kerül végül minden,
végül – tán nem lesz tűzözön.
Végül egy öngyilkos függőcinke
megürült házába költözöm.*

A következő ciklus elnevezésével – *Halál ellen* – is kifejezi a kapcsolódást. A megírás ideje óta már meghalt barátokhoz szólnak a versek, vagy emlékeznek régebbi alkotókra, illetve köszöntenek sorstársakat. Költői szó hangzik el a kis házi panteon emlékezetes alakjaiért és a tiszteletbeli baráti kör tagjainak.

Gazdag ciklust szentel a vers általi megszólításoknak. Az eddig említettek mellett vers szól Nagy Gáspár (*Útravaló*) és Utassy József (*Az Úr kegyelmének*) emlékének. *Szent a föld* címmel reagál a maga poétikus módján a Nyirő József újratemetése körüli mizériára. A halálban való hazatérés megakadályozása – a klasszikus dráma: az antigonéi gond, a halott eltemetésének követelménye – fokozza a – Vári Fábián László költészetében markánsan végighúzó – tragikus láttatást, a halálban is száműzött egykori író szájába adva a szót:

*Nagyot böffen a csőcselék,
bendője potyával teli,
s bár magam vagyok a megrabolt,
most koponyám követeli.*

*Apostol voltam én egykoron,
ím az utolsó intelem:
ha árendát kérnek síromért,
te fizess meg nekik, Istenem!*

Egy Görömbei Andrásnak ajánlott, páros rímű, dallamos versben (*Jégangyal*) a jég hozza magával a rontást – forma és tartalom disszonanciáját létrehozva. Az önbiztatás („még van miért, hát véd magad”) itt a jövőbe vetett hit támasztéka. E motívumot használja a Fekete Gyulának tisztelgő látomásos vers is, a *Jég és korbács*. A jég dülása a vegetatív természetet érte, az igék viszont már humán szenvedésről tudósítanak. Hiába az égi „áldás”, az Úr „jégkommandója” sem képes „táborbontásra” bírni a látót. A halott apa kiballag a vízió erejével misztikussá-meseivé alakított „régizémeszőre”, s aranyvesszőkből korbácsot fon fiának. Istennel kellene hát megívni. S az élet-, kozmosz- és boldogság-szimbólum, a kert lehetne a tere e küzdelemnek. Virágfejekből gyermekfejek lesznek, s el kellene űzni az árnyakat, hogy „Anyjuk szörnyszívét / ha megnyitja az álom, / angyali fehéren / jöjjenek elő”. A vers jelentésköre – az ajánlás megnevezettjéhez híven, aki a népesedés ügyének egyik első apostola volt e honban – az abortusz szörnyűségére vetül rá. Ám a legfelsőbb elleni lázadás megszegyenítő, túlságosan is kétségbeesett és emberi. A záró sorokban – „De rám veti szemét, / ki földrészeket renget, / s a magnéziumfényben / elfog a sírás” – egyszerre foglaltatik benne a tehetetlenség lefegyverző érzése és az elementáris hatalommal szembeni megrendülés érzése.

Béninek, azaz S. Benedek Andrásnak, a régi barátának ajánlotta *Ítélet után* című versét. Ez tulajdonképpen a közös sors lírai foglalatja. Kozmikus, keresztényi, mitikus és misztikus motívumok egymásba szövésével eleveníti fel a háború, a rabság, a kényszerű elfojtottság és hallgatás időszakát. Mégis megacélozva, a jövőre nyitottan foglalhatja rímbe a közös bizakodást:

*Delelt már nyakunkon a penge.
Szívünk azóta kőkemény.
De tengeranyánk méhébe rejtve
Lüktetni kezd a költemény.*

A dal formát és a halál témáját választja a *Nyolcsorosok* is. A népdal kifejezőkincséből és József Attila-i motívumokból merítve siratja el és avatja szellemiekben tápláló forrássá.

Keserű elégíát ír a hatodik ikszbe lépő Jánosi Zoltán nyíregyházi professzornak (*Sóstói úti fák*). A címadásban tetten érhető Kosztolányi-allúzió egyfelől itt is afféle „hova repül az ifjúság?”-féle melankóliába hajlik. Ám az *Üllői úti fák* „szanzonszerűségét” szerencsére elkerüli, s erotikus utalások – már megint a népköltészet segít a képtalálásban: „ösgyepet szántani – lenne csak jó!” – vitalitással telítik a verset.

A *Mitosztöredék*ben egy természeti ornamentikával ékesített és az elválás fátumának beteljesedését lírai szépségbe oltó szerelmi történetet küld Antall Istvánnak. Kutlán András festőnek a *Sikoly és sóhaj* – mint Kárpátaljáról feltörő elemi életmegnyilvánulás – szól a kedvelt hármastagolásban. A népdal formai hagyományára hagyatkozó, ám a ma pokoli hatásait – „a jelek újabb romlást mutatnak” – verselő első egységet egy miniatűrbe foglalt léthelyzetjelentés követi: „csörtet már felém a sebzett vadkan”, s a népballadák sejtelmes, borzongató világát felelevenítve, egy a barátnak szóló kiszólással zárul a kompozíció. *Vers a halál* ellen, írja a hetvenéves Hajdu Lajosnak – bár az életmű, a sok szobor, no és a sok kupa bor mellett nem sok vigaszt talál a riasztó halállal szemben.

A Kilencek költőcsoportosulásához való érzelmileg és poétikailag is motivált ragaszkodása fejeződik ki a „hetvenkedő” Oláh Jánosnak szóló *Attól fogva* című köszöntőben. Az egyéni üdvösség áhítása mellett a hunok felmentő seregére várás a nemzeti mitológia reményelvét is megcsendíti. A magyarság közel- és félmúltjának tapasztalatát foglalja össze a sorstestvériséget hangsúlyozva Jókai Anna „nővéremnek” a *Jó, hogy az éjjel* című opusban. Egy félelemmel, veszteségekkel, erkölcsi romlással terhelt század felmérése történik meg, a félelem leküzdése, a történelmi igazságszolgáltatás, talpra állás reménye kimondásának optimista végkicsengésével.

Ha meg kellene nevezni egyetlen reprezentatív verset, amely azt a kitüntetett feladatot kapná, hogy a jövő antológiáiban képviselje Vári Fábrián László költészetét, nos, az a *Változatok a halotti beszédre* lenne. A „Zoltán fiamnak” ajánlással ellátott költemény valódi összegzés: benne foglaltatik egy családtörténet keretében a lírikus pátriájának sorsa, a történelem menete, amely beárnyékolta saját és felmenői életét, s kirajzolódik általa a személyes világlátás tragikuma. A címválasztás is jelzi, hogy az első magyar nyelvemlék ősiségéhez kapcsolódik műfajában, ezáltal húz évezredes, sőt, a bibliai allúzióval az idők kezdetétől induló szemléleti ívet. Jó érzékkel állítja párhuzamba a konkrét életvilágbelít a fogalmival: a fogyatkozó erdőséget a családfával. Azonos látványba foglalja az első áldozatul esett embert, a Föld katasztrófáját sejtető ózonlyukat és a mennyországot, azaz a mítoszt, a valóságot és az eszkatalogikust. A halállal szemközt állva, amolyan végső számvetésként íródik a vers. Az archaikus és a modern ismeret, a korszerű technika magától értetődően jelenik meg a versbeszédben, a tűzáldozat mellett helyet kapnak a gének és a computertomográf is. A família története a magyar történelembe ágyazottan ölt alakot. A szabadságharcos hagyomány, a kolera pusztítása, a hős fiú toposzzerű figurája, az országvesztés, az ellenség szerepe, a kivándorlás és idegenné válás – nemzeti múltunk egy-egy sorskielölő karója. Mintha Ady *A szétszóródás előtt* című versének illúziótlan továbbgondolása lenne a *Változatok a halotti beszédre*. „Minket korszakok tűz-dühe nem edzett / S fölolvastt a világ kohója / S elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – jövendölte az „utolsó magyar” 1914 januárjában. A ma költője keserű összegzésben, szürreális, lázas látomásban rögzíti a történelem végét. A legsúlyosabb fenyegetés a magvaszakadás, a kihalás, amely az isteni terv megvalósulását keresztezi. E múltbeli háttér előtt szólal meg az alanyi vallomás. Belső harcról, megnyugvásról, megállapodásról, illetve olthatatlan életvágyról, fellángoló vitalitásról beszámolva. S a kitérő ember azt adhatja csak, mi a valója: az egész énjét, minden szenvedélyét öntené a versbe. Ám a „meghurcolt tudat” kacatjai, az élet tapasztalatai és a megszenvedett tudás deformálják az alkatot, torzzá, groteszkké teszik az alkotó munkáját. A külső hatás egyértelműen negatív, mert a létezés is mostoha. S ami a papíron marad, a „vérszennyes piktogramok”, a „vers-abortátumok” csak áldozatok: maradványai, emlékfoszlányai egy lehetséges teljességnek. Lehetetlen hát az azonosság poétikus kifejezése, igaza van a szkeptikusoknak? Korántsem, hiszen a gondosan komponált vers, a megnevezés és láttatás művészi ereje mond ennek ellen. Maga a költészet győzi le a kétségbeesést és a felszámolódást. A kifejező szépsége, az avatott beszéd a halál ellenszere. Ha így lehet róla beszélni, akkor éppen a semmi fullánkját tépi ki, lényegét oltja ki a poéta – aki Vári Fábrián László.

Lágyabb énekek követik a megidézéseket, esetenként Szabó Lőrinc, máskor Babits Mihály lantját újrhangolva, de az önirónia ércesebb zengését sem nélkülözve. Érzékeny szerelmi vallomások,

merengések állnak a sorban, „hol hárfá, hol cselló” hangján felcsendülve – csupa finoman formált, szép vers.

Kócsag-dalok elnevezéssel Szabó Lőrinc motívumaira írt érzékeny és gyöngéd vallomást. „Hogy szólhatnék hozzád méltó módon?” – íródott le a soha el nem mondott kérdés a *Mire vagy jó* című versben. A szerelemre hangolt citerán zavartan tapogat az ujj: a szavak cserbenhagyják a bókolni készült. A *Csendesülj, pulzusomban* a hezitáló dalnok választja, lelkiismerete tanácsára, inkább az álom menedékét. Ebben a lírai darabban figyelemre méltó a szerelmi motivika gazdagsága. Szinte blaszfém, mégis éteri a „felhőkből néz felém / női szép krisztusom”, pajzán a „kincsesház kapuja”, s erotikus tartalmú az angyal és a kócsag is.

A *Pasztorál* címével nem teljes összhangban – hiszen hol itt az idill? – dévaj szerelmi látomást foglal magába, ám hangsúlyosan álombeli az erotikusan fülledt szituáció, hat kis cicivel, „ínséges” ölekkel. Ami valóságos: a szétdúlt lélek és a tehetetlenség bánata.

*Ne nézz rám, kis kudrihajú kurva,
delejedtől védve már szívem,
de lelkem, akár hátsód, szét van dulva,
lebukok mint nap, túl a vízen.*

Megkésett vallomása feleségéhez, amelyben hűtlensége vétkét gyónja meg, mindazonáltal a lemondás kényszerét – nincs semmi tragikus felhang! – keserű eleganciával párosítja:

*Mert mintha trónjához láncolt volna
valami barbár szerelem-isten,
aki csak okádta rám a rontást,
hogy azon helyben elveszítsen.
Magamhoz tértem, de a férfierőm...
Vétkeim felmérték... Ez lett az ára.
Hogy kereszténynek is hitvány lettem,
bocsásd meg, örök asszonyom, Klára.*

Hasonlóan jár el a költő a *Van-e még* című versben, ahol az alcímben jelzi, hogy ez alkalommal Babitscsal borongana. Csúcsra járatta a poétai eszköztár: elégikus a hangulatfestés, fegyelmezett, dallamos a verselés, elővezettetik az örök mintákat követő animitás, átlényegülés, őz bőrébe bújás, mégis kiérződik a kifejezésből a keserű irónia, amely mosolyt csal az olvasó arcára:

*Hiszen ha lehetne! Ha szűnne az az átok!
Kilenc hetes böjt sem lenne drága érte,
hogy a hasztalan levetkeztetett lányok
felkorbácsolt vére csillapodjék végre.*

*Válaszféle dereng a messzi szemhatáron,
száll felém, mint hazavágott buzogány,
s az éj falára már tűzzel tetoválom:
az ölelés képesség, de nem tudomány.*

A *szép test hangszer* is hirdeti egy nyolcsorosában:

*hol hárfá hol cselló
ezt pengetni király
amazt ölelni jó
ha időváltozás
sajdítja lőtt sebed
ha béna a vonód
inkább elő se vedd.*

Ne legyenek kétségeink: az intimitás efféle kitarulkozásához, a férfi önbecsüléséhez nélkülözhetetlen fegyver beroszdálódásának eme imponáló könnyedséggel történő megéneklése is eszköz. Ha valahogy beszélni lehet erről, akkor így – egyébként szánni valóan kacagtató is lehetne (mert gonoszak az emberek, persze). Ekképpen viszont? A sors egyik utolsó csapásának kitért inggel, csupasz mellkassal való fogadása!

A *Már megint a régi* című versben a másik nemhez kötöző ambivalens viszonyt elemzi. A női princípium a bűnbeesés okozója. A Paradicsom idilli rendje – „Az volt valami! Polgárnak lenni / Párádisumnak házoában.” – bomlik fel a kígyóval is kokettáló „női testek” miatt. A saját fizikumává egyszerűsített feminitás a nyers biológiai kényszerűséget szemlélteti. A személyes megszólítás, a társhoz forduló vallomás opponálja ezt: „Azt hiszem mégis: amióta szerelmed kenyeréből ettem, / azóta tudom, mi vár a mélyben, / s milyen ott fent a fellegekben.” Az intimitást általános egzisztenciális élménnyé emeli.

Kifejező egyszerűségben, érzékletes tömörségben szinte fokozhatatlanul is képes szólni a dalnok:

*Harmadszor fordult már
miattam a kocsi
kedves édesanyám
lelkemet hozza ki
hitelesíttesse
violapecséttel
adja össze aztán
a tavaszi szélllel.*

Az igazi meglepetés a záró szakasz: a *Versek a Lúdas Matyiból*. Az ördög bújt a poétába, aki e helyen csak a derű óráit számolja. Frivol humor, pajzán ötletek, borhoz és lányhoz szóló dicséretes szórakoztató formában – a lírai könnyedség és elegancia gyöngyszemei. Íme a remekbe metszett verskoszorú: *Bandába gyűl, Kata-strófák, Északi románc, Népdal, Lehoztak a vizek, Ha leszállván a nap, Udvarló ének (a magyarkanizsai Vándorkulacshoz), Nem kenyerem, A díj, Őszi panaszok, Ha majd a halál (Csokonai után – nagyon szabadon)*.

A rímhányás, rögtön rendhagyóan, kezdődhet például egy sörverssel:

*Ha megszállja gyomrom
a füstölt-főtt csülök,
nem csírázik a vers,
sört iszom, s hülyülök.*

*Gyengélkedni is rest
ilyenkor szellemem,
bandába gyűl a szó,
s megindul ellenem.*

(Bandába gyűl)

Természetesen van példa arra is, hogy a szerelmi örömmel ölelkezik a szesz megváltásígérete. „Most bódítson a bor! / Szememre szoknya hull” – olvashatjuk a *Ha leszállván a napban*. De arra a fékevesztett állapotra is találunk idéznivalót, amikor a lélek feje búbjáig elmerülne egy gödrös arcú kínálta mézes aszúba:

*Bárcsak ne lennék még
így megállapodva
rá tudnék én kapni
drága sok borodra.
Kezem ha remegne,
szalmaszálon szívnam.*

*Jaj, mit is beszélek?
Törjétek el pennám!*

(Lehoztak a vizek)

Óh, áldott kétértelműség! Be jól jön, ha sikamlós a téma!

Az ütemező, páros rímes *Kata-strófák* önfeledt, sikamlós játék – még a férfiúi képesség birtokában. Párverse az *Északi románc*. Szabó Irénke – „rossz nyelvek szerint Szlrénke”, kinek popójára pikkely nőtt – sikertelen elcsábításáról értesülhetünk belőle, s szánhatjuk a poétát páratlan balszerencséje okán. Zrínyivel való esetét firtatja a szirénnek végül. Vesd össze: *Adriai tengernek syrenaia!* A barokk esztétika sugalma szerint – a latin kifejezés jelképes, költőt jelent – Szabó Irénke érintetlen maradt alakjában rejtett jelentések várnak feltárára? Mily roppant távlatok bontakozhatnak ki az interpretáció homályos egén! Nos, most ennek nem járunk utána.

Kiöregedett, „avarérett” bájú utcalány panaszait „dolgozta fel” az érző szívű költő Petőfi-motívumokat „balladaként elkeseregve” az *Őszi panaszok*ban. Explicit utalásain nincs az az irodalmi kékharisnya, ki el ne pirulna. „Szólna a szél frivol fuvólája”, zengi a dalnok, ha egy „édenutáni dögölt délutánon” némi somlói kerülne, s hajtaná őt újabb szerelembe (*Szólna a szél*).

Lássunk egy lehetséges méltó választ elgyengülésre, sírba hanyatlásra:

*S ha majd a halál mellém fekszik,
fog-e majd nekem kelleni?
Csak ne legyen túl hideg a lába,
s legyenek kedvemre mellei.*

(Ha majd a halál)

Befejezésként pedig következzen egy groteszk életkép a 21. századból, Magyarhonból:

*Súlyos bronzplakett.
Némi pénz, pia jár vele,
és másnap reggel sem fáj
az ünnepelt alfele.*

(A díj)

(Magyar Napló, 2015)

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Jánosi Zoltán: Vállamon bárányos éggel

Nap, 2015

Nagy László születésének 90. évfordulójára Jánosi Zoltán egy több mint hatvan szerzőt felvonultató antológiát állított össze. A változatos műfajokba sorolható mintegy hetven írás között találunk a költő előtt tisztelgő verset, néhány művész barát visszaemlékezését, hosszabb-rövidebb cikkeket és tanulmányrészleteket. Jánosi pályaeértelmező szemléjének szinte kivétel nélkül minden darabja utánközlés. Ez azonban egy gyűjteményes válogatásnak természetesen nem róható fel, főként annak tükrében, hogy még az egyes Nagy László-monográfiák is lényegében változatlanul – az újabb kutatási eredmények bedolgozása nélkül – jelenhetnek meg akár egy-két évtized elteltével is.

Kettős célt valósít meg a könyv: egyrészt maga is részese a kultuszalakításnak, másrészt a költő lírapoétikájával és kánonban betöltött helyének újraértékelésével foglalkozik. A szerkesztés arányosságát illetően támadhatnak aggályaink. Amíg ugyanis sikerült egyensúlyba hozni a kultusz tanúsító-émlékező perspektívájából értelmezhető, a személyes érintettség hangján szóló írásokat és az irodalomesztétikai szempontokat érvényesítő kritikai vizsgálódásokat, addig hiányolhatjuk az életmű befogadástörténetében végbemenő hangsúlyeltolódások és dilemmák teljesebb körű bemutatását. Véleményem szerint a válogatás lehetett volna nyitottabb, ha tetszik, provokatívabb is, és hely(e)t adhatott volna a kultuszépítésbe nem illeszkedő, sőt akár a pikírt megjegyzésektől sem tartózkodó véleményeknek is. Annál is inkább, mivel maguk a beválogatott szövegek részletesen kitérnek ezekre.

Korántsem biztos tehát, hogy szétfeszítették volna az antológia egységességét, az egyes fejezetek kérdésvetéseit az olyan markáns fenntartásokat megfogalmazó tanulmányok, mint például Hekerle Lászlótól az „Ördög már veletek”. Kísérelt Nagy László kései költészetéről (1986), Kálmán C. Györgytől a *Mi a bajom Nagy Lászlóval* (1989), Nyilasy Balázstól a *Kritikus töprengések egy jelentős*

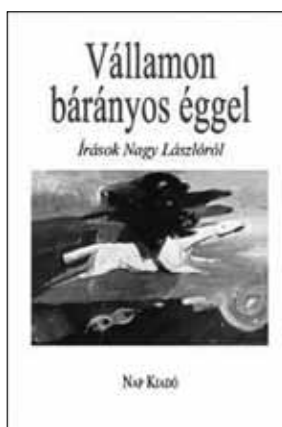
költőről (1986) vagy szintén tőle *A sorsvállaló én két-féle poétikája. Dsida Jenő: Nagycsütörtök, Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet* (2011). A könyv egységes szemléletét ad abszurdum még Odorics Ferencnek *A nagy szerelmi átvitel. Ki viszi át fogában tartva Nagy Lászlót a túlsó partra?* (1997) című, meglehetősen dekonstruktív, szoros versolvasata is tovább tudta volna árnyalni, mivel éppen azt példázza, hogy Nagy László költészete mennyire sokrétű és termékeny értelmezési lehetőségeket rejt magában.

A befogadástörténet íve pontosabban kirajzolódna, ha Jánosi mindegyik monográfiából – a teljesség igényével – közöl egy-egy tematikusan kapcsolódó részletet. Gondolok itt Tüskés Tibor *Nagy László pályaképe* (1983) vagy Kiss Ferenc *Írások Nagy Lászlóról* (1993) című, a kötetből kimaradt munkájára. Vasy Gézától – egy iszkázi emléknapon elhangzott beszéden túl – lehetett volna valamit *Nagy László-könyvéből* (1995) is idézni. Tarján Ta-

mástól is talán szerencsésebb lett volna a *Nagy László tekintete* (1994) című tanulmánygyűjteményből kölcsönözni, mint csupán kéziratból közölni egy kritikailag kevésbé érdekes, bár kétségkívül nóvumot jelentő elemzést a *Hét vers Kondor Béla képeihez* ciklusról.

Fenti észrevételeimet részben magyarázza a tény, hogy az óriási szakirodalom adekvát megrostálása eleve lehetetlennek tűnő vállalkozás. Az utószóából tudjuk, hogy a költő életművéről – a többszer-

zős tanulmányköteteket is számítva – eddig 16 könyv látott napvilágot, amely önmagában több mint négyezer oldalt tesz ki. Jánosi a 2000-ben *Havon delelő szivárvány* címmel szintén a Nap Kiadó jóvoltából megjelent pályaeértelmező kötetből kiindulva, az azóta eltelt tizenöt éves hiányt pótolandó szemelvényez. Választásai zömmel a kilencvenes évektől egészen 2015-ig terjednek. Ez összhangban áll a szerkesztés vállalt célkitűzésével, hogy reprezentálja az életmű lezárulása után fel lépő fiatalabb irodalmárnemzedéket is: Ekler Andrea, Falusi Márton, Nagy Gábor, Szentmártoni Já-

nos és kiemelten Soltész Márton valóban izgalmasan érvel Nagy László korszerűségének megítélésében. Csak sajnálhatjuk, hogy az Írószövetség Nagy László-évének záró eseményeként 2015 novemberében tartott konferencia – jelesül Falusi Mártonnak *A nyitott mű esztétikája Nagy László lírájában* című írása – már nem képezhetette a válogatás tárgyát.

A kötet számos írása tanúsítja, hogy Nagy László költői örökségének kritikai értékelése napjainkban is teljesen ellentétes nézetek kereszttüzében áll, a tárgyszerűsége törekvő, konstruktív szakmai vita azonban még várat magára. Még ha Jánosi a profetikus hangoltságú küldetéses-képviselési lírát elutasító, egyszersmind a termékeny bizonytalanságot és többértelműséget hiányoló interpretációk közlésétől eltekintett is, kétségtelen, hogy biztos kézzel választott egy majdani számvetéshez nélkülözhetetlen szövegeket Görömbei And-

rás (1992) nagy-, illetve Tolcsvay Nagy Gábor kismonográfiájából (1998).

A monográfiaszerzők közül Tolcsvay Nagy kritikát is megfogalmaz, például amikor „Nagy László költészetének 19. századiságáról” beszél, vagy arról, hogy „hiányzik belőle a reflektáltság”. N. Pál József dolgozata viszont nagyon is reflektálnak, a kort néven nevezőnek tartja ezt a lírát, sőt a pálya utolsó évtizedében „egyáltalán nem a megkérdőjelezhetetlen magabiztosságot” érzékeli.

Alapvetően más dimenzióba helyezheti Nagy László-képünket Jánosi Zoltán saját, nagyszabású tanulmánya, amely szerint a költő életműve példaszzerű szervezéssel kapcsolódik a Latin-Amerikából kiinduló posztkolonális irodalmi vonulathoz. Ez az okfejtés túlmutat(ni látszik) már a vita keretein, egyúttal pedig hozzájárul ahhoz, hogy – bár nem teljes körű, de – átfogóbb betekintést nyerjünk a Nagy László-recepció jelenlegi kérdésirányába.

STURM LÁSZLÓ

Bertók László: Firkák a szalmaszálla

Magvető, 2015

Bizonyos, hogy Bertók László egyik Múzsája a formaihet. A nyolcvanas évek második felétől „három az ötödiken” szonettel véglegesítette helyét a kortárs költészet élvonalában. Volt később egy haikus korszaka is. És mindkét pályaszakasz tanúsította, nemcsak a hagyományos versalak elevenítette meg a költő alkotóerejét, hanem az alkotóerő is a versformát: a szonetsorokat rövidebbre, „magyarosabbra” vágta, a haikut pedig megrímelte, összefűzte. Jöttek aztán (újra) a strófabontás nélkül egybefolyó versek. A *Pénteken vasárnap* (2010) kötet végig három versszakos, jambizáló költeményeket tartalmaz, ezekből jut még egy ciklusnyi a 2014-es *Ott mi van?* kötetbe. Az *Ott mi van?* utolsó harmadát viszont már a *Firkák a szalmaszálla* darabjai töltik ki (ugyanezzel a címmel). Ezek egészültek most ki, és váltak önálló köteté.

A *Firkák a szalmaszálla* új formaötlete a kétsoros vers. A cím két sort fog össze (a szótagszám nyolc és tizenkettő között váltakozik – egy versen belül mindig azonos –, és mindig értelmezhető ütemhangsúlyosként, például gyakori a felező tizenkettes). Kilenc ilyen kis szösszenet kap egy ösz-

szefogó címet, tizenöt kilences egység pedig egy még átfogóbbat (mondjuk, cikluscímet). Három ciklus van.

Többnyire nehéz lenne eldönteni, miért épp azt a kilenc kétsorost fűzte egybe a költő, és miért pont abban az egymásutánban. Legalább annyira talányos a kapcsolatuk, mint amennyire értelmezik egymást. A talány, a rejtvénytől már eleve a választott formából is adódik. Mit lehet elmondani két sorban? Na persze, itt már vigyázni kell, mert minimum kétfelé ágaznak a lehetőségek. Bizonyos kérdéseket ilyen terjedelemben csak sejtetni, felvilágitani lehet. Másrészt azonban kínálkozik az epigrammaszerű véglegesség is. Bertók él mind a két eséllyel. Ugyan a kihagyás, a sejtetés az uralkodó, de fel-felbukkannak aforizmaszerű életbölcsesek, megfigyelések.

Az ilyen rövid forma (lásd még például a haikut) fokozottan ki van téve a sablon, az irodalom alattiság veszélyének. Hogy nincs elég tere költészeté emelkedni. Hogy túl nagy szerepet játszik az olvasó hangulata: mi képes éppen megérinteni. A versikék egybeszerkesztésének mindenesetre megvan az a

lélektani hatása, hogy vonzóbb a szemnek, mintha halmazként szembesülne a darabokkal, könnyebben túllép az ember az őt kevésbé megérintő (olykor: tényleg kevésbé sikerült) darabokon, és inkább előbb, mint utóbb biztos talál magának valót.

A versek alaphelyzete az öregség (a kötet Bertók nyolcvanadik életévében jelent meg), a szenvedés és az emlékezés. Jelentéktelen apróságok keverednek életbölcsekségekkel, remény és reménytelenség, lemondás és „csakazértis” űzi egymást. Az emlékekben pedig két korszak elevenedik meg leginkább, a boldog gyerekkor és az ÁVH börtönében töltött idő.

A kétsoros nem mindig tud költészetté emelkedni, írtam, de néha még csak jelentésig sem, tesszem hozzá. És többnyire még ezekről a darabokról se mondana le az olvasó, hiszen néminemű közlés eleven marad még így is. A sóhajszzerűség. És minden „öszikéknek” talán ez a lényege. Az erőtlenség, a kiüresedés belátása, elfogadása: „Ami volt röptető felesleg, / felkelésre, lefekvésre elmegy” (*Felesleg*). A resignáció nyelve uralkodik, pont, hármaspont, kérdőjel zárja a mondatokat, fehér holló a felkiáltójel.

A sorsalakítás imperatívuszát felváltja a kénytelen-kelletlen megadás (*Helyett*: „Dráma, eposz, regény, önéletrajz helyett / két sorra teszed föl végül mindenedet?”). Legfőljebb a megadás mikéntje, mibenléte lehet még kérdéses. A veszteség válik alapélménnyé. Ám mögötte föl-földereng valamiféle értelem: hátha van távlata a múltának is, sőt, talán az elmúlásban nyílik meg a lényeg. Mindent vagy semmit? Hiteget vagy biztat a reménység? „Egész-ség? Fele-ség? Semmi-ség? / Vereség? Nyereség? Mi a vég?” (*Mi a vég?*)

Visszatérő motívum a rész és az egész, a minden és a semmi. Az egész a szenvedésben részeire szű-

kül, és sodródik a semmibe (*Pártosodnak*: „Ahogy pártosodnak testedben a részek, / részenként vesztel el lassan az egészet”). Vagy átlényegül a mindenbe? Bertók őrzi a reményt, legalábbis így értelmezhető, hogy a semmi erősebbnek bizonyulhat a valaminél, illetve a minden és a semmi sokszor átfedi egymást: „Ha megpróbáltad már, hogy mi a semmi, / tanulhatod a valamit feledni” (*Fejlődés*); „Betemeti a tudatot a semmi. / Minden van. Nincs mire emlékezni” (*Minden van*); „Fekszik. Égig lát az ablakon át. / Boldog. A semmiben érzi magát” (*Boldog*); „Kifelé az időből, befelé a térbe... / Lehet, hogy egyszer csak rálátsz az egészre?” (*Lehet, hogy?*).

Bertók a maga módján búcsúzik az életét meghatározó irodalmi hagyománytól is. A kötet végén külön kiemeli a szövegeibe épített idézetek szerzőit. Dante, Villon és Shakespeare kivételével mind magyar. Vörösmarty hiánya – akiről könyvet írt – jelzi, nem teljes a névsor, de azért körülbelül kiadja a legsajátábbnak érzett tradíciót. Talán az se véletlen, hogy leggyakrabban Adyt és József Attilát idézi. Hátul nem jegyzi, de szintén nagy szerepet kap még a *Biblia*. Főleg a *Prédikátor könyve*, amely, tudjuk, a hiábavalóságok hiábavalóságaként mutatja az életet, ám az kevésbé köztudott, hogy a hívő értelmezés – természetesen – túllép ezen, és csak egyfajta életre vonatkoztatja a sommás ítéletet. Tehát a *Biblia* által is remény és reménytelenség egyszerre válik jelenvalóvá.

A költő saját helyzetét, életét értelmezve nemcsak öregségre, testi szenvedésre lát, hanem a környezetet, a társadalom, a politika állapotaira is. És az sem túl szívderítő, ha akarjuk, akár párhuzamot is állíthatunk föl egyén és környezete között. A társadalmi látélet ugyancsak lehangoló. „Nem boldog a magyar” – foglalhatnánk össze Krúdy szavaival. Sőt, „mint oldott kéve, széthull nemzetünk”, mehetnének tovább Tompával. Bertók nem fogalmaz meg ilyen sommás ítéleteket, inkább csak egy-egy tünetet mutat be, összességük azonban megengedi akár a fentebbi következtetéseket. A köznapi és politikai marakodások, csalások, frázisok, a nyers önérdek mögött fölsejlik a bíráló alapjául szolgáló eszmény: a közösség és a kipróbált értékekre alapozó kultúra igénye. A közösség helyét azonban átvette a szerkezet (*Frakció*: „Együtt vannak, ahogy a szerkezet / egyben tartja az alkatrészeket”). Közösségi háttér nélkül nincs érett személyiség sem, csak alkalmazkodó bizonytalanság: „Szaporáz a lázas döntésképtelenség, / a mindent vagy semmit, s a jaj, hogy mi lesz még” (*Lázás*). (Pedig: „A kitárt ajtón-e? Vagy át a tú fokán? / *Választani tudni a legfőbb adomány [Merre?]*.) A pénz veszi át az irányítást, a dogma (*Vaksi*: „Hiába mondd meg neki az igazságot, / ha azt sem hiszi el, amit maga látott”), az élvezet, a rövid távú érdek hazárdtsága. A jelenre, a sablonra, a könnyebb útra szűkülő világban elvész a távlat: az otthonos valóság. És véle veszik az önismeret (*Turista*: „– És a kannibálok? Vannak még? Sokan? / – Ó, mind megettük őket már, uram”), vele veszik a kultúra (*Utca*: „Könyvesboltból kocsma... Jazzklub, bár, sörözők... / *Itt vannak a spájzban...* S nem orosz, nem török”).

A modern világ jelképévé (és tudjuk: valóságává) válik a mindent elárasztó zaj, amely több vers visszatérő témája. Például: „Hajnali négyig zsidongnak, hahotáznak. / Jaj azoknak, akik csak aludnának” (*Kocsma melletti*); „Azoké csak, akik más utcában laknak? / Meg azoké, akik engedélyt kiadnak?” (*Kié az utca?*, 3). A szerkezet logikája fölébe kerekedik az alapvető emberi szükségleteknek, normalitásnak. Az emberi közösség az esetenkénti udvariasságra és a magánéleti szerencsére korlátozódik: „Nem érdekel már, hogy a járdán megelőznek, / de ha tudsz, kitérsz még a szembejövő nőknek” (*A járdán*); „Vénülést nem lehet visszafordítani, / de lassul, ha fékez melletted valaki” (*Forma X*). Ám még ez is elég lehet, hogy megmentsük a lelkünket:

„Aki megmozdulhat, sírhat valakiért, / az ne kiabáljon, hogy hiába élt” (*Dünnögő*).

Öregség, Európa, magyarság egyszerre jelzi, közelít a vég: „Szeleket táncoltató sétatéri fák, / vége a bálnak? Döndül? Bezár a világ?” (*Döndül?*). De a végben talán a kezdet: „Európa, te vén spiné, de jó volna, / ha egy tüzes bika megint elrabolna” (*Európa*). Majd eldől, miben áll a cél. Addig is marad az út: „Ne azon filózz, hogy megérte, nem érte... / Megszelídítetted. Felelős vagy érte” (*A tanulság*); „Amikor látja, hogy hiába keresi, / döbben rá, hogy ez, a keresés élteti” (*A keresés*). Persze, az irány az fontos, a legfontosabb: „Nem az a kérdés, van-e tengerünk, / csak az, hogy akkor miért süllyedünk?” (*A kérdés*).

PÉCSI GYÖRGYI

Ferenczes István: Arghezi ← Ergézi

Hargita Kiadóhivatal, 2015

A 2015-ös év román–magyar irodalomtörténeti szenzációja Ferenczes István filológiai, oknyomozói kutatásának az eredménye, amelyet most kétnyelvű, román–magyar kötetben is megjelentetett a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal (román fordítás: Bartha György).

Ferenczes István hosszas nyomozás után kiderítette, dokumentumokkal bizonyította, hogy a legjelentősebb 20. századi román költő, Tudor Arghezi (1880–1967) édesanyja valódi neve Ergézi Rozália, nemzetiségét tekintve pedig székely-magyar. Kutatásainak eredményét Ferenczes először a 2015. januári Székelyföld folyóiratban tette közzé, majd részben további vizsgálódásainak kiegészítését, részben írása visszajelzéseinek földolgozását szintén a Székelyföld 2015. decemberi számában jelentette meg. Román irodalomtörténészek körében is erős visszhangot váltott ki munkája, s hogy nemcsak értetlenség fogadta, jelzi Vladimir Udrescu írása (Székelyföld, 2015/12), amelyben a román író, újságíró minden részletében elfogadólag összegzi Ferenczes megállapításait.

„Az anyám kún volt, az apám félig székely, félig román vagy tán egészen az”, írta József Attila, az irodalomtörténet – Méliusz József alapkutatásával – kiderítette a családját elhagyó román apa későbbi sorsát és román családját. Petőfi anyja tót szolgáló-

lány, Arany szerint gyengén ejtette a magyar szót, apja, az öreg Petrovics szintén szláv. Nincs ebben semmi ördögi, hogy egyszer csak kiderül, az egyik legnagyobb, világirodalmi rangú román költő sem irodalmi nemzetének tiszta leszármazottja. Arghezi esetében azért különös mégis, mert ő maga sem tudta pontosan, hányadán is áll a szülők dolgában, abban azonban bizonyos volt, hogy az anyjával valami nem stimmel. Nem írt, nem beszélt élete első tíz évéről, vagy ha igen, ellentmondásosan, rejtélyesen, takargatta, titkolta eredetét. Az Argheziéknél megforduló vendégeknek úgy mutatta be a ház idős asszonyát, mint egykori dajkáját, s gyermekei német nevelőnőjét, de némelyek tudni vélték, hogy valójában az édesanyja. A román irodalomtörténészek addig jutottak, hogy Arghezi Bukarestben cselédnyként szolgáló anyja valószínűleg Brassó környéki szász lehetett, apja a craiovai eredetű Nae Theodorescu (két ilyen nevű is számtalánba jött), T. Arghezi pedig az ő törvénytelen gyereke.

Ferenczes rendkívül szövevényes kutatási eredménye szerint – a legrövidebb sommázat – Ergézi Rozália a Homoród környéki Szentkeresztbányán született 1859-ben, anyja csíki székely, apja Bukovinából áttelepült német bányász. A mindkét ágon katolikus család a magyar nyelvet használta, de a román és – az apai nagyszülők révén – a né-

metet is beszélte. Rozália tizenhárom évesen félárva marad négy testvérével, ezért 1878 körül Bukarestbe megy szolgálónak, egy Pârvulescu nevű gyarmatárú-kereskedőhöz. Ugyanekkor érkezik a fővárosba a vele egykorú cukrászinas, Nae Theodorescu is. A két fiatal egymásra talál, s 1880-ban megszületik szerelmük gyümölcse, a későbbi költő, Tudor Arghezi – Ion Nae Theodorescu néven. A cukrászinas egy jó házassággal rendezi a saját sorsát, fiát később a nevére veszi, anyagilag támogatja – Rozália pedig kénytelen a Pârvulescu-házban maradni szerelemgyerekével, s ahogy a megesett lányok, időről időre hazaviszi a nagyszülőkhöz, Szentkeresztbányára. Tíz év múlva Pârvulescunak is fiút szül; utóbb Pârvulescu is a nevére veszi a maga fiát, de ő sem vezeti oltár elé a lányanyát. Rozália – lehetetlen helyzetben – neveli két apától született fiait. A Pârvulescu fiú később ügyvéd lesz, a Theodorescu fiú fiatalon megszakítja apjával a kapcsolatot, – eufemisztikusan – írói nevet választ, tulajdonképpen megtagadja apját: Ferenczes szerint az Arghezi családnevet az anyai ágról vette (Argezi–Ergézi szóbeli elérést is lehet), a Tudor keresztnevet apai nagyapjától. A költő kolostorba, majd Svájcba menekül, megismerkedik egy román tanárnővel, s hogy ne tudóják ki a mezalión, a nő Párizsban szüli meg törvénytelen gyermekét, Eliazart – a későbbi Eli Lothar világhírű fotográfus filmrendező –, és ott is hagyja. Arghezi hazaviszi a fiút, és Ergézi Rozáliára bízta a nevelését. Arghezi a második házasságából született két gyerekének a nevelését is Rozáliára bízta – ekkor mint a gyerekek német nevelőjét veszi magához. Felesége nagyon nem szívelte a „dadát”, a gyerekek fölnevelése után kiteszi a házból. Rozália előbb albérletbe kerül, majd költő és ügyvéd fia (a féltestvérek) 1943-ban leromlott egészségi állapota miatt egy Bukarest környéki elmebetegek házában helyezik el. Nem látogatják, 1944-ben meghal, a temetésén a családból senki nem jelenik meg.

Ez így, összegezve egyszerű – a valóság azonban olyan, mint egy túlbujánzó képzelettel vizionált rossz romantikus regény. Nincs megbízható családi emlékezet, nincsenek dokumentumok, illetve valamennyi akad, de a megbízhatatlan és hiányzó emlékezet miatt sokáig nem ott keresik és nem azt a dokumentumot találják meg a román irodalomárok, amit kellene, bár Arghezi halála után tulajdonképpen mindent tisztáztak a költő sejtelmes privát szférájáról, kivéve az anya kilétét: álmukban sem gondolták, hogy a „román nyelv géniusának” egy magyar cselédlány lehetne az anyja – elég kellemetlen, hogy zabigyerek. Kódósítás, homály, zavar, kuszaság minden irányban: az ügyvéd fiú úgy

tudta, hogy édesanyjuk a Brassó melletti *Secheliban* helységben Ion Argesi és Sofia szülőktől származik. Rozália osztrák–magyar alattvalónak, német nemzetiségűnek és katolikusnak, később románnak és ortodoxnak is, sőt időnként Pârvulescunak, máskor Maria Theodorescunak mondta magát. Arghezi úgy nyilatkozott, hogy családnevét az Arges ókori folyó nevéből vette – nem beszél anyjáról, eltagadja őt, és elhallgatja, amit a féltestvér magától értetődően elmond, hogy románul, németül magyarul is értettek, beszéltek.

A rejtélyes magyar vonalra először Kányádi Sándor figyelt föl. 1962-ben néhány fordításával felkereste Bukarestben az akkor 82 éves Tudor Arghezit, aki megjegyezte: „Én is tudok kicsit magyarul. Emberek vagyunk, megértjük egymást.” Elmondja, hogy gyerekkorában sokszor oltotta szomját a homoródfürdői borvizekben, s hibátlan magyar kiejtéssel felsorolja a Homoród-menti falvak nevét. „Kell itt valaminek lennie, hiszen ha egy 82 éves román ember ennyire tiszta mondatokat, szavakat mond ki magyarul, akkor ehhez a nyelvhez valamikor nagyon szorosan kötődhetett. Kányádi ebből azt a következtetést vonta le, amit talán Arghezi is megerősített, hogy gyermekkorában a családjukban szolgáló székely cselédlány hozta nyaralni, s ekként tanulhatott meg »egy kicsit« magyarul” – idézi, írja Ferenczes.

A múlt években Ferenczes István elkezdte felkutatni és megírni saját családjának sorsát (*Veszedelemről álmodom* című memoárját a Kortárs folytatásokban közölte). Édesapja a két háború között részt vett a román főváros építkezéseiben, megismerte a bukaresti magyar kolónia életét – Ferenczes itt figyelt föl a székelyföldről oda vetődött cselédlányok nemegyszer szívszorító történeteire, s ezen a szálon kezdett el kutakodni Arghezi lehetséges magyar kapcsolata után. S innentől megszállott, vérbeli oknyomozó újságíróként, empátiás szociográfusként, meggyőződött személyes érdekességgel és nem kevés költői intuícióval vetette bele magát a témába: az *Arghezi ← Ergézi* című összegző könyve nem rigorózus irodalomtörténész, biográfus munkája, hanem az egzakt tényekre épülő szociográfusé, esszéirőé és a lírai költőé. De azt is mondhatjuk, hogy kalandos filológusi, szellemi útleírás, mert nemcsak a végkövetkeztetésről, hanem az odáig vezető zegzugos útról is érzékletesen beszámol: zsákutcáiról, hiábavaló erőfeszítéseiről, s aztán lelkesült örömmel a kirakós mozaik egy-egy megtalált apró eleméről, hogy a dokumentumok, ellenőrzött emlékek és a maga sorstapasztalata alapján megjelenítse az olvasó számára azt a mostoha sorsú félárva, többszörösen megesett, sokszo-

rosan kihasználta, de soha el nem vállalt kis cseléd-lányt, akit Ferenczes István nagyon mélyen a szívébe zárt. Mert ennek a revelatív, oknyomozó könyvnek az igazi főszereplője nem annyira a szerző által is igen nagyra becsült költő, Tudor Arghezi, hanem az ő valóságos, igazi anyja, Ergézi Rozália. Egy a sok száz vagy ezer székelyföldi leányból, a szegénység „emberfölöslegéből”, aki idegen környezetben, egy szál maga próbált reménykedni a jóban, hogy megalázottan kiegyezzen a puszta életben maradással. Ezért írja Ferenczes: „Mikecs László egyik írásában arról ír, hogy a századfordulón egy bukaresti bojárnak szándékában állt felállítani a székely cseléd-lány szobrát. A szoborból nem lett semmi. Én viszont azt mondom, ha valaha, valahol sor kerülne ilyen szoborállításra, mindenképpen Ergézi Rozáliáról, Tudor Arghezi székely édesanyjáról kellene megmintázni.”

Ferenczes István nagyon mélyen a szívébe zárta Ergézi Rozáliát – a biográfia pontosítása mellett ezért is oly fontos számára, hogy értelmezze az anya-fiú viszonyt. Arghezit zárkózott, mogorva embernek tartották, aki a legszűkebb családján kívül senkit nem szeretett. Vajon csak azért nem fedte föl anyjának valódi kilétét, s tartotta még a maga házában is személyzet-sorban, mert szégyellte kétes egzisztenciáját, rangon aluliságát? Arghezi egy kései, 1966-os interjúban bevallotta, hogy „az, akiről mindig azt állította, hogy csupán a »dajkája« volt, az az

asszony nem más, mint az édesanyja”. Ferenczes a szerény tények híján a „költői énnel az igazságához” fordul értelmezésért, az Arghezi-versekhez. Nem kevésbé izgalmas ez a része a könyvnek, ahol az életműben próbálja tetten érni a költőt, s versek sorával igazolja megérzését, hogy valójában „nagyon szeretete azt az asszonyt”, mert amikor titkolta, valójában védte, rejtette őt a kandi idegenek elől. A részleteiben pontos igazság és egykor volt valóság már kideríthetetlen. Annyi bizonyos, hogy Arghezi haláláig gyötördött származása, anyjával szembeni keménysége és büntudata miatt. Ahogy ebben a szépséges, posztumusz megjelent versében is bizonytalansággal az ő emlékével viaskodik: „Szegénynek álmodlak, ki mindig éhes, / Amint szelíden suttogva kéreled / Valamire, nem jut eszembe, mire. / Rendszerint éjjel jössz, rongyosan, a sírből ide, / Mikor az álom ébredésbe lebbent, / Hívsz és keresel az emberi nemből. / És néma könnyekkel zokogsz” (Ferenczes István ford.). Az életmű kiváló ismerőjét, Constantin Popescu-Cademet idézi Ferenczes: „Akárhogyan is, a költő készakarva vagy akaratlanul, az anyja tudtával vagy tudta nélkül, felmagasztalta családnévét, életműve által megpecsételte a halhatatlansággal.”

Az *Arghezi* ← *Ergézi* könyv megjelenése, a titok föllebentése után egy fontos kérdés maradt nyitva: mi, magyarok és románok, tudjuk-e közös javunkra fordítani Arghezit a most megtalált Ergézi Rozáliával?

HAKLIK NORBERT

Méhes Károly: Néma galambok utcája

Scolar, 2015

Porr Benedek, a negyvenöt éves történelemtanár egy kárpátaljai osztálykirándulás során sms-ben értesül hajdani osztálytársa halálhíréről. Az üzenetet éppen a Vereckei-hágónál olvassa el. Méhes Károly aligha választhatott volna ennél megfelelőbb szimbolikus helyszínt új regényének nyitó jelenetéhez. Elvégre amennyiben a honfoglalást giganitikus road movie-ként tekintjük egy egész nemzetel a főszerepben, akkor a Vereckei-hágó az utazás katartikus csúcspontja, a megérkezés pillanata, amelyen túl már az úti cél belakása kezdődik el. A *Néma galambok utcája* című Méhes-regényben azonban ez az emblemikus helyszín egy másik,

egyszemélyes road movie kiindulópontjává lesz, amely a fizikai valóságban Győrtől Máramaroszigetig vezet a főszereplőt, a lélek és az emlékezés tájain azonban még messzebbre, olykor több évtizednyi távolságra kalauzolja el önmaga és mások emlékezetében, s egyúttal arra is lehetőséget nyújt számára, hogy az út állomásain újra meg újra magára öltön egy-egy addig ismeretlen szerepet.

Méhes Károly regényében ugyanis, mint minden valamirevaló road movie-ban, a térképen megtett távolságoknál sokkal fontosabb az a belső út, amelyet önnön lelkének és elméjének tájain jár be a főhős. A felesége által elhagyott, saját életének ese-

HAKLIK NORBERT (1976) Brűn (Csehország)

ménytelenségétől szenvedő tanárember esetében az utazás tétje az, hogy hová torkollik végül a megérkezés: abba az életbe és ahhoz a Porr Benedekhez tér-e majd vissza a főszereplő, ahonnan és akiként elindult, vagy képes-e a hajdani jó barát halálát egy gyökeresen új fejezet kezdetévé alakítani önmaga életében?

Porr Benedek utazását az teszi egyedivé és igazán érdekessé, hogy vonala rendre mások életét keresztezi, és újra meg újra lehetőséget kínál a főhős számára arra, hogy ideig-óráig átvegye olyasvalaki szerepét, aki a mellékszereplő mindennapjaiban már nincs jelen. A regény második fejezete például egy egyszerre megható és bizarr rituáléban kínál szerepet Porr Benedeknek. A halott barát özvegyének kérésére ugyanis a tanár Pöttendi Mara társául szegődik arra a pár hétre, amíg az asszony újraéli tizen-négy éve halott kislánya utolsó napjait, valamint a végzetes vízi baleset

és a születés évfordulója közötti várakozás időszakát. Mara ugyanis a gyázmunka egy egészen egyedülálló formája révén próbálkozik megbirkózni a röviddel hetedik születésnapja előtt vízbe fúlt gyermek halálának emlékével. Hétéves szakaszokban, hajdan vezetett naplójának bejegyzéseire hagyatkozva, napról napra, a legapróbb részletekig újraéli közös életét Sárikával, egészen a tragikus napig, és szüksége van valakire, aki átsegíti a halál évfordulóját követő várakozás tíz napján, míg nem a gyermek születésének évfordulóján újrakezdeheti az emlékezést közös életükre.

Méhes nagyszerű írói kvalitásairól mi sem tanúskodik jobban, mint az a fokozatosság, ahogyan a szenttelen, aprólékos részletekbe menő tárgyilagossággal ábrázolt mikrojelenetek során a gyermekélet teljes újraélésének rituáléjától még valamelyest idegenkedő Benedeket végül valóban Mara elhivatott partnerévé teszi az emlékezésben. E fokozatosságnak köszönhetően észrevétlenül maga az olvasó is a tanár és az anya társává szegődik a gyászban és a gyermekszületés eksztatikus örömeiben. Ezek azok a pillanatok, amelyekért a prózaírónak érdemes tollat ragadni vagy a klaviatúra elé ülni, amikor az első látásra mégoly bizarrnak tűnő cselekmény végül katartikus, átélhető olvasói élménnyé nemesedik. A takarékosan megformált, remek dramaturgiai érzékkel adagolt jelenetekbe szerkesztett prózamondatok itt vérbeli szómágiává lényegülnek át, és Méhes még ezt is fokozni tudja, amikor a történet kulminációjában váratlanul szín-

re lépteti az idős asszonyt, aki huszonegy évvel korábban is ott volt a baleset helyszínén. Végül a tolokocsiba kényszerült asszonyság Sáríka halálának megidézése apropóján megosztja Marával és Benedekkel a második világháború idejéből őrzött emlékeit, amelyek ugyancsak gyermekorsókat idéznek fel, az olvasó pedig eltűnődhet azon, mennyire viszonylagos és generikus is a kívülálló számára minden tragédia úgy, hogy mindeközben egyedi és

univerzális jelentőségű azok számára, akiket személyesen érint. Azon kegyelmi prózapillanatok egyike ez a regényfejezet, amikor az írónak sikerül keveset markolnia és mégis szédítően sokat fognia, és a szereplők egyéni sorsán keresztül megvillantania valamit, ami egyetemes és általános érvényű.

Bár ez a fejezet önmagában, hosszú elbeszélésként is remekül megállná a helyét, csak egyetlen állomás Porr Benedek utazásában. A road movie műfaja nagyon jól áll

Méhesnek, aki Forma-1-es szakújságíróként is ismert. Nagyon ért hozzá a szerző, hogy néhány jól adagolt mondattal érzékletessé tegye az országúti vezetés egyszerre monoton és impulzusokban gazdag élményét, ráadásul az utazás során használt különféle járműveknek is képes személyiséget adni, jól érzékeltetve a gépjármű egyedi hangulatát, legyen szó Farkas Bertalan egykori Volgájáról vagy akár egy régi Volvo limuzinról. Méhes mégis képes ellenállni a kísértésnek, és nem vesztí szem elől, hogy a tényleges utazás csak díszlet, amelynek elemei között az igazi, a belső út drámája játszódik. Ennek a szerzői fegyelemnek és figyelemnek köszönhető, hogy a regény olykor meglepő kettős életet él teljes természetességgel. Van úgy, hogy Benedek akaratán kívül egy erdélyi műkincsrablási kísérlet egyik főszereplőjévé avanszál, a krimibe illő szál azonban az apjára való emlékezéssel sodratik össze egyazon fonallá, a fejlődést követő lábadózás története pedig egy egyéni sorson keresztül az erdélyi magyar arisztokrácia történelmébe is bepillantást enged, miközben a főhős a múlt egyik új, lehetséges változatát megálmodva anyja halálának emlékével birkózik meg sikeresen.

A regény elég korán elkezd érlelni a bizonyosságot azt illetően: Porr Benedek számára megadatik majd egy újabb élet az után, amelyet utazása kezdetén maga mögött hagyott. Az olvasói kíváncsiságot azonban mindvégig fenntartja, sőt, fokozni is képes Méhes Károly azáltal, hogy újabb és újabb lehetőségeket villant fel arra, hogyan is fest és kinek

a társaságában indul el majd ez az új élet, miután Porr Benedek utazása céljához ér. Anélkül, hogy megfosztanánk az olvasót a meglepetés élményétől, annyit áruljunk el csupán, hogy a szerzőnek sikerült olyan végkifejlet felé kanyarintania a tanárember életfoglalásának történetét, amelyre alkalmasint a legkevésbé számíthat az olvasó. Így lesz a *Néma galambok utcája* egy eseménydús road movie

kulisszái mögött zajló, fordulatokban nem kevésbé gazdag belső utazás regényévé, amely mintha azaz az önzetlenségre és empátiára szólító üzenettel gazdagítaná az olvasót, hogy egy új élet záloga nem feltétlenül az, ha végérvényesen szakítunk a réggel, és hogy sokszor a mások tragédiájának önkéntes megélése nyit utat ahhoz, hogy a sajátjainkat végleg magunk mögött hagyhassuk.

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

Halmi Tamás: Rezervátum; A tengerszelídítő

Pro Pannonia; Stádium, 2015

Kihalófélben van a tiszta irodalom. S bár talán soha annyi könyvkiadó s pláne „író” nem volt még, mint manapság, mégis úgy érzem, „felvágatlan” könyveink száma egyre csak gyarapodik. Pályázatok s kemény piaci viszonyok fogadják a felkészületlen alkotót, aki erre a területre téved, s a talpon maradás kényszere sokakat formabontó magatartásra, önön stílusának megerőszkolására sarkall. Védett terület, rezervátum alig-alig akad az irodalom frontvonalán. Ezért örvendetes minden olyan próbálkozás, amely függetlenül magától e fent vázolt viszonyoktól, a gyógyító lírára összpontosítva igyekszik az irodalmi mesevilág derűs és bizalomteli légkörét átörökíteni, megóvni.

Halmi Tamás immáron tízéves költői életművének építésénél az első perctől fogva az erre való eltökéltségben megnyilvánuló rendkívüli tudatosságot figyelhetjük meg. Így fogalmazott erről ő maga: „a fény kultúrtörténetéből bőséggel merítő motivika, a nyelvi reflexiók és metareflexiók szövegszervező ereje, a biblikus horizontokra függesztett tekintet, a bölcséleti szándékok és a dalszerű széphangzás összeigazítása: mind olyan sajátosságok, amelyek jellegadóan határozzák meg a szerző poétikai ambícióját.”

S mi ezt csak alátámasztani tudjuk. Halmainál szinte mindegy, hogy milyen műfajjal próbálkozik. Verseiben, esszéiben vagy éppen monografikus vénával megalkotott recenzióiban formailag ugyanaz a nyelvi igényesség s tartalmilag az alkotót látható-

an legjobban érdeklő metafizikus témavilág simul egymás mellé. Az újhidas hagyományokat folytatva a költészetet hivatásként felfogó szerző a világ történéseire adott reflexióiban a személyiségépítés erkölcsi előfeltételeire igyekszik választ találni. Filozofikus mélységeket érintő versrezervátumaiban nem pusztán az élményeit próbálja a benyomásai alapján s az érzések szintjén rögzíteni, hanem ennél valami sokkal többet, a tapasztalások mögött rejlő valóságot akarja feltárni. Tárgyasít. Szimbolizálja olyan magyar költészeti hagyományokhoz kanyarodik vissza, mint Pilinszky, Rába György vagy éppen Nemes Nagy Ágnes.

Ezekre kapunk példát mindkét, 2015-ben megjelent kötetében, a Pro Pannonia Kiadónál napvilágot látott *Rezervátum* című verseskötetében és a Stádium Kiadónál megjelent „gyógyító történeteiben”, *A tengerszelídítő*ben.

Halmi ezekben a kötetekben azt a nyelven túli nyelvet keresi, amelyet a tárgyak nyugalmaiban és csendjében, a növények érzélem nélküli pompájában és akaratlan harmóniájában, a kristályok tömörségében és minőségük magabiztos állandóságában, a víz időtlen fenségében vél megtalálni. Hasonlatai, metaforái s minden központozást mellőző gondolatközlései a teljesen lecsupaszított lényegre összpontosítanak, annak könnyebb befogadását szolgálják. A *Rezervátum* hátsó borítójának szövege szerint „a határtalant keríti körbe, a mondhatatlant fogja vallatóra, a múlhatatlan közelében időz”.

Aki ismeri Halmait eddigi munkásságát, be fogja látni, hogy a fenti sorok nem valamiféle recenziói nagytmondással kívánják felkelteni az olvasó érdeklődését e kortárs magyar költészetben szokatlannak látszó líra iránt, hanem annak a költői életművön kimutatható sajátos fejlődéslélektannak a határköveit rakja le, amelyben a *Rezervátum* valóban valami egészen különlegesre vállalkozik. Amúgy Halmait a kötet elején – még cikluson kívül – magát az olvasót is erre a különleges kalandra hívja: „aki nincs az leszel / s tiéd lesz ami van / ha olvasol a nyelv / gondolataiban” (*Az olvasóhoz*).

Az ugyancsak a Pro Pannonia Kiadónál megjelent korábbi verseskötetekhez képest (*Kalligráfia*, 2010; *Szilencium*, 2012) a lírai trilógia harmadik darabja, a *Rezervátum* az eddigi teológiai érdeklődésen messze túllépve már a metafizikán túli valóságot óhajítja látóhatárába fogni, s a megtalálni vágyott Megnevezhetetlen misztériumába próbálja bevonni az olvasót. Ebben a relációban Halmait olyan szerepet tulajdonít a verseknek, amelyek egy vallás fölötti spiritualitás kulcskompetenciáiként értelmezhetőek: „s mielőtt mindenek okát / a Mozgató felfedné / a világ végén a világ / visszaváltozik verssé” (*A szeretet kalandja*).

Spirituális lírájában „az anyag nyűgét) levét közve” (*Az éneklő tenger*) olyan felismerést tesz, amely az egész kötet s talán az egész életmű motívjaként is felfogható: „a szeretet az Isten / halmazállapota” (*Szeretők*). Ez az a metafizikán túli s nem paradox módon a metafizikán inneni nyelv, amely gyógyít: a nagybetűvel írt Szeretet. Maga az Isten. S úgy érezzük, hogy Halmait felfogásában ez a költészet az azonos: „imára kulcsolt mondatokkal / áll a vers a világ tövében” (*Angyaloknak nyelvén*), vagy a fentebb idézett sorokban: „a világ végén a világ / visszaváltozik verssé”.

Ezekre a felismerésekre számíthatunk *A tengerszelídítő* gyógyító történetei is. Úgy érezzük, hogy nemcsak az azonos című írásban megszólított Ray Bradbury, hanem maga a szerző is „akcentus nélkül beszél(i) az óceánok nyelvét” (*A tengerszelídítő*). Sőt, a tengerek, óceánok mellett érti és használja a tündérek, az angyalok, a kutyák, a gyermekek, egyszóval a bibliai szelídek és kicsinyek, azaz „a körhinták népe, a homokvárak mérnökei, a karon ülő pitypangkertészek” (*Az ébredés éve*) nyelvét. Igazi

nyelvtelhetség, tündérmeseíró, ahogy magát nevezzi: „Gyermekkorában annyi minden szeretett volna lenni – s most tündérmeseíró. (Vajon ha tündérmeseírónak készül, most annyi minden lenne?) Különös ismertetőjele, hogy én vagyok” (*Pára*).

Az Edward Burne-Jones alkotásaival gazdagon díszített, keményborítós kötet több mint százhusz története egységes és egyedi prózai szöveget hatását kelti, amely mint valami „csillagliff” (*Másvilágok*) repít fel minket az isteni transzcendenciához. A szerző gyémánt keménységű és atom sűrűségű, blogba illő tömörséggel megfogalmazott írásaiban *felhőpostásként* közvetíti számunkra az általa felismerni vélt legfontosabb üzenetet: „Nem szeretni istenkísértés” (*Pára*). Ez teljes mértékben összecseng a *Rezervátum*ban megfogalmazott isteni halmazállapottal, amelyet Halmait itt is a poézis gyógyító erejével hoz összhangba: „a poézis elsőrendűen oázis (hiszen istenesszencia)” (*Herceg nélkül*), vagy máshol: „Isten gondolataiban olvas, aki vers fölé hajol” (*A fehér szoba*).

Olyan képzeletbeli tájakra, harmadik, negyedik dimenziós mélységekbe és távlatokba kalauzol írásaival, amelyekben „az idő ideiglenes” (*Hölderlin naplójába*), ahol „embermesékkel múltatják [...] az időt a tündérek” (*De nem erről*), s amelyet teológiai nyelven valamiféle „apokrif éden”-ként (*Monteverdi második élete*) aposztrofálhatnánk. Ezen a képzeletbeli tájon „sok hallgatásra van szükség, hogy bizalmukba fogadjanak [minket] a szavak” (*Ékszer a ló-tusz szívében*). Ezen a lírai tájon barangolva válik érthetővé a fent már említett poétikai trilógia három kötetének címe: a *Kalligráfia*, a *Szilencium* és a *Rezervátum*. Halmainál a szépírás, a csend és a szeretet „a kiterjesztett bizalom mentális védőbástyái” (*Bizalom*) lesznek.

E fenti találgatásra utal egyik történetében is, amelyben önnön-maga mint valami dimenzióvándor igyekszik „a sorok közé, kalligrafikus gonddal és kétségbeesett derűvel, bejegyezni saját narratíváját” (*A dimenzióvándor*), azaz létre igézni az igazi valóságot, a Megragadhatatlant. Vajon meddő próbálkozás olyanról írni, amiről nem lehet? Halmait szerint nem, sőt: „Ha Isten a minden, minden szavunk Istent szólítja meg” (*A könyvtár*).

Így olvassuk írásait, s ezzel a felelősséggel bánjunk magunk is a szavakkal!

LUKÁCS B. GYÖRGY

Kiss Gy. Csaba: Budapest–Zágráb: oda-vissza

Nap, 2015

LUKÁCS B. GYÖRGY (1984) Budapest

A Horvátország múltja és jelene, a horvát–magyar kapcsolatok iránt érdeklődő közönség számára nélkülözhetetlen olvasmány Kiss Gy. Csaba *Budapest–Zágráb: oda-vissza* című könyve. A térségünkben egyáltalán nem szokványos módon először horvátul, majd magyar nyelven megjelent kötet rövidebb terjedelmű művelődéstörténeti esszékből, alaposan kifejtett, jól átgondolt szövegekből áll össze, amelyek a legkülönbözőbb témákat érintik, mégis egységet alkotnak. A műben jól megférnek egymás mellett a személyes, olykor egészen aprólékos részleteket bemutató szövegek és a tudományos igényű történelmi, művészettörténeti esszék, valamint a régi bedekkeres stílusát idéző leírások.

A kötetet a szerző zágrábi vendégtanári éveit ihlették, öt év pedig elég hosszú idő ahhoz, hogy a város és az ország múltját és jelenét jól ismerő magyar értelmiségi személyesen is megtapasztalja a zágrábi hétköznapokat. Ezt osztja meg Kiss Gy. Csaba magyar és horvát olvasóival, akik összetett képet kapnak a horvát történelemről, a horvát–magyar kapcsolatokról. A magyar olvasó számára a kötet a közös múlt, Zágráb és a tárgyalt többi horvát város magyar emlékeinek bemutatása, a magyar szempontból jelentős részletek feltárása, illetve a kevésbé közismert horvátországi magyar kisebbség sorsát tárgyaló részek miatt lehet igazán érdekes. A mű horvát szempontból nem kevésbé értékes, hiszen annak elolvasásával a horvát olvasó képet kaphat arról, hogy egy, a teljes régió viszonyaival tisztában lévő jeles magyar értelmiségi miként látja őket kívülről, milyen benyomásai vannak a még mindig sok szempontból az átmenet éveit élő ország állapotairól, az ott zajló folyamatokról. Kiss Gy. Csaba kötetéből a horvátok saját múltjukról is számos új részletet tudhatnak meg.

A legrészletesebben tárgyalt horvát fővárossal, illetve (ahogy a szerző fogalmaz) a „Zágráb magyar Atlantiszával” kapcsolatos témákat követően távolít Kiss Gy. Csaba objektívje: a teljes országról elmélkedik, főleg annak Közép-Európa és a Mediterráneum közötti átmeneti fekvéséről, a két világ találkozásáról, keveredéséről. Érdekfeszítő leírásokat kapunk más horvát városokról: Körös, Új-lak, Eszék mellett a horvát–magyar kapcsolatok szempontjából meghatározó Túrmezővel is foglal-

kozik, amely a nemzeti mozgalom meghatározó szárnyával, az ún. illír törekvésekkel szembeálló magyarpártiak fő törzsterülete volt. Ezzel kapcsolatosan a szerző üdvözli, hogy Horvátországban újabban kissé átértékelik a haladó, nemzeti illír mozgalom és a reakciós, feudális túrmezeiekről szóló egyszerűsítő modellt, és ez ügyben árnyaltabban fogalmaznak. A kontinentális területek után sor kerül a Tengermellék és Dalmácia városaira, magyar vonatkozású eseményeire, a magyar tárgyi emlékekre. Abbázia kapcsán megtudhatjuk, hogy a magyar irodalom nagyjai közül mily sokaknak volt valamilyen módon közük a népszerű üdülőtelepüléshez, s természetesen fiúmei történetek is megelevenednek.

Kiss Gy. Csaba horvátságához való hozzáállását nagyfokú szimpátia, megértés, empátia jellemzi, a régióinkban még mindig oly jellemző egyoldalú látásmódnak nyomát sem tapasztalhatjuk. Minden horvát–magyar kapcsolatokat tárgyaló szövegében érezhető, hogy azt emeli ki, ami közös, ami összeköt, ezeket a részleteket eleveníti fel a legszívesebben. Az összetűzéseket, vitás kérdéseket sem hallgatja el, ám az 1848-as háborús konfliktus kérdésének tárgyalásánál is azzal kezd, hogy ez volt a történelem egyetlen horvát–magyar háborúja, és kiemeli a részletet, miszerint a horvát bán a Drávához érkezvén parancsot adott a piros–fehér–kék horvát zászlók fekete–sárgára cserélésére, azaz az uralkodó nevében támadta meg Magyarországot. Egyéb vitás kérdésekben is nagyfokú megértésről tesz tanúbizonyságot: a horvát gyakorlatot, miszerint uralkodóinkat magyar–horvát királynak hívják, kis túlzásnak nevezi, s arra szólít fel, hogy afelett elnéző türelemmel hunyjunk szemet, lássuk benne a 19. századi horvát emancipációs törekvések nyomtatékosításának szándékát. Ezzel kapcsolatosan a szerző inkább arra irányítja a figyelmet, hogy a közös államiság pozitív hozadékait egyik nemzet kollektív emlékezete sem tartja számon jelentőségének megfelelően, s kijelenti, hogy annak végső mérlegét a 21. század távlatából mindkét fél számára pozitívnak látja.

Talán az sem véletlen, hogy éppen Mikszáth Kálmán horvátokkal kapcsolatos nézetei kaptak külön fejezetet, hiszen az író olykor ugyan elítélően

nyilatkozott a horvát törekvésekről, ám számos írásában arról értekezett, hogy fontos volna a két nép között a kölcsönös megértés. Kiss Gy. Csaba Mikszáth kapcsán egy igen lényeges szempontra hívja fel a közvélemény figyelmét, mégpedig arra, hogy a magyar politika hajlamos az erő pozíciójából kezelni a horvát kérdést. Szó szerint idézi Mikszáth sorait: „E mulasztás minket terhel. Sok baj keletkezett ebből, s sok fog még keletkezhetni, mi is megbánhatjuk, Horvátország is. Igyekszünk tehát elfoglalni Horvátországnak a szívét is, mert minél jobban megerősödik az örök dacában közgazdaságilag és társadalmilag, annál nehezebb lesz a magyar befolyás érvényesülése.”

A szerző egyéb szerencsésen megválasztott, találó idézetekkel is színesíti mondandóját, így megtudhatjuk, hogy a kötetben többször említett, a horvát változat előszavát jegyző Željka Čorak művészettörténész a magyar–horvát szimbiózis és a délszláv kontextus összehasonlításakor arra jutott, hogy előbbi „elegynek, fizikai találkozásnak tekinthető, amelyben mindegyiknek megmarad eredeti jellege”, míg utóbbi kémiai folyamathoz hasonlítható, „melynek eredményeként vegyület jön létre, amelyben az egyes alkotóelemek elveszíthetik eredeti sajátosságait”. Kiemelném továbbá a Miroslav Krleža által Lőkös István szlavistának mondottakat, miszerint ne feledkezzék el arról, hogy „csak egy patak választ el bennünket”.

Kiss Gy. Csaba a kötetben sorra veszi a horvát–magyar kapcsolatok szempontjából feltárat-

lan témákat, szorgalmazza a történelem során Zágrábban letelepedett magyarokkal: politikusokkal, írókkal, utazókkal, illetve a jogakadémián és a papi szemináriumokban tanuló egykori diákokkal kapcsolatos kutatások elvégzését. A horvátországi magyar emlékekkel kapcsolatban tárgyalja az eddig megjelent szakirodalmat, kritikus elemzéséből világossá válik, hogy ez ügyben is sok még a tennivaló, holott (amint kiemeli) magyar szenteknek több ereklyéje található horvát földön, mint Magyarországon. A nagy horvát íróval, Miroslav Krležával kapcsolatban megjegyzi, hogy magyarságképének bemutatása mindmáig adósság.

A kötetben különösen érdekesnek találtam a regionális párhuzamokat, így annak bemutatását, hogy a lengyelek miként kezelik a lublini uniót, azaz a lengyel–litván államszövetség 1569-es létrejöttét. Ezzel kapcsolatban a szerző kiemeli, hogy országgép kialakításában mennyire előttünk járnak, Nyugaton is mennyire kevésbé ismert a jóval hosszabb ideig létező magyar–horvát államközösség. Csak egyetérthetünk Kiss Gy. Csabával abban, hogy ideje lenne változtatni a közép-európai kérdések iránt kevés érdeklődést mutató politikán, és érdemes volna újszerű kapcsolatokat keresni szomszédainkkal, így Horvátországgal kapcsolatban „megmutatni annak az úgynevezett »nagy« világnak, hogy a mai Közép-Európában van arra is példa, hogy az előítéletek megváltozzanak”.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Szerb Antal: Budapesti kalauz – Marslakók számára

Magvető, 2015

Milyennek látná egy marslakó a magyar fővárost? Nem tudhatjuk biztosan. Azt azonban igen, milyennek találta Szerb Antal, aki *Budapesti kalauz – Marslakók számára* című művében végigvezette vendégét a macskaköves utcákon. A Magvető pedig már másodjára ígéri, hogy az olvasó is bepillanthat Szerb Antal Budapestjébe. Korábbi, 2005-ös kiadásában a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fény-

képtárának fotóival illusztrálta a szöveget, a 2015-ös kötet pedig a Fortepan online fotóarchívumának gyűjteményéből közöl képeket. A két kiadásban közös, hogy a fotókat nem rendelik alá a szövegnek, inkább arra utalnak a kötetek fülszövegeiben, hogy a kettő egymást kiegészítve, kéz a kézben jár.

„Ezek a fotók nem illusztrálni hivatottak Szerb Antal szubjektív budapesti sétáját, hanem megmu-

tatni valamit egy hetven évvel ezelőtti város épületeiről, utcáiról, arcairól és mindennapjairól” – írják a 2005-ös könyv hátlapján, és kísértetiesen hasonló gondolatok köszönnek vissza a 2015-ös kiadás borítóján is. A kiadó célja tehát mindkét esetben ugyanaz, mint annak idején a szöveg elbeszélőjének: bemutatni egy *idegennek* a várost. A mai olvasó Szerb Antal marslakója, aki csak hírből ismeri az akkori Budapestet, így a gyűjtemények képei az ő igényeihez igazodnak, hogy kiegészülve a szöveggel egy nosztalgikus, múlt századbeli világot fessenek le a számára. Ilyen szempontból pedig felvetődik a kérdés: Szerb Antal új kiadású kalauza ugyanaz-e, amely 1935-ben megjelent? Mennyire változtatja meg a szöveg kontextusát, hogy eltelt csaknem száz év, és az új kötet ennek a múltnak, a régen alkotott íróknak a városát szeretné prezentálni a fotókkal a mai olvasóknak?

Talán egy hagyományos útikalauznál igencsak nagy változásról kellene beszámolni. A Szerb-szöveg azonban nem arra hivatott, hogy aprólékosan, objektíven bemutassa, milyen volt a századforduló utáni város. Nem hagyományos leírásokat ad a terekről, hanem hangulatokat, anekdotákat szerbes humorral megfűszerezve, sajátos szemszögből prezentálva. Szubjektív megfigyelései, gondolatai – amelyek egy előzetes feltevésektől és előítéletektől mentes marslakóhoz szólnak – pedig ugyanúgy újdonságként hathattak az akkori olvasóknak, mint a maiaknak.

Bár Szerb Antal a könyv elején nyomatékosan leszögezi, hogy nem az emberekről akar beszélni, hanem a városról, házakról, az *utcák egymásra hajló erotikájáról*, mert csak azok „igazán lényegesek”, mégis minden helyszíni leírásában ott bújnak az ember, a társadalom, az élet.

„Kicsi autóikon be-beszaladnak kicsi bankjukba, akik egy skatulyában laknak, meglátogatják egymást, tavasszal egymás kicsi kertjeit dicsérgetik. Olyanok, mint az emberek.”

„Az egész városrész albérletbe kiadó. Az albérlők a jövőendő Magyarország. Orvostanhallgatók a klinikákról, finom elméjű bölcsészek, a Városi Könyvtár tisztviselői. Estéknként borral locsolgatják meggyulladni készülő agyukat az Adria Hajóban, ahol nagyobb és spontánabb a lárma, sűrűbb a füst és kedvesebb a készpénzért kapható szerelem, mint a Montparnasse-on.”

„Két szoba-hall az egész városnegyed, dacosan, fiatalosan és lendülettel leplezik lakói halavány életük egyetlen őszinte valóságát: hogy nincsen pénzük, senkinek.”

Ezekből a leírásokból pedig látszik: lehetetlen úgy írni házakról és utcákról, hogy azokban ne lepleződjének le az emberek, hiszen ők határozzák

meg a hely szellemét, hangulatát, történetét. Hogy kik jönnek-mennek benne, mire gondolnak, mit éreznek, tudnak, hisznek, látnak bele az adott épületbe, és nem utolsósorban: mit írnak róluk. Mert a költők, írók is szerepet kapnak a szövegben, és nem is kicsit. Szerb Antal idézi Virág Benedeket, Vidor Emilt, emlegeti Vahot Imrét, Krúdy Gyulát, és közli Ányos Pál, Gvadányi József, Vörösmarty Mihály és Arany János szavait, általuk bemutatva, milyen történetei, jelentései vannak a Dunának vagy a Lánchídnak. Az épületek és macskakövek tehát mellékesek, bármennyire is szeretné velünk elhitetni az elején az író, hogy másképp van. A rövid, egy-egy tere, városrészt vagy nevezetességet bemutató leírásokban pedig megelevenednek a Duna-partok, a Halászbástya, a Vérmező, a Pasarét vagy a Margitsziget. Megtudjuk, mit játszanak estéknként a fiatalok, és hogyan találja meg minden Trisztán az ő Izoldáját, miért érdemes átsétálni a Lánchídon, hol kell keresni a szerelmet.

Ezekhez az emberközpontú, szubjektív leírásokhoz pedig tökéletesen illik a Magvető Kiadó elgondolása az illusztrációkról, amelyek szintén nemcsak a várost, hanem az akkori életet prezentálják. A képeknek ugyancsak az emberek a főszereplői, akik a budai és pesti háterek előtt sétálnak, beszélgetnek, nevetnek, esznek-isznak, mosolyognak.

Az emberek központi szerepét már a két kiadás borítói is félmjelzik. A 2005-ös kötet elejéről sétáló párok köszönnek vissza az olvasóknak, belelapozva pedig látható, ahogy a lap alján, a szöveg alatt, egymás mellett futnak, mint egy filmtekerccsen, a pici fotók.

Hogy miben más akkor az ugyanolyan koncepcióra épülő, csupán tíz évvel későbbi kiadás? – tehető fel a jogos kérdés. A 2005-ös jóval kevesebb képet közölt, amelyek témájukban is kevésbé követték a szöveget. Ezzel szemben a 2015-ös már arra törekszik, hogy minden Szerb Antal által bemutatott városrészt az olvasó elé tárhasson fotókon, amelyek legtöbbször egy, de néha dupla oldalakat is elfoglalnak, nagy méretben prezentálva, milyen volt az élet akkor, és kik azok, akiről Szerb Antal írt. Az újabb kiadás már képjegyzéket is közöl, ahol nemcsak azt tudhatjuk meg, mit ábrázol a fotó, hanem azt is, hogy ki adományozta és hányban készült. A csaknem negyven kép 1915 és 1940 között született, így szinkronban mesél arról a korról, amelyről Szerb Antal is. Bár a rövid leírások messze nem közelítik meg az író regényeit, megvillantják Szerb stílusát és humorát. A kötetet nem lehet használni valódi útikalauzként, de kétségkívül megidézi a századforduló utáni Budapest hangulatát, és a fotókkal együtt felerősíti azt az érzést, hogy mondjanak bármit: csak az emberek „igazán lényegesek”.

MAYER ERZSÉBET

Szakolczay Lajos: Nagybányától Picassóig

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút, 2015

„Mi, magyarok a kegyelem
bal oldalára születünk.
Még a mosolyunk is nyikorog.”
(Szalay Lajos)

Figyelmeztetnem illik az olvasót: Szakolczay Lajos művészeti írásainak válogatott gyűjteménye ezer oldal, a névjegyzékben közel másfél ezer név szerepel, ha tárgymutató is tartozna a kötethez, akár meg is duplázódhatna ez az adathalmaz, a kötet súlya közel két kiló. Mindebből következik, hogy az intellektuális nagybirtokon való tájékozódás komoly kihívást jelent.

Megkísérlem. Módszertani útmutatóként érdemes kijelölni – többnapos olvasás után van is erre esély – a koordinátákat. Az írások térbeli tengelyét a Brassó–Kolozsvár–Budapest–Bécs–Berlin–Párizs útvonal képezi, a vertikálisát pedig a földet és az eget összekötő – értve ezalatt az anyag átszellemítésének szándékát és megvalósítását – alkotói készség, vagyis a profán átfordítása a szakralitásba, emelkedettebb hangnemben fogalmazva: az ige meghallását jelenti, ami magában rejti a magányból, a szenvedésből való kijutás erkölcsi erejét.

A kötet műfaja: esszé-kritika, interjú, kiállításmegnyitó, portré, emlékkép. Valamennyiük közös jegye a szubjektív, személyessé átlényegített viszonyulás a témához, ami egyúttal veszélyt is hordoz magában, ugyanis a felsorolt – elsősorban szóbeli és alkalmi – megnyilvánulások igazodnak az aktuális beszédhelyzethez. Esterházy Péter sarkított megfogalmazásában valahogy így: „A kiállításmegnyitó nem az őszinteség temploma.” A felsorolt műfajok a beszéd tónusát és hangnemét is meghatározzák. Szakolczay mint irodalmi vénájú, érzékeny ember vonzódik a mély empatikus képességről tanúskodó elégikus hangnemhez. Az általa jelzett emberi, szakmai nehézségeket ódai magaslatba emelve viszi az elviselhetőség és valamiféle megoldás felé. A szárnyalás, a belső hit esetenként rapszodikus szenvedélybe megy át. Az-

tán néha ki-kivillan a sorokból erőteljes iróniája, majd kritikája élessé válik különösen akkor, amikor a szovjet képzőművészet „röhejes” alkotóiról és alkotásairól szól.

Szakolczay világ- és művészetszemlélete kontúrosan van jelen az egész kötetben. A történelem vétki minduntalan előbukkannak írásaiban. A címben feltüntetett Nagybánya egyszerre történelmi tény és fontos művészeti csoportosulás, költői képként: a Trianon által elorzott fényhaza. A trianoni győtrelem mellett felsejlik a kelet-közép-európai sors, a hozzájuk kapcsolódó tragikus élethelyzetekig: hadifogság, kitelepítés... Kós András szobrász szavaival: „Sok azoknak az éveknek a száma, melyekre a történelem kérdés nélkül rátette a kezét.” A tanulmányok háttérében érződik a szocializmus, a rendszerváltás, valamint napjaink posztmodernjének sötét és felemás világa, ahogy utal erre a mottóként idézett szöveg is. Szakolczay érzékelteti, hogy a történelmi helyzeteket stabilizáló intézményi rendszer miként szolgálta ki „a fejlődés gerincvonalát” (sic!), miként verte béklyóba az eredeti tehetségeket. Láttatja azt is, hogy az egyenarcot miként váltja fel a festővagányok és az intézményi vagányok tevékenysége. Különösen zavarja az az „esztétikai” elvárás, miszerint az a jó mű, ami beleillik a nemzetközi festészet kontextusába.

Az alkotók, szerzők életművét is ebbe a viszonyrendbe helyezi el és ebben láttatja. Az alkotóktól, szerzőktől elvárja a belső békét, azt, hogy önmaguk legyenek, hogy értékrendjük tapintható és áttetsző legyen alkotásaikban. Tömören megfogalmazva: azt, hogy hiteles személyiségként álljanak életművük mögött.

Nem véletlen, hogy kulcsszóként szerepel tanulmányaiban az *organikus világ* szó szerkezet, a műalkotásokkal kapcsolatban pedig a rendszer, a vonalhaló organikus világa. A kérdés persze az, hogy egy anorganikus világban miként lehet organikus életet élni és organikus művészetet művelni. Szakolczay talán éppen emiatt firtathatja a külső és a belső világ diszszonanciáját, az idő mozgását és tartamát. Tágabb összefüggésbe állítva a problémát rámutat a termé-

szettől való el- és kiszakadás gondjára, a tartógyöke-
rek kifordulására a megtartó és tápláló földből, a pa-
raszti múlt homályba vesztésére s a kozmikus kötelé-
kek eltűnésére. Érdeklődéssel figyeli és érzékeli az
alkotók személyiségvonásait, akik többnyire magá-
nyosak, találékonyak, különcök, bátrak, önmegvallók,
vagy éppen a kínos hallgatás fojtja őket. A nagy sze-
mélyiségek előtt főhajtással tiszteleg. Fülep Lajos,
Németh Lajos, A. Tóth Sándor, Barcsay Jenő neve kí-
vánkozik ide. A kritérium az ő esetükben mindig
ugyanaz, a jellem, az elhivatottság, a rendszerszerű
gondolkodás, organikus világkép, a tárgyak szellemi-
ségének élethez hívása. Csíkszentmihályi Róbert neve
is a zseniális alkotók között szerepel. Az indoklás né-
miképp eltér a többi nagyra becsült alkotótól, őt
ugyanis azért tiszteli, mert „meri elengedni magát”.
Nem lebecsülendő személyiségjegye.

A művészeti irányzatok közül írásaiban előtér-
be kerül az expresszionizmus, a francia vadak, a fu-
turizmus sebességimádata, az aktivizmus, az orga-
nikus konstruktivizmus. A posztmodern szélsősé-
ges megnyilvánulásait fenntartással kezeli. A bar-
bár szépségésmény, a felfokozott nőiség és eroti-
ka, a furcsa erők egyensúlya, a közízlés és jó ízlés
határainak áthágása idegen tőle. A kötet lapjain tor-

lódnak a különböző művészeti műfajok, szóba jön a
fametszet, litográfia, rajz, rézkarc, grafikák, fény-
kép, szitanyomat, montázs. Majd az illusztráció,
ahol eszméket, hitet kell szemléletessé tenni. Eb-
ben a vonatkozásban kitérített hely illeti Karátsón
Gábort, Kondor Bélát, Nagy Lászlót, akik képzőmű-
vészként és költőként is szerepelnek. Szakolczay
művészetfigyelő és -értékelő tevékenységében kü-
lön hely jut a különböző művészeti ágak kölcsönha-
tásának. Korniss Dezsőnél Bartók mély szellemisé-
ge működik, Kohán Györgynél Beethoven világszen-
vedése és szenvedélye válik alkotói energiává, a
színek pedig dalként hatnak Emil Noldénál. Szellemi
ősként tűnik fel Hamvas Béla, inspiratív erőként
Weöres Sándor és József Attila költészete.

A kötet utolsó fejezetében megismerkedhe-
tünk a névkártyák történetével. Eljártam azzal
az ötlettel, hogy milyen lenne Szakolczay Lajos név-
kártyája. Elképzelem szerint az alaptónus vörös
lenne. A kártyán az alábbi cím szerepelne: Koz-
mosz, Kárpát-medence Régió, Emmauszi út, Fa-
csúcs házak 1. A bélyeg közepén lent helyezkedne
el, amiről a megajándékozott tudni fogja, hogy a
szerző találgára várja a még felmerülő intellektuá-
lis kérdések tisztázására. Éljenek vele!

KOSZTA JÓZSEF gyűjteményes kiállítása
2016. május 1-ig | Várkert Bazár - Testőrpalota

Nyitva tartás: kedd-vasárnap 10.00-18.00 | www.kogart.hu | varkertbazar.hu

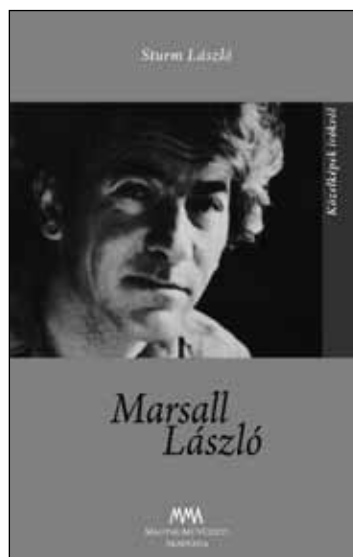
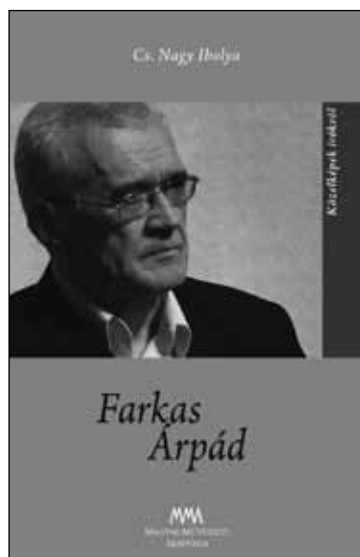
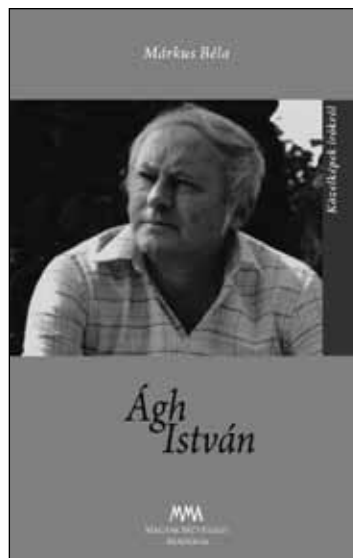
KÖZELKÉPEK ÍRÓKRÓL

A Magyar Művészeti Akadémia könyvsorozata

A Magyar Művészeti Akadémia 2014-ben kismonográfia-sorozatot indított *Közelképek írókról* címmel, Ács Margit sorozatszerkesztésében. A sorozatban összegző jelleggel mindaddig feltáratlan életművek kerülnek megismertetésre. A köteteket válogatott bibliográfia és másfél íves képmelléklet egészíti ki.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

- Gáspár György: Albert Gábor
- Sturm László: Marsall László
- Cs. Nagy Ibolya: Kiss Anna
- Ködöböcz Gábor: Kiss Benedek
- Vasy Géza: Temesi Ferenc
- Rónay László: Tamás Menyhért
- Tary Orsolya: Tóth Bálint
- Cs. Nagy Ibolya: Farkas Árpád
- Márkus Béla: Ágh István
- Papp Endre: Vári Fábián László

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

minden, ami művészet
mma.hu • mma-tv.hu